

ЯНКА КУПАЛА

ТИ ЙДЕШ, СТАРЕ СЕЛО, З УЯВИ

Як сон похмурий, небажаний,
Старе село, ти йдеш з уяви,
А нарід твій, віроповіданий,
Прямує, скинувши кайдани,
До днів нових, нової слави.

У поле вийдуть твої люди
З приладдям іншим, в іншій складі,
В громаді сіять вони будуть,
Смоктать не буде визиск груди —
Одна верх візьме думка — рада.

Нашадок твій уже не піде
З торбами по сумній дорозі
Шукати кращих днів хоч сліду:
Уламки днів знущання і кривди
Бурхливих днів розвіють грози.

Горби могил твоїх німوتних,
Де князі і раби послули,
Розріже сталь, суворі й гострі,
Бур'ян огонь з'їсть безтурботний,
Щоб цвіт вкрив спогад про минуле.

Де похилились сірі села.
Там буйні велетні повстануть,
В грайливим блискові веселок
Електрика свій шлях розстеле,
Дим каганців навкіль розтане.

Сопілка більш не заголосить,
І грім трактора заглушить,
А сіяч твій, самітний досі,
Обтерши сонцем з чола росу,
Під хрест себе не піде мучить.

Твої колеса спорохнілі
Згорять в огні їдким бензину,
А твій косар, колись несмілий,

Зламає косу перетлілу
Й натовлену розігне спину.

Коло куделі вже дівчина,
Очей не буде знапащати:
Залізна праля безупинна
Робітника і селянина
Одягне у добрірі шати.

Твої струхлілі забобони
На порох радіо розніме,
І в тон заграє зорьйотонний,
Забувши кривд кривавих споми́н,
Одвічний бір, одвічний Німан.

Лісує з русалкою покине
Полохать селищі послулі
І водянник в імлі загине,
Спадає в хатинах павутиння,
І сонце в вікнах затанцює.

Де хрест покору слав із вежі,
Димар фабричний візьме владу,
Замовкне дзвін дзвіниць бентежний,
Гудок свій заклик в даль безмежну
Пошле могутнім гудом-ладом.

Щороку будуть готуватись,
На лад новий, на новий звичай
Жовтневі свята святкувати
Іти вперед, перемагати,
Й вітати волю бунтівничу.

То йди ж, старе село, з уяви,
Як сон похмурий, небажаний,
Бо нарід твій віроповіданий
Іде вже, скинувши кайдани
До долі кращої і слави.

Листопад, 1929.
Менськ.

З білоруської переклад
А. Панік

А ВТОПЛЕНИК ПЛИВЕ ПО ВІСЛІ...

Бенкет справля панська Варшава,
Останні дні хмільні повисли —
А Вісла піниться кривава,
А втопленик пливе по Віслі.

Блищать мундири, оксамити,
В огнях панські палаци сяють, —
Кров'ю робітників залиті
Майдани й вулиці до краю.

Бенкет справля панська Варшава,
Ксьондзи частують сакраментом —
На черзі дня сьогодні — справа
Про об'єднання інтервентів.

Пани з маркізами Парижу
З боярством Букарештом п'яним
П'янують і на часті ріжуть
СРСР в хмільний уяві.

Бенкет справля панська Варшава,
А для гуманності й прогресу
Йде за облавою облава
На східних „вольних“, „польських“ кресах.

Обдраних, під дзенькіт кулі,
Там білоруса й українця
Ведуть закованих патрулі
Скривавленим страшним гостинцем.

Бенкет справля панська Варшава,
Жандарський кінь ступа копитом
По головах страшних, кривавих,
По замордованих, забитих.

Людським життям набито тюрми,
Бурує в тюрмах помсти злива —
А в Бельведері вийть сурми:
„Нех жие польська дефензива!“

Бенкет справля панська Варшава,
Останні дні хмільні повисли —
А Вісла піниться кривава,
А втопленик пливе по Віслі.

З білоруської переклав:
Андрій Паміа

СЯЯЛИ ПШЕНИЦЮ

(Уривок із третьої частини роману „Поворот“)

I

Гава каркнула спросоння і міцніше вмостилася на хресті, кублячись у власному пір'ї од ранкового осіннього холоду, що намагався протиснутися крізь пір'я до теплого гав'ячого тіла. Та не встигла гава задрімати, як несподівано бевкнув під нею дзвін раз, вдруге, втретє — на сполох, тривожно. Гава каркнула й злетіла з дзвіниці.

А дзвін кликав, дзвін наказував. Між ударами важкого язика по міді ніби напнувся товстий, дзвінкий канат-струна й бренів не вгаваючи. Кілька хвилин сірий світанок мовчки прислухався до того дзвону. Потім ураз затрохтіли, забряжчали, загомоніли вулиці.

На гасло артиль виїхала на сівбу. Наладновані з вечора бригади одночасно рушили до майдану. Коли зійшло сонце, всі бригади довгою валкою вже стояли одна за одною на майдані на бойовій поготові. Сьогодні бригади взяли все потрібне. Бригадники сиділи на возах, бригадири стояли осторонь, біля Андрія. Попереду валки, тихо воркочучи моторами, стояли трактори.

Андрій підніс догори руку, гукнув:

— Товариші... Значить, починаємо сівбу! Другу більшовицьку сівбу! Сівбу пшениці! За пляном сівбу треба закінчити за тиждень. Але я певний, що на ділі ви встановите наші, більшовицькі, строки. Запровадьте наші, більшовицькі, темпи.

Яша перебив:

— Товариші артильці. Молодняцька бригада оголошує себе ударною і бере на себе обов'язок закінчити сівбу якнайшвидше і якнайкраще.

Дід Кирило перехопив:

— Перчик... Скажи гол, як вискочиш! Усі ми ударники!

Бригадири ствердили:

— Усі!

Бригади образились на молодняцьку, кричали:

— Що це, вони хочуть бути найкращі?

— Ще побачимо, хто переможе!

Андрій заспокоював:

— Товариші...

Бригадири хвилювалися. Кирило вимагав:

— Командуй швидше їхати... Перчик... Сонце вже он піднялося!

— Рушай, — гукнув Яша до молодняцької і побіг до переднього воза. Кирило хотів щось сказати, але побачивши, що Яша побіг до своєї бригади, кинувся до своєї. Це стало ніби гаслом до загального руху. Юхим, Сашко та Кость вийшли з рівноваги літніх поважних чоловіків і по хлоп'ячому навипередки кинулись до своїх бригад. Довга, рівна валка зламалася на кілька клаптів, замурашилася по майдані. Бригади навперейми поспішали вискочити з села й захопити перед на шляху.

Яша перший кинув гасло рушати, тому молодняцька встигла проскочити наперед й стати на чолі валки. Кирило, добігши до своєї бригади, раптом

юївся, помалу виліз на воза, повагом рушив коні. Юхимова, Сашкова Костева бригади поплуталися, давши тим змогу молодняцькій тим часом почити з села. Коли вирівнялися, дід Кирило помалу рушив останній. уривши кошлаті брови, хитро позирав уперед, де в куряві зникала моло-вжа, буркотів:

— От, от, ото. Жени, жени худобу, а тоді в плуга сам запряжешся. торна пішла зразу попереду валки. Передні бригади їхали тюпки, ки-и думку гнатися за молодняцькою і бачучи, що Кирилова бригада їде-ту, навіть відставши. Юхим кілька разів озирнувся на Кирилову бригаду, не змовчав:

Наш дід Кирило хазяїн. Бачте, як їде, немов молоко везе.
дось:

— Та що ж. Не мало старий по економіях замолоду сходив. Набив руку. Дід Кирило турбував усі бригади, крім молодняцької, звичайно, що вже зникла за горою, та тракторної, яка не звертала уваги на Кирилові за-Решта бригад бачили, що Кирило не лише рибалка, до якого було село, мовляв, „рибалка та стрілець то ледачою кінець“, бачили тепер, ей старий рибалка має не абиякий життєвий досвід і ще щось, що ви-дло мимовільну пошану до нього: щире, безкорисливе, невтомне завзяття, певно як на його літа.

Озираючись на Кирилову бригаду, що відстала від гурту й очевидячки напилась уганятися, бригадири й бригадники вже вбачали в тому якийсь Кирилів маневр, притишували коні, щоб триматися ближче до Кири-бригади, не спускати з неї очей.

Кирило справді маневрував. Та то були не хитрощі, то був Кирилів жит-досвід. Кирило маневрував силами худоби: як найменше натомити до ро-Краще пізніше приїхати на ділянку, та щоб худобу нестомлену в плуг-тати.

Андрій засідлав „Куркуля“, сказав Гаші, що їде до району. На горі зупи-„Куркуля“, задивився: бригади вже працювали. Стогектаровий озимовий орушився, татахання тракторів, що орали на правому крилі, перепліта-погейкуванням погоничів конячих бригади. Угадував: тракторна бригада, — поруч Костева, далі Сашкова, он Сашко за плугом їде, зігнувся, он щось кричить, приставивши долоні трубою до рота. А то ж дід Кирило клепає? Андрій доброзичливо усміхнувся, побачивши заклопотану зігну-ть Кирилову. Крайня на лівому крилі клину молодняцька. Звідти чути що змовкає й знов потужно підноситься над степами. Он Яша побіг до-нього плуга.. Щось, певно, загальмувало роботу. Біля кожної бригади-добр з возів.

Оглянувши ще раз бригаду, Андрій хльоснув поводом „Куркуля“, понісся до Яшиної бригади.

Бригади вже давно пізнали Андрія, стежили за ним, голосніше погейкуючи. Яша чекав Андрія біля бригадного табору. Бригада з плугами маячила край ділянки. Орали клин в одну борозну впоперек, щоб усім брига-ратися щільно, зійтися борознами.

— Ну як, Яшо? — питав Андрій.

— Я зрозумів:

— Думаю, що закінчимо сімбу раніше.

Андрій перепитав:

— Це... факт?

— Так мусить бути...—впевнено ствердив Яша.

Андрій оглянув степ, повідомив Яшу:

— Я в район... По машини. Он твій молодняк, Яшо?

— Я махнув рукою до плугів.

— Перемога буде наша!

Андрій співчував:

— А, знаєш... Це чудово було б, якби саме молодняцька перемогла... Це ж

... Це ж, знаєш...

— Будь певний! — Яша потряс кулаком вимовно: — з лопатами зуміли сіятися, з кінями — говорити нічого! Ну, й організація тепер не та.

— Ну, ну... — Андрій кивнув головою до Яші й пустив „Куркуля“ до Кирилових таборів. Кирило чи не бачив Андрія, чи вдавав, що не бачив, стоячи край ділянки на шляху:

— Торкайте, торкайте, дівчатка! Ще раз обійдете та й на сніданок ху поставимо. Та не вганяйте дуже худоби. Перепочити давайте, довше робити. Перепочинеш — не лови тав, не давай гуляти худобі. Бабо, бабо, а як т сніданок, га?

В таборі вже давно примітив Андрій димок, сніданок Лафіра варить бригади.

Під'їхавши до Кирила, Андрій питає:

— Чули, діду, молодняцька нахваляється?

Кирило в крик:

— Скаже гоп, як вискочить!

Андрій:

— Іду, діду Кирило, в район. Нащот машин...

Кирило вдоволено:

— О... Машини, це так. Катай, катай... Машини — це так!

Андрій рушив далі до бригад, а Кирило своєї:

— Торкай, торкай... Та дивись, он барки б'ють коней по ногах! А ну с чинь! — і одіпхнувши чепіжника, Кирило завів, ухопивши чепіги:

— Но, но, сіренькі. Ворушіться в охотку, послужить артїлі, бо вже яри машинами сіятимемо. Но, но, поснідаємо зараз. Половки, мішанки дамо, дичкою напоїмо, а но, сіренькі... — Налягає старий на чепіги, широку скибку хоплює, глибше зануряє лемеша, на повні груди дихає пахощами розоран землі.

Завзято працює і решта бригад.

— Розгонимось — казав Юхим — у смак уходимо! — І бідкався:

— Худоба захарчована, не дуже поженеш!

Терешка зуспів Андрій біля тракторної бригади. Стоїть Терешко на жїй ріллі, мне в пучках землю, задумався. Фуркнув „Куркуль“, кинувся задуми Терешко, перестав землю пересипати з долоні в долоню. Головою кивав:

— Отож-то!

— А що саме? — поцікавився Андрій, хоч розумів, про що думає Терешка.

Потрусив Терешко в долоні м'яку, дрібну землю, підніс до Андрія:

— Бачиш?

— Тракторна?

Терешко притакнув:

— Тракторна! Дискава... — і завзято до Андрія: — Ти подумай: два трактори шостидискових плуги, 20 гектарів за два-три дні роботи. А земля — це тобі не лемешами!

Андрій підкреслив:

— І не лопатами?

Терешко відмахнувся:

— Та куди-и... Не вірится, що з лопат почали. — І знов про головне: — Андрію, задача для нас: 2-3 трактори, умри, а треба! З восьми-дисковими плугами! З культиваторами! З сівалками! Як от радгоспівські Сакка 24-дискові з розворотами на 4 метри! За робочий десятигодинний день 16 гектарів, тобі жарт — засіяти? Та як засіяти? Це не з торби руками!

Андрій схилився з коня до Терешка.

— Скажи, Терешку... Припустімо, що ти зараз на чиемусь... Ну, нехай поміщицькому... Ну, нехай на Сватковому. Ореш тракторними дисковими плугами, сієш тракторними дисковими сівалками... Пшеницю... Скажи, чи й ти так радів би, як зараз?

Терешко кинув землю додолу, витер руки об штани, глянув просто в Андрія, відповів міркуючи:

— Андрію... Скажу тобі все, що знаю, що передумав. Це правда, що мене
е, коли землю гарно оброблено й родить вона добре. Гляну тоді на зем-
і якось радісно мені. Та скажу тобі ще: неоднаково радісно мені було б,
в б оця земля була не наша, не артільна, а нехай того Сватка. Я знаю — і
Юхим й Яша всі випишуть мене, хто я? Чого я з вами? Так слухай: стояв,
де тут, дивився, як пішли ген туди трактори, і згадав, як падали артільці, згадав, як колякою
дав, як падала знесилена худоба, як падали артільці, згадав, як колякою
дав мій поперек, як моя дитина Домка марніла в таких молодих літах. Це
о недавно, а мені здається тепер — давно, давно, Андрію! Уже про лопати й
ки не може бути, уже трактори орють нашу, артільну, землю, і посіємо пшени-
Чистосортну! І не буде марніти біля лопати моя єдинна дитина, й у мене
е стоїть колом поперек од лопати, а похочу я вільно по ділянці, поря-
даю. І знаю, що вродить. І знаю, що вже на весну машини матимемо...

— Іду в район з цього приводу...
— От... Я знаю це! Про це й думав отут, дивлячись на трактори. Це ж
е — артільне, й мое тут є! Чи мав би я його, сам господарюючи? Ні! Чи
б би я його, коли б оця земля з тракторами була Сваткова, чи чия інша? Ні!
мав і не мав би! А в артілі я маю вже врожай медикуму й матиму свою
ітку з урожаєм пшениці. Чого я з вами, допитуетесь ви? Бо мені вигідніше
ртілі, ніж де інде!

Андрій простяг руку, міцно потис Терешкову, казав уже спокійно.
— Ну то я поїхав. Машини дістанемо. Тим часом я покладаюсь на тебе,
Терешку. Бригади рвуться до роботи, треба дати їм лад.
Терешко заспокоюючи кивнув головою, хвалився:
— Молодняцька твердо стала до діла!
— Переможе, Терешку?

Терешко подумав:
— Хіба завзяттям. Дід Кирило для неї небезпечний. О, то штучка, отой
Та й усі не відстають. Ну, все ж молодість, знаєш! Боюсь тільки, щоб ху-
не позагнали.
— А ти наглядай...
Терешко заспокоюючи кивнув головою. Андрій ще раз оглянув поле й
ив до району.

2

Ранок зустрічала молодняцька на ногах. Ще пізній місяць висів на заході
жовою бляшанкою, а всі запряжки молодняцької вже рушили на той бік
янки. Коли поверталися до таборів, місяць упав за гору, й над степами
меркло. Довелося добре видивлятися, щоб не загубити борозни.
Зупинивши коні на перепочинок біля табору, Яша виліз на воза з сіном,
порив очима по степу в передранковому присмерку. Домка стояла біля
ї, цікавилася:

— Ну? Видко щонебудь? Орють?
Яша ще раз видивився в сіру далечінь, вавався:
— Не розбереш... Може здається, а може й ні. Немов Кирилова бригада
оре. Далі нічого не видно.
Там, попереду, далеко за обрієм, уже линяло синє шатро небес, вицвітали
и на ньому, незримий смок прискав світлом із-за гори, змивав сажу з неба.
в пояснило над степами, немов віконіці розчинила господиня в хаті.
Домка озирнулася од коней до Яші, кликнула:
— Яшо!

Цупко тримаючи чепіги в руках, Яша глянув на Домку. Домка дивилася
хід, спотикалася по грудді, казала:
— Сонце сходить! День буде гарний, тихий, ясний!
Яша глянув на схід, на Домку.
— Поганяй, поганяй, Домко! Бачиш, наганяють Петро в Лідкою!
Домка озирнулася, засмикала коней за повід, заляскала батогом:
— Но, но, ударні!

Невеличкі череваті коники засмикали барками жвавіше, закрутили хвоста ша бадьорив коней:

— Ну, ну трактори. На третю швидкість нажміть!

Коні сіпнули, плуг смикнувся з Яшиних рук, закурів пилок над паличкою Чорна, вогка низу й сухувата згори, земля кришилася, сипалася під шинні ноги. Приємно ступати Яші по вогкуватій борозні.

Сонце кинуло враз блідо-золотаві паруси з-за гори, по небу віялами тало, само ледве-ледве виткнулося з-за обрію — ясне, рівно золоте, на годі

Задивилася Домка, спотикається, коні попустили барки, а борозний з розни уперто пнється.

Не бачить Яша сонячного сходу, дивиться, як леміш крає землю, чересло гладенько підчищає її, два блискучих слідочки од п'яток лишаючи борозні. І здається Яші, що то не чересло одвалює скибу, що то човен плібує, бурунить, гонить на бік хвилю. Задумався, загадавсь Яша, на чересло дючи, попустив чепіги, що цупко досі тримав. Крак, — заскреготало чересло, підскочили — рвонулися чепіги з Яшиних рук, вискочив плуг з борозни, вилетів по цілому.

Кинувся Яша, кинулася Домка: коні вийшли з борозни, огріх! Ганя ударний плуг зробив огріх!

Розсердився Яша на себе, на Домці серце згонить:

— Задивилася!

Домка розгубилася, винувато смикає коні на місці, не знаючи, як далі — в борозну ставати, чи на огріх повертатися?

— Мерщій вертайся на огріх! — Несе Яша плуга за чепіги напогого, нокає, чмокає на коней, бо от-от Петро з Лідкою наженуться, сміятимуться огріх! Завела швидко Домка конів борозну назад, натис Яша на чепіги, денько зчистило чересло огріх, та не весь зачепив леміш, лишилася кривулина по цілому, а вже позаду Петро галасує:

— Ей, ви, ударники... Чи це не ваше мислете? Видать, грамотні!

Мовчать Домка з Яшою. Кортить докорити комусь за огріх та нікого обоє винні! Не задивляється вже Домка на сонце, та й звичайне воно не помітно, підскочило вгору. Бадьорить Домка коней, не спотикається й пильно стежить, щоб борозенний не вийшов з борозни, щоб не було нових огріху.

Наліг Яша на чепіги, в руках несе плуга, ех, бігом, бігом, отак пхав його вперед... Бо ще ж лише другий день почали, а ділянка ціла, чотири ділянки — лишилося! Або-добути, або дома не бути!

Знов одстав Петро з Лідкою. Курить під паличкою пилок, дві блискучі смужки за п'ятками по борозні, приємно так ступати Яші босими п'ятами по вогкуватій борозні. Приємно так... Холодок од підшов бадьорий по всьому тлі струмками біжить. Яша дивиться на Домку й стає йому шкода дівчини. Домка в чоботях-шкарбаках, щоб не поколотити ніг стернею.

Порив після першого огріху помалу стихає, кожне плете мережево влізти в них думок, коні стишують крок, смикають плуга.

Озирнувшись, Яша бачить несподівано за кілька кроків позаду Лідчину Петрову запряжку. Ті, спостерігши, що ударний загавився, тихо, уперто ждуть. Ще одно-друге напруження — і ударний здасть темпи!

Яша ще раз озирається, Ліда сміється голосно, смикає свої коні, Петро махає істиком, коні швидше наближаються до Яші.

Яша натискає плуга з усієї сили, гукає:

— Домко, наганяють!

Домка галасує на коней, смикає.

Коні ідуть швидше, але тепер, коли вже їх нагнали, утекти важко. Інша триматись на відстані, і багато сил свіжих потрібно, щоб утекти натомленими кінсьми. Петро гукає з-заду:

— Гей ви, ударники, з дороги, бо ми вас приореємо!

Яша окидає зором цілу ділянку. За Петром поспішає решта плугів. З того краю наближаються бороні. Усі побачили вже поразку ударного плуга!

Яша моргає до Домки. Ось уже Петрові коні сопуть далі позаду, от уже чуть їх, от... уже шлях! Яша викидає плуга з борозни, іде запряжка на другий бік загону, заходять борозну, а Петро з Лідкою ще не вийшли до шляху. Епер спробуйте нагнати!

Коні мокріють од сонця, що вже почало припікати. Остання борозна до двідаку! Он уже димок біля таборів, хустка червона на тичці майорить, гасло: — Сніданок готовий!

Яша з Домкою перші закінчили борозну, перші поставили худобу в воза, наготували мішанки та сіна.

Сонце завзято дерлося вище й вище. День видався тихий, сонячний. Ху-ба на першій борозні вже почала мокріти під наритниками. Гнане нечутним диванням повітря, забіліло бабине літо, сідало на голови, чіплялися до вух, скотало носа. Молодняцька увіходила в робочий смак. Уже не розмовляли піжники з погоничами. Лише погукування та голосний ляскіт батогів стояли над ділянкою. Ставали, перепочивали, перекидалися словом-другим, і знов ді, далі.

Од Кирилової бригади наближався Терешко з кушовим агрономом. Яша хнув рукою. Терешко підійшов до плуга, пішов поруч, говорив:

— Гарна земля, саме сіяті! Коли б дощик, то ще б краще. Та можна й х, коли не дамо ріллі висохнути.

Агроном міркував, заспокоюючи:

— Під боронами не висохне за п'ять днів. Оранка дружна, швидко закін-мо!

Терешко згодився: — Дружна сівба виходить, аж душа радіє. Усі беться добре! Дід Кирило налягає не на жарт. Як твоя бригада?

Яша оглянув бригаду на ділянці.

— Моя бригада ударна!

Терешко видивився на Яшу, глянув на Домку, не то згодився, не то за-тив:

— Ну, ну... І не озираючись пішов з агрономом через ріллю. Ставали, ли у жмені землю, нюхали, про щось радилися.

У діда Кирила годинник. Серед табороного майданчика стоїть рівний ціпок, землю встромлений. Од ціпка радіусами три риси розходяться: коли тінь од-ка упаде на першу ліворуч, тоді баба Лафіра чіпляє хустку на тичці — сніданок готовий! І горе їй, як не буде готовий сніданок, саме тоді, коли від ціпка впаде на першу рису ліворуч! Тоді дід Кирило гризтиме бабу, в терпугом залізо, пилятиме цілий день. Друга риса просто так: коли сонце змече в потилицю, ставши серед свого небесного шляху, та щоб тінь упала на цю рису — обід! Іще одна риса на полудень. Гаслом до вечері й ша-ду — ніч! Коли борозни не потрапиш!

Баба Лафіра давно вже зварила борщ, давно кашу поставила умлівати на в, а тінь ніяк не доходить до середньої риси. Спробуй, поклич бригаду грише, то заїсть Кирило: „не думаєш про роботу“. Гризтиме поки й сівбу-вати!

Баба Лафіра зітхнула. Повне бабине життя отого Кирила! Один він, а від гоному аж голова бабі тріщить! Вже чого вчепиться, не одчепиш! Та до-алки був учепився, ні дня йому, ні ночі — одно з в'ятірами, вершами та сач-и товквся. А це вже кинув увесь посуд хрящем, до артілі встрияв. А вже, присмокчється до чого, куди тій п'явці! Хіба надвое розірвеш, та й то-овника висітиме там, де вчепиться.

Біжить баба знов до годинника, а тінь на палець не дійшла. Підперла ку-ом шок, дивиться стара на ділянку. Бач, як хазяює Кирило, мов зроду-іс на ниві! Та й краще! Не буде такий товкущий у хаті. І згадує Лафіра-у, що там, як там? Дивись, і не скучила за хатою. Отак би й жила отут у-рі, з людьми. Тут тобі люди сердешні, дід Кирило заклопотаний, вдоволе-т, роботи бабі зранку до ночі повні руки — чого іще? Степ, бач, широкий-ий, сонечко гріє, земля пахне, погоничі погейкують, борщ смачно пахне, ко мурчить під в-возами. Загадалася Лафіра, тиха, лагідна втіха сповнила

старі груди. Ось позбігаються до обіду всі голодні, веселі, говірки, термос-тимуть бабу теплими дотепами, і буде Лафіра, мов та дбайлива квочка біля своїх курчат квокати.

Отак би й до віку! Не вертатися вже в свою самотню хату! Во наодинці знов дід сердитий стане, таки загризе.

Загадалася Лафіра й не туди-то за годинником стежити! Кинулася озадуми, зирнула на годинника та й захолонула! Геть уся од пучок до п'я! Перейшла тінь обідню рису, тепер хоч землю їж, не повернеш назад! Глянь Кирило на годинника й учепитися. Глянула на ділянку, так і є: веде вже Кирило худобу на обід становити, його не обдуриш. На око знає, коли сонце рівно на обід!

Ухопила мерщій Лафіра тичку з хусткою та давай махати: сходитьесь!

Запряжки стали, а Кирило вже ось—уже своєї:

— Ударниця! Не-виспишся? Бо істикою як зміряю!

Лафіра вже й не огризается, винна! Що винна, то винна.

Поставив Кирило коні до воза, руки над очима дашком—хто воно та скаже? Чи не Андрюша? Одлягло серце Кирилові Андрія згадавши. Таке вже Кирилове серце: прихилиться до кого—не одхилиш.

Мов не бачить Кирило, що Андрій скаче просто до його табору, а сам весь у вухах!

Затанцював Андрій „Куркулем“ по табірному майданчику, картуза зняв:

— Добрий день, товариство! Звістку везу з району: будуть машини! Два трактори з усім причепним приладдям до сівби та косовиці, і дві тракторні молотарки!

„Куркуль“ дибки стає, крутиться, до коней, до гурту рветься.

Не глянувши на Андрія, вислухав Кирило звістку, під кошлатими бровами сховав блиск молодий в старих очах. Удавано суворо запропонував:

— Сідай з нами обідати!

Бригада обступила Андрія. Баба Лафіра бідається:

— Ти ж зучора мабуть гаряченького не їв? Злізь із отого озіята, бо він тебе скине!

Андрій нерішуче:

— Та я ще хочу скочити до всіх бригад, оповістити!

Кирило рішуче „Куркуля“ за вудило ухопив:

— Трр... у плузі ти б потанцював у мене! Злазь!

Андрій скочив на землю, Кирило поставив „Куркуля“ до воза, гукав:

— Сідайте, сідайте, ніколи гав ловити! Обідати та спочити та до роботи!

Бач сонце пече, земля просохне!

Бригада мотилася до борщу, потиснувшись, дала місце Андрієві. Андрій обідав, хвалив:

— Ми бабу Лафіру за куховарку зробимо в артілі. Пошлемо на сівбі курси, та нехай тоді нам варить борщ такий, щоб пальці облизували!

Кирило нахвалювався:

— Я їй дам курсів! Сьогодні трохи не прогавила годинника!

Андрій сміявся, побачивши Кирилового годинника:

— У вас справді по-заводському... І далі:—так, значить, справа наша, то вариші, налагоджується. До весни будуть усі машини, діло піде краще. Менше рук буде потрібно, хоч би й на оранку. Переключимося на якусь кориснішу роботу. Бо й справді, от вас по двоє коло кожного плуга ноги б'ють, по два-п'ятеро на кожну ділянку, 100 душ і сотня коней на озимий клин, коли вистачило б два трактори, якби вчасно поставити їх до роботи, якась пара-друга коней та десяток людей. Треба буде послати у радгосп на тракторні курси десятоків за два хлопців...

Поспішаючи, дообідала бригада, полежали трохи, покурили, а Кирило вже співає своєї:

— Запрягати, запрягати... Сонце вже з обіду звернуло. Ось, ось на полудень ставати!

І вже бригада—плуг за плугом, борона за бороною витяглися на ділянку

льки пилок над запряжками тонкий, тонкий в'ється, тільки—гей но, перегу-
ми висить над бригадою.

Молодняцька палко протестувала, але факти стояли за себе: „Кульштаб“
назвали артільці бібліотеку, читальню та польову редакцію газети „Удар-
ник“, найзручніше було розташувати у Юхимовому таборі. Юхимів табір
стояв якраз посередині посівного фронту, отже сюди найзручніше було наві-
сатись бригадникам підчас перепочинків.

Кульштаб складали: Таня, Петро, Сергій та Нюся. Таня з Петром у штабі
велися, тут днюючи й почуючи, а Сергій з Нюсею лише навідувалися вдень,
ім доводилося одночасно вести роботу з посівбригадами й будівничими.
Поле приходили на наради кульштабу та бригад в обідній перепочинок.
Заряджені незламним завзяттям—бригади не потребували інших зарядок до
ації. Тож Сергій з Нюсею обмежили свою роботу тим, що в обідній перепочи-
к розходились по бригадах, де вели читки газет та розмови на поточні
адміністративно-господарські питання. Розмови набрали зразу форми співбесід: арті-
льці запитували, кульштабісти давали роз'яснення, читали відповідні статті з
газет. На ці бесіди ходили всі кульштабісти, навіть приїжджав Андрій з села,
к що кожна бригада мала свого політрозмовника.

Наставав полудень четвертого дня сівби.

Андрієві доводилося поспішати скрізь. Артільне господарство збільшу-
валось, поширювалось, вимагало зв'язків з радгоспом, з районом та сусідніми
експлективами. Щоденний середартільний розпорядок забирав більшу частину
дня в Андрія. Доводилося за всім доглянути, дати щоденний лад.

Сонце стояло вже посередині між полуднем і обрієм. Пекло на всю свою
огонючу силу, але подихи недалеких холодів уже почувалися кризь ту натужну по-
вітряку. Ніби спаралізоване, не ворухнеться повітря, і невідомо, які зрухи повіт-
ря несуть бабине літо, що летючи в'ється, спада й береться знову угору,
якби живе. Порожнеча замирання зависла над полями, й коли б не погейку-
вання артільних бригад, та не татакання тракторних моторів, здається, жодний
з них не порушав би тиші степової, здається, коли б хто крикнув, то за-
котів би окрик той і лоскотучи покотився б, мов у порожньому старому,
никому будинкові.

Бригади уперто міряють пустку степову з краю в край, живлять її. Пра-
цюють бригади. Вони сьогодні працюють завзятіше й продуктивніше, ніж пер-
шого дня. Першого дня б в порив, смикання самих себе й худоби. Хвилини
життя змінювалися хвилиною спаду. Першого дня вгома відбивалася дошкуль-
но, ніж ось сьогодні. Сьогодні звично-невпинно йдуть ноги й очі вже не
вважають соння на небі, чи скоро шабаш. Сьогодні всі перейняті одною дум-
кою—перемогти! Сьогодні всі очі позирають частіше й частіше на зораний
землі. Сьогодні вирішується перемога! Сьогодні немає надій на завтра, як то
було ще вчора. Сьогодні четвертий день, четвертий день вирішує, хто пере-
виграє. П'ятий ранок настане лише для того, щоб закінчити перемогу одним
ударом. Отже на п'ятий день треба лишити якнайменше роботи. Хто її лишить
найменше, той уже переміг!

Дід Кирило частіше й частіше спинає запряжки на перепочинок, але
артілістичне жене їх потім. Він ніби купчить решту сил, стискує їх тугіше й
пружніше, мов пружину, щоб потужніше потім вона розвернулася, ударила.
Частіше й частіше виходить стара Лафіра з табору на ділянку, з-під долог
виривається, скільки ще лишилося бригаді закінчувати. І в її старих грудях бо-
роться негвомонно турбота й надія.

Іншу методу застосувала сьогодні молодняцька: сьогодні сніданок, обід і
вечеря були однакові здовжені. Худоба спочивала й годувалася довше й
продуктивніше.

Мовчить Яша, мовчить Домка. Вона скинула чоботи,—так легше й зруч-
ніше. Сьогодні Домка не заморюється, не озирає обрію, що чітко так вирізлює-
ється на біло-золотавому небі. Вона бачить лише борозну й чотири ноги боро-
зничного в ній. Щоб ішов посередині борозни, не точився з боку на бік, не
зав'язав плуга, не пхав підручного та пристяжного, не гальмував рівної, нев-

винної тяги. Домка бачить лише барки; рівно, один-в-один повинні висіти жоден не погнувшись.

Коні перейнялися робочим завзяттям, витяглися...

Мовчить Яша. Сьогодні вже не прислухається до приємної вогкості борозни, скиба не здається хвилею, що од човна біжить. Яша дупко тримає чіпиги, ширшу й ширшу скибу одвертає, аж ось-ось вискочить борозенне коліна на цілину, аж ось-ось леміш не здолає перевернути широкої надто скиби. Та Яша на сторожі очима й цілою системою своїх м'яснів. Ними він намацує чіпиги, рез чіпиги ту межу, за яку поширити скибу було б уже неможливо.

Та дарма, що Яшин плуг ударний. Нависає на потилицю Петрів, а там — третій, четвертий і п'ятий один за одним. Сьогодні всі ударні, сьогодні ударна вся молодняцька! Сьогодні вирішується, ударна, чи не ударна молодняцька. Сьогодні набік усі жарті! Або добути, або дома не бути! Кінчає Яша борозну, скидає оком на сонде, на вузьку вже смугу цілини, і певність окрилює Яшу. Загнавши плуга в борозну, гукає Яша до бригади:

— Товариші!... Кінчати сьогодні!

— Сьогодні!

Вище з'являється пилот тонкий, легенький над полицками.

Без Яшиного пориву й без Кирилових хитрощів, працюють Юхимон Костева та Сашкова бригади. Це літні, бородаті, неговіркі господарі, для яких минуле їхнє життя було щоденною невиласною тяжкою запряжкою. Життя — робота! Їхні сили вивірені: коли не гулятимеш — усе зробиш!

І з раннього рана до пізньої ночі безупинно йдуть і йдуть їхні запряжки. Перепочинок тричі: сніданок, обід, полудень. Інших перепочивків нема. Редька дня, то звикле буденне життя — робота, рівномірно розкладена на кожну хвилину.

Кожна з трьох бригад певна перемоги не менше, а навіть більше від Яшиної та Кирилової. Вони звикли дужати силою, і молодняцькі вибрики та Кирилове хитрування ворують в їхніх бородах лише призраливу усмішку.

Йдуть упряжки одна за одною. Несуть чіпжники важкі плуги в руках, здається кришать лише натиском своїх дебелих рук землю, одвалюють лиски скиби набік. І смужки цілини вужчають, вужчають.

Дивиться Юхим на сонце, поїм на смужку, Кость зиркає боком недовго на сонце, Сашко пильно виміряє оком смужку цілини.

— Кінчимо сьогодні!

А на правому крилі тукотять трактори. Вони закінчують свою ділянку з планом. Щоб завтра розпочати сівбу цілого столетарового клону.

Рушивши на свою ділянку (Кирилина та Яшина бригада), Таня розраховувала зачитати за вечерею газети перше у Кириловій бригаді, а поїм її до Яшиної, щоб там залишити газету й залишитися самій. Та довелося їй свої наміри трохи одмінити. Сонце заходило, коли стала Таня в Кириловому таборі.

Баба Лафіра стояла біля готової вечері й з-під долоні дивилася на ділянку. Час уже було бригаді повертатися до табору, а бригада й знаку не подавала про те. Навпаки, всі запряжки йшли так швидко, що погоничам доводилося підтюпувати. Смужка цілини вже була вузька, два — три кроки впоперек.

Таня оглянула ділянку, питала Лафіру:

— Чи вони кінчатимуть, чи на завтра лишать?

Лафіра залишала губи:

— Може й кінчатимуть!

Швидко спадає вечір по заході сонця восени, в степу, перед ночами, коли місяць пізній, ранковий. Тиха завірюха темряви закружляла ділянку, сховала бригаду.

Таня сподівалася, що вже тепер бригада повернеться, та сподіванки були марні. Бригада не поверталася.

Розмірковуючи, що сьогодні Кириловій бригаді не доведеться бачити газет за пізнім часом, Таня вже налагодилася була йти до Яшиної бригади, коли до табору прибігло кілька бригадників, набрали по в'язці соломи й зник-

в темряві. Зацікавлена, Таня зачекала. Незабаром по ділянці заблимали воньки, зарухалися. Одійшовши за табір, Таня задивилася. Запряжки працювали при солом'яних куликах. Кулики спалахували, розгорялися, жевріли в тем-ві, осяпалися дощем іскор, пригасали. Скупчені на краю ділянки біля смуж-цілини, вони рухалися разками, здаля такі таємничо-урочисті. Марилося, на-х дивлячись, про якийсь величний нічний похід. Захопившись видовиськом, ня враз оговталася, кинулася до молодняцької. Швидше, швидше! З ділової рилової бригади йде небезпека для молодняцької! Дід Кирило таки вихо-ть честь перемоги з-під носа в молоді, комсомолу.

Спотикаючись, поночі, Таня навмання бігла до молодняцьких таборів. Ви-ти на горбок, вона стала здивована: на молодняцькій ділянці палало трое-ликих огнищ, і на їхньому тлі виринали й ховалися примари запряжок. Мо-дняцька не здавалася! Молодняцька твердо стояла за свою честь!

Зрадувана Таня повернулася до Кирилової бригади: там ледве з п'ятьми блискували огниці солом'яних віхтів. Окрилена, Таня, забувши обережність втому, кинулася з горба навропець до молодняцьких огнищ. Черевики узли в м'якій ріллі, земля набивалася в черевики, муляла, а Таня бігла, чо-сама гаразд не розуміючи. Така довга ділянка в ночі, коли поспішаєш! ня мусила перевести дух. До першого огнища лишалася якась чверть гн. ле огнище потухало.

Не чекаючи поки огнище згасне, Таня зняла черевики й боса побігла че-з ріллю. Всі трое огнищ враз згасли. Що сталося? Не вистачило палива чи-игада втомилася й кинула роботу? Чи перемога? Ось востаннє блимнуло-нище й ніби замружилось. Близьке ще хвилину тому, вно-ніби одлетіло да-ко, далеко й прилягло до землі.

Грузнучи у вогкій, свіжій ріллі, Таня кинулася на вогонь і несподівано-ла біля нього. Купа понелу лише жевріла, кидаючи червоне коло на крок-коло. В тому колі лежав Яша по другий бік приску сиділа Домка, а з-рави вирізблювалися дві конячі голови.

Кваплячись, Таня ступила до приску, сіла близько, дивилася на Яшу та-Домку.

— Скінчили?

Домка кивнула головою, Яша усміхаючись сів.

— Ти, Тетяно? Вітай з перемогою!

Артіль „Нове Життя“ виряджалася на другу цього року, більшовицьку-бу. Напоготові, ладні вийти з артільного двору, стоять два трактори, по-сівалки за кожним. Сівалки трактори тягтимуть на поле, де працюватимуть-бригади—тракторна й коняча, на дві сівалки кожна. Дві сівалки артіль-к, дві радгоспівських.

Артіль хвилювалася сьогодні, кому йти на сівбу? Орні бригади домагалися-жна перейти на сівбу й на сівбі залагодити свою поразку на оранці. Осо-вно напосідався дід Кирило з Ониськом. Вони так потоваришували за час-онки, що тепер важко було розрізнити, котрий саме Кирило, котрий-Онісько. Несподіваної поразки на оранці ніяк не могли забути. Тим більше, поразка сталася випадково—не вистачило солом'яних куликів! Лишилося-три рази обійти й край би ділянки. Та не вистачило солом'яних куликів, а кураю та-шнициня бригада не заготувала за дня, як те зробила молодняцька. Одну-милку зробив Кирило, й та помилка звела на нівець усе.—Честь артільни-ку, ударницьку таки перехопила молодняцька!

Кирило горів реабілітуватися, Онисько підтримував:

— Бра.. Ми б перемогли, коли б світло!

Молодняцька сміялася:

— Коли б та якби—ледачий говорити!

— Ударники, кашу на припічку їсти!

Кирило непритомнів од образи:

— Ми ледачі!

Яша заспокоював: — Та то ж приказка така!

Кирило лютував:

— Стрючок зелені!

Онисько підбилював:

— Бра! бра!..

Та нічого не домоглися. Молодняцька поставила так питання:

— Переміг хто,— ми? Значить, ми маємо право, як ударники, йти на сівбу. Не посилайте ж на сівбу тих, хто не зумів виконати завдання на оранці! Прцювати в артілі честь, а ми заробили артільну честь!

І ціла артіль годилася, що на сівбу, як не кажи, має право вийти тільки молодняцька.

Та інакше плянувала артільна рада. На сівбу приїхали кушовий і радгоспівський агрономи. Вони радили вирядити на сівбу усіх бригадирів з тим, щоб ця сівба стала школою для них і підготовкою до весняної сівби. Кушовий агроном мотивував цю думку так:

— На зиму ми при радгоспі улаштуємо курси для бригадирів. Вартимуть хоч невеличку практику на сівбі тракторними дисковими сівалками. Ми з товаришем Карпенком дамо їм на полі сьогодні потрібні вказівки, дві вони попрацюють біля сівалок і матимуть уже перший досвід.

Рада пристала на думку агрономів, і таким чином на сівбу мали вийти Юхим, Кость, Сашко, Яша й дід Кирило. Дід Кирило ще бурмотав, але вже помітно заспокоївся. Керувати сівбою мали обидва агрономи й Терешко. Обидва слугувати бригаді рада призначила всю молодняцьку ударну бригаду, що теж придивлявся до сівби, а решту інших бригад переклала на ремонт шкільних будинків.

Бригади готувалися сіяти без перерв, і вдень і вночі. Коней тепер вистачало, можна було цілу добу міняти запряжки через годину-дві. До тракторної треба було змінних трактористів, бо радгоспівських було лише два. Яша подав думку, що він, третій тракторист, включається в роботу тракторної та, щоб двоє працювало, а третій тим часом спочивав. Трактористи згодилися. І таким чином Яша увійшов до тракторної бригади. Знов мав працювати Яша зі своїм нерозлучним колись у радгоспі другом Льонькою, тепер уже на колгоспній землі.

Сашко заготував через кооперацію паливо та гас для освітлення вночі.

Ще лише сіріло надворі, а посівні бригади, вже наладовані, стояли в артільному дворі. Тут був уже й увесь артільний актив, щоб подивитися, як вийде на сівбу перший тракторно-кінний артільний загін. Андрій верхом на „Куркулі“ виїжджав з бригадою. На окремому возі їхав культстаб.

Задоволений за Кирила, Онисько бігав од сівалки до сівалки, од воза до воза, щупав, вигукував:

— Бра! бра!.. Оце вже рушила важка артилерія на куркулів! Не піддайся, братіки!

Кирило похмуро-любовно спинав Ониська:

— Не крутись, перчик, під ногами, задавимо!

Онисько дивувався:

— Мене задавиш? Не, не бра! Мене не задавиш машиною!

Андрій винісся „Куркулем“ наперед, махнув рукою:

— Рушай!

Залаяли мотори, „Куркуль“ став на задніх ногах, злякано плігнув на вулицю і поніс Андрія з села. Винеслися трактори з сівалками на вулицю, трактористи дали третю швидкість, затупали коні слідом, заскрипіли, заторохтіли вози, вантажені пшеницею для посіву, харчами бригад та іншим посівним майном. Положаючи ранкову сільську тишу, цокотять бадьоро мотори, широкий тонель прокладають у дзвінкому, бадьорому світанку, а слідом вози—вози, парокінно, клусом! Виходить важка артільна артилерія в степи чемерицькі на останній бій з минулим, з злиднями, з куркулем! Край села танцює Андрій на „Куркулі“, наджидає бригади. „Куркуль“ хропе, вється, пряде вухами, стриже оком на страшні, небачені досі маленькі машинки, що

котно, уперто сунуться просто на нього. „Куркуль“ зривається, мчить в епи, а слідом;

— Тук-тук... не відстає.

Біля клину бригади поділилися, як було умовлено: тракторна стала на ліве крило, кінна, впрягши коней, що їх вели в упряжі, в свої сівалки, пішла на ліве крило. Пляновано було так: сівбу бригади починають з країв поля, а потім і поволі наближаються одна до одної, щоб десь, закінчуючи сівбу, зійтися. Таким чином ділянки обох бригад були необмежені й бригади не заважали одна одній в роботі, крім того, потім буде видко різницю посіву двох бригад: однією й рурковими сівалками. Ще була одна вигеда: кожна бригада мала свою ділянку, щоб змагатися з другою, маючи перед собою непочатих сто гектарів поля.

Агрономи плянували закінчити сівбу за два дні. Швидко розташувалися, отаборилися бригади, а сівалки вже пішли швидко ріллями, зникли за кінцями.

Агрономи поділилися: кущовий пішов з кінною, радгоспівський лишився з тракторною. Насіннєва й харчова бази отаборилися посередині між бригадами. Звідси зручніше було підвозити насіння до обох бригад. Тут же зупинився і культштаб.

Куховари готували сніданок, ударники напосуджували пшеницю для підготовки до сівалок, культштаб виставив щити з літературою та газетами. На цьому великому щиті готувалися давати оперативні зведення посіву.

Дід Кирило примочував був свого випробуваного годинника ціпок-стояк. Не довелося його використати, ніхто не звернув на нього жодної уваги. Його годинник на сівбі були годинники, і за ними з самого раня пішла робота машини за хвилиною.

О шостій годині, тільки сонце виткнулося із-за обрію, уже штаб вивісив щити перші оперативні зведення: тракторна засіяла перший гектар, кінна — п'ятий гектара.

Рівно о восьмій враз розлігся над ланами, може вперше чутий тут, клич військової сурми на перепочинок. Бригади, не оповіщені загодя, спершу не звернули уваги на гасло, гадаючи, що може десь степами йде військова частина. Але поклик вдруге, втретє розлігся над степами, ішов од штабу. Прибігши, побачили бригади: стоїть перед табором дівчина в червоній хустці, в неї в небо, кличе й кличе, розкидає жменями над чорними осінніми ланами поклики міді. Випрягали коні, зупиняли трактори, сходилися бадьорі, наблизилися до табору.

Нюся весело сміялася:

— Не дарма ж я воєнізувалася на заводі! А сурма заваллялася в Сашка ще з ромадянської війни. От ми й використали її. Правда ж зручно?

— Ех... — широко махнув рукою Сашко, зирнувши з Юхимом та Костем. На щільному отаманові Сашкові знов брєніла бойова пісня в степах чемерицьких розлогих.

— Ех... — широко дихнув на всі груди Сашко, роздув ніздрі, прохав, — назував суворий отаман-бригадир Нюся:

— Заграй наступ, щоб кров горіла!

Легко скинула Нюся сурму до уст, хвилину думала, й ураз владний, зацілюючий скрик міді морозними токами пройняв артільників, забився в тісному просторі нервів. Запряли вухами коні, „Куркуль“ під Андрієм крутнувся, зупинився. Завмерли в пориві бригадники, бородаті, важкі, суворі, й безвусі, вкриті вкриті впливаються звуками, що тонкою, дзвінкою ниткою зшивають всі в одну могутнє, непереможнє. Киває старечою, життям втомленою головою старий Кирило й уже без химер своїх, без штукарства оглядає загін артільників з дівчиною в червоній хустці попереду. Думає:

— Пішло минуле й не повернеться. Ідуть непереможні батальйони нового життя під звуки бойових сурм і ніхто й ніщо не спинить тієї ходи!

А сурма кличе, сурма наказує:

— Вперед, вперед. На бій за перемогу!

І відчуває Кирило, що з пісень іншої пісні немає сьогодні, що іншого походу з походів життєвих не може бути, крім могутнього, колективного бойового походу. Так ясно, так зрозуміло, так бадьоро поринаю. І немає більше вагань, шукань, борсань. Просто — просто вперед, де так людно, так надійно. Десь там, позаду, лишилася дідова колишня самотність, лишилася сном надокучливо втомним. І не соромиться старий Кирило під зливу суремних покликів утерти телу, солодку, радісну сльозу. Чого? Яка струна в серці обірвалася, яке коріння з життєвого ґрунту колишнього Кирилової душі вирвалося. Байдуже! Одно почуває Кирило, що з минулим скінчено, що воно вмерло.

— Так краще, — киває прояснений Кирило й трусить старою головою. Розправив широкі груди Юхим, очі вперед, кулака правого підсвідомо стиснув міцно. І Кость, як колись, мчить пригнувшись на коні бойовому мислившині, очі туди ж — вперед, куди сурма бойова кличе. Молодь у поривах вмерла!

В'ється „Куркуль“ під Андрієм. Упер Сашко нерухомо сп'янілі очі на жеребця, прискорено задихав, нетерпляче рукою махнув до Андрія:

— Злазь!

Не встиг Андрій скочити на землю, не встиг „Куркуль“ одскочити, а вже вилп Сашко в сідло, пригнувся і враз бентежний скрик ударив по конячих вухах. „Куркуль“ заіржав, скочив уперед, розпустивши пишного хвоста трубою, понісся степами. Скрикнули бригадники, але дівчина Нюся лише очима усміхнулася, голосніше швидче заграла бойову пісню. Зник Сашко в курявах за горами, уврала пісню Нюся, сміялася до бригадників, поблискуючи білими зубами. А Юхим долоню дашком над очима, шукав Сашка в степах, бідкався:

— Згадав отаман колишнє!

Мовчки обняв Андрій Юхима за плечі, стис. Стояли отак удвох, виглядали з степів колишнього свого отамана, партизана Сашка, кров по-молодому гаряча ходила хмелем по жилах.

Куховари гукали:

— Гей, сніданок холоне!

Агрономи-бригадири скрилили:

— Час, час, товариші!

Кинулися бригадники спершу до щитів, оглядали оперативний, на швидку карлючили на клітиках паперу виклики один одному:

— На економію паливного.

— На безогрішність.

— На швидку запряжку змін.

— На швидчий пуск мотора.

Щит зацвів викликами, мов вишня в травні.

Тупцявся Кирило біля Яші:

— Яшко, Яшко, перчик... Напиши мені неграмотному. Я викликаю!

І Яша писав Кирилові, що він викликає другу кінну сівалку працювати і підчас обідньої перерви.

Од казанів гукав Андрій:

— Ану, товариші, до гурту! Товариш агроном, поки ми снідатимемо, прочитає нам лекцію про трактора.

Збігалися бригадники, хто газету, хто книжку захопивши на щитах, до казанів з сніданком, де кущовий агроном товариш Карпенко вже говорив:

— ... Трактор, товариші, полегшує сільсько-господарську працю, трактором на багато швидше проти кінної тяги виконуються всі роботи. Трактор де змогу краще обробити землю, поширити засів і площі, підвищити врожай. Немає вже закутка в Радянському Союзі, де б не знали вигод трактора в сільському господарстві. Трактор по праву заслужив назву колективізатора та найкращого помічника в соціалістичній перебудові села.

Індустріялізація країни ставить за мету механізацію сільського господарства. В цій справі перше місце належить тракторіві. Тракторизація швидко почала розвиватися у нас з 1922 року. Частково ми довозили і ще довозимо трактори

а кордону, але вже ми будуємо кілька тракторних заводів велетнів, де вироблюватимемо наші радянські трактори. Уже закінчено будувати сталінський, що вироблюватиме 50 тисяч тракторів на рік, будуємо Челябінський, — на рік випускатиме 40 тис. тракторів і Харківський, що випускатиме сім-вісім хвилин одного трактора на тридцять кіньських сил...

До табору повернувся клусом на змокрілому „Куркулі“ Сашко. Сідаючи сиданку, Сашко похвалив:

— Добрий кінь!

Кирило пхикнув:

— Що там твій кінь, перчик? Трактор — от кінь!

Сашко здивовано глянув на Кирила, а вслухавшись у Карпенкову доповідь, зрозумів Кирила, уважно слухав лекцію.

В штабі лицилися: кульштаб, Андрій з агрономами та Терешко, куховари зміни. Андрій допомагався одного:

— Щоб якнайкраще посіяти! Дисциплінувати сіячів! Прискорюючи темпи боти, вимагати поліпшення її!

Агрономи пішли до бригад. Терешко сів на коня, потрусив до села відатися до будівничих бригад.

Андрій сів на „Куркуля“, кроком поїхав по фронту. Виїхав на могилу. Танцює граючись „Куркуль“ під Андрієм, а він очі по позиції: червоний великий прапор має над штабом, пилок встав над кінними бригадами, розгорнім фронтом ідуть швидко сівалки. Уперто, наближаючись з правого крила до середини клину, одкраюючи гектар за гектаром, вкриваючи всі степові масиви гомоном моторів — мережають клин дисковими сівалками трактори.

Танцює, рветься „Куркуль“, але міцно сидить на сидлі Андрій, туго затиснувши рукою, озирає пильно, насторожено бойовий фронт артілі „Нове Життя“...

Як і на сівбу, в повній бойовій поготові, поверталися бригади з сіви: перед Андрієм верхи на „Куркулеві“, за ним трактори з сівалками, за тракторами — обози, як назвали артільники свої кінні вози з реманентом.

Вже за годину до повернення бригад з посіву, в селі говорили про нещодавно ще в Чемерицях перемогу: артіль обсіялася рівно за сорок годин!

ПЕТРО ПАНЧ

ТИМЧАСОВИЙ ВИКОНАВЕЦЬ ОБОВ'ЯЗКІВ

(Нарис)

Бої точилися вже третій день. Противник поспішно відходив аж, нарешті, не прикрився глибокою річкою, що давала йому можливість привести до ладу свої дезорганізовані сили. Наші частини підтяглися до річки і вирівняли фронт. Саме в цей час автоматизована група, уславлена в останніх боях своєю спритністю, відвагою і зразковою організацією бойвих маршів, несподівано зазнала втрати. Товариш Асмолів, командир групи, міцний колись харківський токарь, непереможний в боях, був повалений звичайною остудою і його нагально евакуювали в запілля. Місце командира заступив товариш Попов, автор маленьких книжечок про взаємини коня й панцерника. Попов перебував уже довгий час у запасі армії. До моторизованої групи він прибув лише кілька день тому. Чисто поголений з поблажливою посмішкою на пристаркуватому обличчі, він, перебравши команду, ознайомлення з частиною почав з парку. Шофери, скориставшись з перепочинку, поспішно мили, чистили і дбали про машини, вкриті товстим шаром пороку. Парк був залагоджений дбайливою рукою не і давав можливості зразу ж дати зрозуміти командирам, що заклопотано ступали за Поповим, що вони придбали в його особі не абикого знавця цієї нової ще справи. Біля групи панцерників його обличчя нарешті проясніло. Він обернувся:

— А ось тут, товариші командири, не додержано чого?— дистанції. З такою фразою, з доброною посмішкою, Попов вступив до тимчасового виконання своїх обов'язків.— Я певний, що статутіві приписи вам, безперечно, знайомі й ви знаєте, що вони дійсні не тільки в запіллі, але й де?— на полі бою.— І він, як авторитетний педагог, поблажливо обвісив круглими очима третій день немих командирів, пішов далі по парку. Закінчивши огляд гаражу і зробивши непомітну розвідку в теоретичну підготовку бойового складу, Попов побіжно зазнайомився ще з канцелярією і з ревним почуттям мусів про себе визнати, що частина була не тільки злотована внутрішньою дисципліною, а й не аби як підкута теоретично. Не вивідаюю ще залишалася поведінка частини в бою і це єдине тишило його надією на перевищення свого авторитету над Асмоловим.

Попов брав участь тільки в імперіялістичній війні, а останні роки хоч перебував поза військом і був тільки за військового керівника у ВІШ'ах, проте не переставав цікавитися розвитком воєнної техніки. Попавши тепер до частини, він був здивований з тої підкресленої простоти в командуванні таким складним апаратом, що її запроваджували молоді командири. Їх вигляд теж скидався скоріше на монтерів, а ніж справжніх командирів, і це призвело Попова до висновків, що такою силою, як моточастини, нерозсудно легковажати. „Вихвалюваний досвід Асмолова базувався на його вольових властивостях, з якими тепер носяться, як з писаною торбою“. — Попов про себе іронічно посміхнувся: — „Але що краще, чи биндючитися якоюсь абстрактною волею, чи уміти наперед прочитати наміри противника і передбачати результати бою, над чим ви, товаришочки, ще мабуть, гаразд не подумали, коли вихвалюєте Асмолових. Там, де потрібні гострота ума, знання, спокій і спритність, до того такі ж блискавичні, як і рух машин, асмолівська зброя може хутко

пасувати". А вижджений кінь, це справа інша.— Він погладив себе по винуватих грудях. Від уявленої справжньої гармонії взаємодій Попов розхвилювався, почав хутко накреслювати проект наказу по групі, але над першим же рядком він зупинився: „Чім же тепер ім'ям буде називатись група"? Фактично ж омандує він. Олівець замість слів почав креслити якусь химерну потвору. В утку біля порогу гуторила купка телефоністів. Вони щось з захопленням бговорювали. У Попова засмикались губи.

— Перестаньте бубоніти, телефоністи!

— Лист цікавий, товаришу командире,— простодушню відповів червоноармієць:— з комуни.

— Я вас не питаю, а наказую— тихше!

Телефоністи здивовано озирнулися на поголену голову й, мов незаслужено ображені діти, зашепотіли вже ледве чутно.

Попов знову звів над столом голову.

— Перенесіть апарат в другу хату.— І, щоб хоч трохи затушкувати своє несподіване роздратування, він обдарував їх кислотою посмішкою.— Вам там буде вільніше.

Телефоністи мовчки забрали апарат і перейшли через сіни до другої хати.

Такий незначний інцидент вкрай зіпсував йому настрої. Він хотів із першого ж дня ввійти в червоноармійське життя, як свій „гострий, але справедливий" командир і розпочав це з непотрібної образи телефоністів.— А Асмолов, мабуть, поведився з ними інакше, знову подумав Попов, нервово кусаючи губи. За цією роботою застав його вартувий командир, що прийшов доводитися про нічну охорону відпочинку. Слідом за ним зайшов і воєнком. Він був стомлений, з запаленими від безсоння очима і весь укритий порохом. Попов на розпорядження в заставу вислати кулеметний рій, а на охоронну стійку на виходу з села— по два бійці з ручними кулеметами. Коли вже командир ходив із хати, Попов передумав:

— Краще, товаришу, вишліть на виході з села по панцернику.

— А ручні кулемети?

— Кулемети? І кулемети.

— Гарзд.

Попов зиркнув на стомленого воєнкома й почервонів.

— Ні, кулеметів можна тоді не виставляти, хоч вони теж би не пошкодили.

Коли за вартувим командиром зачинилися двері, воєнком, поборюючи сон, швидко, ніби між іншим, проговорив:

— А не краще було б на виході поставити гармату й охоронну стійку, проти нас панцерна частина, а моторам дати можливість відпочити?— Скажіть це, він, не звертаючи уваги на замішання Попова, поклав голову на стіл і сразу ж захріп.

Його зауваження майже слово в слово було наведено в порадику Попова й він тепер почервонів до самих вух. Перше ж його розпорядження задало цілком слушних коректив, з якими він не міг не погодитися. Це йому достатньо зіпсувало настрої і він, хоч і приліг на ліжко, але не міг заснути, поки вістовий не приніс бойового наказу. Попов, читаючи наказ, відчув, що у ньому прокидається приспаний роками азарт, що кидав його у саму пашу вогню. Він стрепенувся, немов кавалерійський кінь перед атакою.

— Товаришу воєнкоме, вставай: за дві години виступати.

— То скликайте зараз же командирів.

— Ще час є.

Попов дав розпорядження телефоністам і занурився в мапу.

Командири злетілися у штаб на світло у точно визначений час.

— Так от що, товариші командири,— почав Попов, урочисто й помітно відпочиваючи:— противник всю свою армію відвів за річку Порожець і закріпився в селах: Сніжків, що на північ від висоти 84 і 6, і південніше Більцева, Федівка, хутір Мельників і село Куряче. Переправи, що в селах—Високе і Руте—в наших руках. Наказується що зробити? Правій групі вибити про-

тивника з села Сніжків, захопити село Одринку й вийти на станцію Варварівка. Ми діємо в складі кавполку.

Попов, водячи олівцем по мапі, чимраз більше наекзальтовувався і його красномовність заколисувала командирів, що раніше від товариша Асмолова одержували, хоч і ясні й конкретні, але досить скупи, навіть неокончені накази. Закінчив він нараду патетичним закликом до сумління кожного командира виконати покладені на нього обов'язки якнайкраще.

— А для цього потрібно тільки що? — Бажання, спокій, спритність і відвага. Робіть все точно в зазначений час — це перша і основна вимога. Точно в зазначений час.

Попов був цілком задоволений з свого дебюту.

— Я буду при першому загоні. Ми маємо виступити рівно о третій годині.

— Так уже пів на третю, — зауважив хтось із командирів.

У Попова здивовано закруглилися очі. — Зараз начштабу напише вам накази.

— Але за півгодини ми не встигнемо. Іще наказу чекати.

— Встигнемо, а документ, товариші, справа серйозна. Давайте, почнемо до цього звикати.

Командири, добре розуміючи значення підготування, почали хвилюватися.

— Треба ще плян довести до бійця.

— Зробити це на першій зупинці. Все! — зауважив вояком і в двох словах виклав свого наказу по політичній лінії.

* * *

Автомобілогрупа, розбита на три загони, рушила з місця ночівлі пізніше на цілу годину. Втрачений час Попов вирішив надолужити на швидкості, але щойно за селом догасили фари, як виявилось, що колона перервалася, бо хвіст, збитий з пантелику створенням вантажником, в темноті погнав за ним зовсім інший бік. Командир, що вів перед, послав навздогін машину і спокійно посувався далі, але Попов зажадав зупинити всю колону.

— Так не можна: група мусить стати до бою, як на параді.

— Товаришу командире, трьома машинами легше наздогнати нас, ніж усієї колони — втрачений час.

Попов знову почув у цих словах викладену ним пораду у книжечках і несподівано накинувся на шофера, що блимнув фарами.

— Сваволі у вас багато, от що.

Колона з обірваним хвостом рушила далі. На переправі на них чекав командир кавполку. Він був розлютований.

— Де ваш зв'язок, товаришу командире?

Попов витягся в струнку.

— Чому ви з'являєтеся на годину пізніше?

У Попова, червоного й розгубленого, замість відповіді вирвалися якісь уривки слів. Командир кавполку, мов стьобючи стеком, наказав:

— негайно рушайте через Семенівку на ліс, що за селом, пройти його наскрізь і закріпитися на східньому узліссі. Я обхожу зліва. Сходимося на перехресті доріг. — І крутнувши коня, зник у куряві, залишивши Попова з закушеною нижньою губою. У сивій імлі світанку ліворуч полем посувалася кіннота, прямуючи до зеленої смуги лісу.

— За мною! — очунавшись, вигукнув Попов по старій звичці кавалериста. — Я ще тобі покажу, з ким ти маєш справу, — і пустив авто на третю швидкість. Під селом його нагнав командир, що вів перед і попросив зменшити швидкість до зазначеної в статуті.

— Бо розгубимо колону. Танкетки вже відстали.

— Нехай наганяють: це війна.

— Але ж ми підходимо до лісу, товаришу командире, — сказав він застержливо.

Знову зауваження з його радника. Попов враз обурився.

— Без вас знаю. Метушиться, гасає, губите хвости. Паніку тільки мені наводите.

Командир третього загону спокійно дивився йому просто в очі.

— Ми з цим ще, товаришу командире, незнайомі.

— Так виходить, що я вас знайомлю. Інтересно.

Враз за лісом почувся гарматний постріл і слідом за ним в небі затуркозав мотор. На вантажниках завертілися зенітні кулемети. Попов, намагаючись замаскувати колону, заметушився ще більше, але літак уже перелетів через дощову і, хоч обстріляний, встиг визначити і рід зброї і склад частини, що ним дуже гнала до села під тінь густих черешень.

Криві завулки із села виходили просто до лісу повитого прозорим туманом. За наказом два з гони мали йти по лісовій дорозі, а третій — обійти по залісці й вийти, коли там буде противник, йому у фланг. Але в останню хвилину Попов передумав і наказав наступати всім вкупі через ліс.

— Вийдемо компактним кулаком і вже там розвернемося.

Военком кусав кінчик припорошеного вуса і мовчав. Коли колона з танкетками на чолі втяглася уже в ліс, Попов, що знищив зиркав на военкома, вирішив, що той мовчить мабуть навмисне, аби дати йому своїми розп'яченнями скомпромітувати себе. Він зупинив колону і наказав, тепер уже згідно з законами загону, йти по узліссі в обхід. Але вузька лісова дорога за законами не давала можливості розгорнутися навіть для легкової машини, тому довелося більшій частині колони дати задній хід, щоб випустити другий загін. Іде, звичайно, одібрало ще кілька хвилин, тоді, як гарматна стрілянина за лісом набирала вже посиленого характеру.

Лісова просіка, рівна, як струна, просвічувалася вранішнім сонцем. На похвильних листях грала самоцвітами холодна роса. М'який настил листя шуршав під колесами і скрадав навіть скрегіт танкеток. Позаду сизим димом курилася димна хмара. Попов був певний, що противник зустріне його на висотах, що лежали за лісом за лісовою смугою, й почав, дивлячись на мапу, приблизно розгортати план бою:

„Сюди зразу танкерник, танкетки забігають у фланг, батарея глушить на висотах, стрільці відходять до лісу, противник спускається з висоти, вганяється за нами, а тут йому з фланга, що? — другий загін і...“

Перед машиною лежала ковбана з рідким багном, а вже за нею виднілася просіка, на якій просіки перехрещувалися.

— Давайте саперів. Гатіть!

По лісу застукали сокири, й калюжа зазеленіла від зеленого листу й молодого грабу. Машини й гармати одна за одною з великими труднощами, рившись, перекинулися у рівчак, почали перелазити ковбаню.

Зайняті цією процедурою машини перемішалися: легкові опинилися попереду танкеток, а танкерники збилися до купи. Попов, не чекаючи на колону, рушив далі до галяви, продовжуючи перервану думку:

„Противник кидається назад, я настигаю, беру полонених, захоплюю висоти і оце вам будуть перші показники змагання, товаришу Асмолів“.

— У лісі противник! — враз смикнувся военком: Стий!

Попову видалося, наче над ним розірвалася бомба, і він мимохіть стервся, невольний страх зігнав усю кров з його рожевого обличчя. Луснув постріл, куля, як йому вчулося, простягла дзвінку нитку повз його вуха, у нього середині враз зупинився якийсь механізм, паралізуючи волю, думки, знання. А першим пострілом луснув другий, третій, між деревами замиготіли тіні, він з розпачем відчував, як хутко збігають вирішальні хвилини і як нашізньо глушені в ньому всі виходи для будь-якої волі чи думок. Він безпорадно микався на машині і не міг відірватися від блакитної латки, що затуляла просіку. Постріли татакали вже довкола, біля машин метушилися стрільці, гармати котили гармати на закіп. Ніби в складній машині все рухалося і миготіло, а він все ще не міг вхопити в свої руки стерня. Із такого стану вивів його командир першого загону, спокійний у шкіряній куртці юнак. Він щось законічно доповів Попову і вже тоді владно вигукнув:

— Панцерники, танкетки — наперед! Машини радіатором ліворуч у просіку стрільці — в рівчак. Артилерію — на картечі!

Група, як рій стривожених бджіл, метушливо, але спритно розмістилася на скомутованих позиціях. За хвилину зацокоگیли кулемети з танкеток і панцерників, потім гупнула батарея—й россяна галявзатяглася димом. Машини поспішно вихоплювалися із диму і простували ліворуч.

Попов нарешті опанував себе і, підвищивши голос до фістули, заволав:
— Вперед! Вперед!

Побачивши кухню, що безпорадно загрузла в ковбаню, він зарепетував ще дужче:

— Що за паніка? Ви мені втратите машину! Спокій!

Бліді губи Попова все ще зрадницьки тіпалися.

Военком стояв під грабом, на тому ж місці, де зліз з машини. Він ясно бачив, що противник охоплює їх кільцем і, ховаючись за стовбури дерев, не страшисться ні куль, ні картечі. Його могла б узяти тільки обхідна колена й цього моменту, щоб не бути розтрошеними по одинці, треба дочекатися за всяку ціну. Але в Попова назрів уже інший план, а, може, це було просто наслідком паніки, що вже ясно опанувала його. Побачивши, що противник перебігає до лівої просіки, він заволав:

— Відходьте, відходьте ліворуч! — і вскочив у машину. — За мною!

— Більше спокою, товаришу Попов,—проговорив до нього сам спокійний, военком.—Перед нами тільки піхота, а у ваших руках залізний кулак. Команда в прекрасному стані, дайте розвернути їм ініціативу, загартуйте їхню волю, а тим часом у тил противника вдарить ваш другий загін.

Але Цопов мабуть уже не в силах був опанувати себе.

— За частину відповідатиму я. Батарея на передки!

Ворожий вогонь прошивав ліс; листя, поприщене сонцем, тихо обспало вохкі закопи. Попов упав у машину і погнав її по лівій просіці. За ним покотилися вантажники з стрільцями й кулеметами. Панцерники сірими брилами перекочувалися по галяві й все ще шматили червоним вогнем голубе повітря. Між ними сновигали, час від часу вихоплюючись на закопи, шустрі танкетки. Враз вогонь стих і на узлісся почувся розхристане „ура“, але Попов не міг його чути, бо перед кущами рештками колони, з якими він гнав по просіці, вже замажчило поле.

Вискочивши на узлісся, Попов прийшов до твердого переконання, що автоматочастини для операцій у лісі не придатні і тому він неминуче мусить зазнати втрат. Тут же він вирішив обійти ліс з лівого боку, вдарити противника з флангу і вигнати в поле, але за хвилину переконався, що його наміри й тут встигли уже попередити: просто на колону попід лісом колула кіннота, хвіст якої ховався за виступом. Коли б на нолі колони буди панцерники, або танкетки, він міг би не вагаючись рушити в наступ, але за спиною Попова залишилася тільки батарея й чота стрільців. Треба було скористатися з зручної позиції і тільки оборонятися.

— На позицію: кавалерія справа!—несподівано навіть для самого себе заверещав він пискливим голо-ком.

Стрільці поспішали на землю й зайняли закіп по-під терном, що був природньою колючою загородкою, а батарея в ту ж хвилину відкрила вогонь. Кіннота приспішила алур. Попова затіпала пропасниця.

— Перебіжним вогнем!

Загриміли постріли щочверть хвилини. Кіннота змішалася, її розстрілювали восторч, і вона тим же алуром пірнула в ліс, тільки двоє вершників, вимахуючи шаблями, погналі просто на батарею.

Цих двох завзятих Попов вирішив підпустити ближче і взяти живцем. Він стежив за ними, як рибалка за поплавцем. Обличчя його вигравало мов окріп на вогні, аж нарешті витяглося і вкрилось смертельним страхом.

— Припиніть вогонь!

Але на батареї розгляділи червоний прапорець у руках одного вершника ще раніше. Командир батареї, щоб уникнути ексцесу, що природньо міг відбутися на батареї, вскочив у машину і чимдуж погнав назустріч вершникам.

По тому, як вимахували над його головою кіннотчики шаблями, видно було, що батарея завдала чималих втрат своїй же кінноті.

— Десятеро коней і трьох вершників, — сказав комбат насуплено, коли повернувся назад.

Попов відчував на собі десятки пар докірливих очей і, щоб виправдатися, оздратовано сказав:

— За наказом вони мусіли бути в цей час де? За лісом? Значить самі йти, а не вештаються по запіллях.

— Вони йшли нам на допомогу, — сказав комбат, що виїздив до вершників.

— Потрібна вона тепер, як мертвому кадило, — ніби огризався Попов, мабуть, відчуваючи, як катастрофічно рушиться його авторитет. — Заводь мотори. Панцерники вперед!

Але жодного панцерника в колоні не було.

Він важко опустився на росяний закіп і, ніби намагаючись скинути з себе раз покладену на його плечі вагу, глибоко зідхнув.

— Пошліть назад розвідку. А те воєнком?

Воєнком теж не було в колоні. Останній раз він бачив його на галяві.

— Ще до полону попаде, — подумав про себе і нервово засмикався на сукні. Але все таки, як це так трапилось? — Його гризла докора і він вирішив доложити хоч з цього моменту.

— Рушай!

Плян флангового удару Попов мислив покищо за найкращий вихід із тої ситуації, яка так склалася несподівано.

Осіне сонце показувало вже біля десятої години, коли колона Попова бігнула нарешті ліс і вийшла на протилежний бік, де на його думку мав бути ворог. Проте, на узліссі панувала тиша. Праворуч з балки виповіла кіннота, мабуть, з наміром обійти село, що маячило в чотирьох-п'яти ометрах.

Тепер настав зручний момент допомогти кінноті й Попов навпростець без різко повів рештки своєї колоні на село з протилежного боку.

— Блискавичним наскоком попередити кінноту, — думав Попов, — і звідти не скочить жодна душа. Це буде справа трохи серйозніша, ніж у лісі.

— Краще б почекати на панцерники, — сказав начштабу, що й досі його ніхто не помічав Попов.

Це порушувало накреслену вже картину захоплення села й він відповів:

— З панцерниками тут і робити нічого буде. Хіба таким орлам, — кивнув на червоноармійців, — потрібен ще й панцир?

— Візьмемо, товариші!

Червоноармійці, з якими він за весь час заговорив уперше, відповіли хоч і примано, але твердо.

— Ми своє виконаємо, товаришу командире.

— Тоді рушаймо!

Колона вихопилася на горбок, з якого котилася межником рівна дорога до села. З конопель ураз зататакав кулемет.

— Батарея, на позицію!

Батарея спустилася на горбок, телефоністи спритно потягли дріт під копу, але вже за хвилину ворожа батарея, що, мабуть, довго чекала на таку нагоду, враз відкрила вогонь з чотирьох гармат і засипала горб гранатами. Схопившись десь за селом вона була недошкульна, тоді, як наша, прихована напівзритотою позицією, горіла від неї в огні.

Із-за лісу вихопився ворожий літак. Він, напевно, спочатку не примітив машин, але після пострілу гармати зробив крутий розворот — враз заштовпав із кулемета. Стрільці не встигли схопитися за зенітний кулемет, як кілька ранених було знято з машин. Попов, опинившись з своєю машиною напереду, на цей раз не розгубився. Було ясно, що купно колона не дійде до села. Літак спійманий на мушку поспішно забрав височінь, тоді Попов одхитко одвів колону у вибалок, розбив на три загони і, наказавши покрити

поле блискавичною швидкістю, знову кинувся у наступ. Противник, приспаний його маневром, побачивши знову у різних кінцях колони, розгубився. Батарея його втратила спокій, кулемети, що були на околиці, почали поспішно тікати в село. Попов устиг уже з першою колоною доскочити крайніх хат, як нараз побачив, що кіннота обминає село і повз простує кудись у поле. Він у ту ж хвилину згас, як гніт, хутко повернув колоду назад і тією ж дорогою відступив за ліс.

Тепер він був зовсім дезорганізований. Розгублені машини й панцерники не являли вже бойової одиниці. Зв'язок з кавполком до цього часу не налагодився. Лінія фронту була втрачена і він від цього відчував ніби полуду на очах. Доки Попов розмірковував над новою ситуацією, із-за лісу виткнулася, мов краб, танкетка. За нею котилася колона другого загону і всі панцерники, що zostалися на галяві.

Попов не стримав своєї радості.

— Цілі?—кинувся він до командира другого загону. Біля нього в машині сидів воєнком.

— Як бачите,—відповів досить стримано командир другого загону:—розбили батальйон піхоти, взяли село Одринку й захопили до половини півсотної люду, але мусіли відійти: нас обходять зліва.

— Значить я правильно зробив, що відійшов,—споважніло сказав Попов.—А я теж тут хіба так полякав їх у сусідньому селі. Значить все гаразд?

— Крім однієї танкетки і машин з кухнею.

— Себ-то?

— Танкетка підірвана фугасом, а під кухнею прострелений циліндр в моторі.

— І ви їх залишили?

Воєнком посміхнувся.

— Ну, ми й таким майном не розкидаємося,—відповів командир. На буксирі притягли.

— Це ви правильно зробили,—повчально сказав Попов, не зрозумівши натяку. До нього повернулася попередня впевненість, на обличчі знову з'явилася поблажлива посмішка.—Значить, товариші, будемо наступати далі?

Але в цей час на лівому фланзі застрочив кулемет. У Попова витяглися обличчя:

— Це ворожий? Нам треба негайно одходити.

— Попереду, може, зробимо розвідку, щоб знову не вскочити?

— Ну то звичайно: елементарне правило.

У бік стрільниці була послана танкетка, але не дочекавшись її Попов завернув колоду назад.

* * *

Втративши всякий зв'язок із своїм кінним полком, Попов вирішив діяти тепер на власноруч.

— Я відхожу на село Перепічки,—заявив він,—там має бути наша піхота.

Воєнком знизав плечима й від прогнозу утримався. Проте, в самому цьому русі можна було побачити, що стратегічну обдарованість Попова він брав під великий сумнів, і в цьому ще більше переконався під селом Перепічки, коли їхню колоду зустрів град розлютованих куль.

Попов спробував повести організований наступ, але втративши половину стрільців і панцерника, що був підірваний фугасом, він, роздратований, спохмурнілий, тепер уже без усякого плану, кинувся навпростець до другого села. Попереду скриготіла невгомонна танкетка, що залишилася одиначкою.

Зрівнявшись з поворотною в село, якого нарешті надбигли, Попов знову розкинув стрільців, що ледве вже тягли ноги за ногами, у розстрілюю, випустив уперед танкетку, за нею панцерник і повільно почав посуватися до околиці. Коли вже залишалося до перших хат метрів з триста, з ріллі в од-

тому місці, де стояли колективні ожереди солом, враз закурилися димки й пролунало декілька попереджаючих пострілів. Розстріляння посувалася уперед, танкетка блимала вже аж під селом. Постріли перекинулися на околицю і до них приєдналися кулемети. Попов, мабуть, не сподівався такої зустрічі повільно відійшов на велику дорогу, що обходила село.

— Я їм влаштую зараз Вартоломієву ніч, — сказав він похмуро на запитиво зведених брови военкома, що залишався в колонії. — Я їм покажу зараз, що може заподіяти така колонія.

Це, напевно, мало бути щось надзвичайне, бо Попов говорив самовпевнено і загадково. Навіть поблажлива посмішка, яку він так часто губив, знову зникла з його вуст.

Колонія майнула за командировою легковою машиною, не додержуючись кудь-якої дороги. Увесь час село довге і зелене, з смугою кучерявих верб посередині, залишалося з правого боку, хоч сонце, що сідало вже на ріллю, було попереду з лівого боку, потім опинилося вже позаду. Що далі, то далі Попов наvertsав машину до околиці села й цим самим викривав свій маневр, що був звичайним обходом з тилу. За всіма ознаками село давно вже кінчилося, але у вибалку все ще кудись у поле тяглися зелені верби і задетені густими тернами закопи. Сонце хутко вкривало чорні ниви сизим передвечірнім серпанком. Знизу потягло вохкістю. Навіть без розвідки можна було сказати, що поруч, коли не ручай, то багністі луки і в цьому Попов хутко пересвідчився, коли взявши на переріз лукам — машина враз захлюпала передніми колесами. Під вербами в смужці зелених, вкритих скіпцями, луків протікав ручай. Тут він був зовсім вузький, але біг у бік села. На тому боці по-над луками вилискувала добре вкатана селянськими возами дорога, що теж вела на село.

Треба було шукати переправи.

Колонія слідом за командировою машиною по ріллі рушила в бік села. Далі смужка луків зникала, але ручай ширшав. Добре вкатана селянськими возами дорога по той бік води дражливо то наближалася, то віддалялася. Наніжалося й село.

Попов починав дратуватися й, щоб не зустрічатися з запитливими поглядами зморених, голодних і пригнічених червоноармійців, майже не зводив очей з землі. Було враження, що він уже пустився берега. Праворуч замаяли колективні ожереди солом, ті ж самі, під якими щойно була обстріляна колонія, а по той бік води заблимали вікнами хати. Попов вистрибнув із машини й, хутко оббігши городи з грядками капусти, кущами лози над водою високого закопом, що віддаляв вузьку дорогу, вирішив:

— Сапери, лагодьте переправу!

Военком був поруч нього і тихо сказав:

— Мені ця стратегія, товаришу командире, зовсім не подобається. Треба зробити розвідку. Має ж бути де-які місця.

— За чверть години ви будете іншої думки, а зараз дозвольте розпорядитися мені. Пускайте вантажники!

Довгі неоквернені вантажники з великими труднощами викарабкалися на дорогу, але тому, що вона була прокопана в глиняних горбах і обслуговувалася, мабуть, тільки кученькі селянські вози, вантажники не могли розвернутися і вся колонія машин безладно збилася до купи на переправі.

Це був найнебезпечніший момент, бо скупчені панцерники, загнані в середину колонії, були зовсім паралізовані. Але Попов, тимчасовий виконавець обов'язків командира, вирішив на цей раз вийти переможцем за всяку ціну.

— Стрільці до машин!

Загін стрільців, обачно покладений командиром чоти в розстріляння, мусів рушити до машин. Враз по пригорках, що заходили у село, блиснули вогники прямо перед їхніми очима.

Машини безпорадно захуркали ще сильніше, але стрільці тільки втрачаючи час уже знову були у розстріляння й попереду кожного теж заблимали вогники.

Тріск від пострілів несподівано перекинувся ще лівіше, аж за пагорки. Кулі були скеровані частково на село, частково на колону машин. Вечір усе густіше повивав мороком поле бою. І все ясніше блимали вогники на землі. Нарешті вантажники розвернулися і рушили були по дорозі, але в цей час з пригорків градом посипалися гранати. Вони від своєї ваги скочувалися на саму дорогу і туг одна по одній з тріском, освітлюючи перекривлене від жаху обличчя Попова, рвалися під широкими животами машин.

Заперті в середину панцерники, до того ж ще й закриті від пагорків своїми вантажниками, в безсилій злобі мовчали. Мовчав, стиснувши щелепи і возком, що встиг уже зробити розвідку на ближчу переправу й виявити, що її весь час тримали й тримають червоні. Гранати ще рвалися на пригорках, піхота синіх, перекриваючи стрілянину криками „ура“, бігла в село, але збита в безпорадну купу автомоточастина Попова уже мовчала.

На авті під'їхала група посередників.

Високий командир з білою стрічкою на запорошеному кашкеті глянув на безладно розкидані бронемашини, на заплішені в вузьку шпарку селянської дороги вантажники, і його обличчя нервово здригнулося, ніби він попав на кладовище, завалене трупами.

Попов без слів зрозумів оцінку своїх дій. Посередник зневажливо махнув рукою і відійшов до групи командирів з білими стрічками посередників на кашкетах.

— Всі ці машини, звичайно, знищені. Люди теж перебиті.

Він казав голосно і Попов чув кожне слово.

— А теоретично ж товариш чудово усвідомив задачу. Дійшло до практики—конфуз: розгубився. На практиці Червона армія випередила всі його кабинетні теорії.

— Ільїч не дарма сказав:—„Практика без теорії...“ Командир роти ображений за своїх розстріляних бійців, затнувся, змішався й замовк.

Посередник закінчив.

— Правильно, правильно, товаришу:—„Практика без теорії сліпа, а теорія без практики мертва“...

Збентежений Попов, тимчасовий виконавець обов'язків командира, розгублено дивився на розкидані по землі крапки в сірих шинелях. Він їх ніби побачив уперше, а протягом цілого дня перед його очима сновигали тільки бездушні, пущені по мапі вантажники, наїжачені багнетами, цівки кулеметів і гармат. А допіру він побачив, що сірі крапки ворухилися на незручній позиції, покалічені машини стояли на багнистому городі, далеко несхожі з гарним на мапі смугастим чотирикутником. Посередники позирали на нього співчутливо. Під цими поглядами Попов опустил голову ще нижче. Зараз він хотів одного: мати можливість виправити свої помилки до повернення в частину товариша Асмолова і здати йому групу в такому ж зразковому вигляді, в якому її прийняв.

Максим Горький

I

Сорокоріччя літературної діяльності Максима Горького позначається, цілком природно, новою хвилею громадської уваги до творчості та політичної діяльності нашого пролетарського письменника.

Справді, тільки згадати, що протягом останніх п'яти років Горький дав нам томи „Життя Кліма Самгіна“ з п'ятитомної епопеї „Сорок років“, над якою він працює далі і яка має стати однією з верховин його власної творчості. Майже стала видатним твором світової революційної літератури. Він написав есе „Егор Буличев і другі“ про нашу сучасність, що незабаром піде прем'єрою в одному московському театрі.

Творча енергія великого співця пролетаріату не виснажується і щороку з-під пера Горького виходить з-під пера Максима Горького. Вона одночасно ідеєю політичної та громадської діяльності письменника, виявляючись в ідеях творення історії громадянської війни, історії фабрик та заводів, що мають показати нашій радянській молоді та соціалістичним поколінням зворушливу картину переможного маршу пролетарської революції по соціалістичних республіках Великого Радянського Союзу. Нема зараз у світі жодного письменника, який би так міцно впливав на життя своєї країни, який би так цілком був зв'язаний з громадсько-політичним життям, як Горький.

Ідея створення історії громадянської війни та історії фабрик та заводів, по-своєму, як зрісся Горький з пролетаріатом Радянського Союзу. Майже скрізь зновується ударні бригади імені Максима Горького нарівні з бригадами інших почесних імен. Це стверджує авторитет Горького, як революціонера-письменника, який відіграє в нашому соціалістичному будівництві особливо важливу роль.

Поруч з томами „Життя Кліма Самгіна“ з-під пера Горького виходять сокохудожні і повні ідейного змісту публіцистичні статті, роблячи великий вплив на міжнародний пролетаріат, на трудову інтелігенцію, влучаючи в захоплені в себе майстрів культури, механічних громадян, в імперіалістів, що прагнуть розв'язати світову кризу коштом нашої соціалістичної батьківщини.

Ми коротенько розглянемо основні твори письменника, розглянемо соціальне спрямування ідей в художніх творах Горького, їхнє соціальне підкоріння, подамо бодай в малих розмірах оцінку його широкій публіцистичній діяльності.

Варто згадати умови, за яких вступав Горький на свій літературний шлях. Одні на арену політичної діяльності виходив революційний пролетаріат, що в той час усвідомлював себе, як бойову силу в революційній боротьбі і чим більше звільнявся від вантажу буржуазних забобів, дрібно-буржуазних і політичної пасивності. Горький почав писати ще задовго до 1905 року, року показового для оцінки бойових прагнень тогочасного пролетаріату. Горький в перших творах виступив революційним письменником — представником пролетаризованого селянства і ремісництва — нових соціальних сил, що з'явилися тоді й активізувалися в житті.

У літературі на зміну різночинцеві прийшов селянин, буржуа й пролетар. Основні сили російської літератури пішли шляхом відображення життя цих основних суспільних класів. У той час, як різночинцеві посідав центральне місце в творах таких письменників, як Успенський, Пісемський, Короленко, Лєсков, Григорович тощо, постаті „мужика“, купця й пролетаря чимраз більше вису-валася на перше місце в художній літературі.

Характеристично, що капіталізм в особі своїх культурних представників відчував своє заіпадання, свою близьку смерть. Для цього варто розгорнути твори Мережковського, Андрєєва й інших. Індивідуалізм, як характеристична риса психології буржуазної класи, розквітнув тоді надзвичайно. Письменники, далекі від пролетаріату, всі сили присвятили саме показові окремої особи, окремого індивідуума, як це, наприклад, робили Андрєєв і Мережковський. Поруч із цим буржуазно-дворянська література не оминувала художньою увагою селянина й пролетаря. Виходячи з своїх класових інтересів, вона малювала їх такими фарбами й у такому вигляді, як це їй було корисно. Цю думку можна ствердити таким прикладом.

Толстой писав у передмові до альбому „Русские мужики“ Н. Орлова, свого айулюбленішого художника:

„Орлов — мой любимый художник. А любимый мой художник он потому, что предмет его картин — мой любимый предмет. Предмет этот — это русский народ. Настоящий русский народ, не тот народ, который побеждал Наполеона, завоевывал и подчинял другие народы, не тот, который, к несчастью, так скоро научился делать и машины, и железные дороги, и революции и парламенты со всеми возможными подразделениями партии и направлениями, а тот смиренный, трудовой христианский, кроткий и терпеливый народ, который вырастил и держит на своих плечах все то, что теперь так мучает его и старательно развращает его. И мы любим с Орловым в этом народе одно и то же: любим его мужицкую, смиренную, терпеливую, просвещенную истинным христианством душу, которая так много обещает тем, кто умеет понимать ее...“
(Л. Н. Толстой, твори, том XIX Ситинського видання).

Письменник-націоналіст Лєсков, як з писаною торбою, носився з селянами богушукачами. Якщо Тургенєв боявся селян, то це свідчить, що певна частина шляхетства найбільше боялася того, що цей селянин почне робити революцію. Зрозуміло, що на цьому ґрунті виникла проповідь „малих діл“, яка дуже обурювала потім і Горького і революціонерів марксистів.

А погляд Толстого на селянство зробився панівним на довгий час серед шляхти, поміщицтва та близької до них буржуазної інтелігенції. Зрозуміло, чому Лев Миколайович, якого Горький любив, як художника і людину, відмовився від усього, що висловлював потім Толстой в морально-релігійних статтях, взявся змальовувати саме таких „мужиків“.

Лев Толстой у своїй великій епопеї „Война и Мир“ намалював нам Платона Каратаєва, селянина, який, не зважаючи ні на які тортури і муки, прощав своїм катам і ворогам. Його спокійність, смиренність, тиха вдача вражає творця епопеї „Война и Мир“ і його шляхетних читачів.

Шляхетські письменники малювали селянина в такому вигляді, в якому було їм найзручніше й найвигідніше. Частина шляхти та поміщиків не вірила в те, що селянство, з праці якого вони жили, може стати революційною силою, і тому проповідувала спрощення та вічне терпіння. Платон Каратаєв — ідеал селянина для поміщика. Селянин мусив простити своїм катам знущання, жалливу експлуатацію. Інакше поміщик не уявляв собі селянства.

І Толстой відповідно змалював його, виконавши бажання своєї класи. У творах Короленка, Успенського й інших ми знайдемо картини трохи відмінніші від толстовських, змальовані з сільського життя в тонах, в яких бажала бачити його проміжна трудяча інтелігенція.

Тільки Короленко, на якого перші риси до певної міри орієнтувався Максим Горький, подавав відносно об'єктивні і правдиві зарис селянина. І Горький, що приятелював з Короленком, користаючись з його порад, соціальним внутром відчув, що російський трудящий народ це — не „Іванушка-Дурачок“, який ловить чудесних жар-птиць для своїх панів. Народ уже не вірить своїм хазяям, що змушували його ганятися, як любив висловлюватися сам Горький,

жар-птицею. Трудящий нарід тоді вже збагнув, що скільки не лови птахів, так пани віднімуть.

Горький з перших кроків свого літературного шляху страшенно зненавидів гасло „Терпи! Не протився лиху насильством“!

Уже в перших його творах промайнули заклики до активної революційної діяльності.

Горький зненавидів громадський світогляд не лише „Толстих“ та „Достоевських“, проти яких він виступав із статтями та з промовами (про це ми скажемо далі), а всіма силами почав відбиватися від панівної ідеології буржуазного індивідуалізму. Він порвав з інтелігентами, що бажали „самовдосконалюватися“ і що всю свою увагу звертали лише в середину своєї „душі“, дезертували з громадської роботи.

Горький обурювався з виступів „пана Мережковського“, поета-містика, що вичав на сторінках „Русской Мысли“.

„Говоря откровенно, мне бы хотелось, чтобы с моим уничтожением все уничтожилось. Впрочем, оно так и будет и, если нет личного бессмертия, то со мной для меня все уничтожится“.

Своїм „Буревісником“, „Піснею про сокола“, легендою про Ланка, що несе в палюче серце крізь темні хащі пралісу, показуючи шлях, Горький виступав проти глибокої реакційної буржуазної російської літератури. Письменник виступив з палкою пропагандою за перебудову мерзенного життя і для цього виступав за опанування кращих здобутків буржуазної культури трудящими масами, а декаденти, містики й імпресіоністи заради глибоких душевних емоцій відмовилися від досягнень попередньої науки, від знання „устами Мережковського“ галасували.

„Разве умер Джордано Бруно? Еще бы не умер! Издох, как пес, хуже пса, потому что животное не знает, по крайней мере, что с ним делается, когда умирает. А Джордано Бруно знал!“

Горький не міг сприйняти традицій буржуазних сучасників, які через безжальний жах перед особистим знищенням бажали знищення всього світу.

Можна подати характеристичні слова літературного критика Корнія Чуковського, що на початку ХХ століття яскраво висловив прагнення й настрої буржуазного читача. Корній Чуковський сміявся з ідейності літератури і з солюціонерів, славив обмеженість художньої творчості, вихваляв індивідуалізм:

„Ужас безконечного стал теперь, если хотите, литературной модой. Литераторы поэты, художники обессыывают его, как леденец, и та литературная школа, с которой теперь все охотнее сближает свое имя Андреев, вся она вышла из этого ужаса, питается им. Для того, чтобы теперь стать истинным поэтом, нужно уметь ужаснуться!“

И Блока, и Брюсова, и Белого и Леонида Андреева (как они ни различны) — объединяет один этот животный ужас, который заставлял толстовского „Ивана Идыча“ кричать протестно и однотошно.

— У-у-у-у!

Они — как приговоренные к казни! И пусть Брюсов относится к ней бодро и строго, а Белый филарничает и строит палачу рожи, пусть Солугуб забегает за секунду до эшафота в свою пещерку, а Городецкий восторгается плачем и пост ему славословия — все это, в конце концов, и это безумие, и мудрые слова, и эти кошмарные и строгие образы, все это одно:

— У-у-у-у!

И ничто другое!

И великим ныне сочтем того, кто сумеет по-новому, с новым приливом ужаса выкрикнуть этот вопль и величайшим будет тот, кто заставит и нас вопить с ним, вопить без слов, без мысли, без желания:

— У-у-у-у!

(Из газеты „Родная Земля“ № 2, 1907 г.).

Така перспектива, безумовно, не вабила молодого Горького, письменника, який вийшов з пролетаризованого міщанства. Трудящі маси готувалися до кривавої боротьби з старим суспільством. Якщо буржуазний письменник вважав своїм зубів та особистий жах буржуа перед неминуною загибеллю його маси за світову подію, то Горький ставився до життя інакше.

Він шукав точку прикладення своїх творчих сил.

І знайшов її спершу в змалюванні трудящого міщанства, потім люмпенів, а потім і організованого робітника. Ці шукання в нього тривали довго й дрібно: буржуазний анархічний протест люмпена-одинака, освіпаного революційним письменником, перейшов у мірний твердий поступ пролетарських колективістів.

Буржуазна література того часу малювала революціонерів жахливими фантасмами, репрезентуючи їх, як звіврів, гунів, хамів, нікчемних людей.

Революціонерів втоплювали в грязюку в руській буржуазній літературі, особливо після Достоевського. У таких творах, як „Беси“, „Взбаломученно море“, „Обрыв“, „Новь“, „Д-м“, „Некуда“, „На ножах“ ми зустрічимося з картинами класової зненависти переляканого буржуа до революціонерів. Буржуазні письменники старанно ганьбили народовольців, соціалістів, пролетарів і селян.

Таке було становище в літературі. Горький виступив не як епігон буржуазної літератури, а як її антипод. Нам відомо, з яким гласом зустріла офіційна літературна критика Горьківські романтичні новелі й „Буревісника“: що за 4 роки до першої революції віщував наступ великих соціальних подій.

У творах першого періоду Горький — поет босяцького нігілізму, що в баченнях і фантазмах своєї неясної програми тхне дрібно-буржуазним революційним ідеалізмом. Твори — „Макар Чудра“, „Челкаш“, „Ізєргіль“, „Коновалов“, „Мальва“ показують нам Горького з романтичного боку. Вивчаючи їх, можна бачити, як шириться процес пролетаризації в царській Росії, як глибше заходять злидні, як трудяще селянство позбувається своєї землі й повільно лави заводського пролетаріату й люмпенства.

У цих творах Максим Горький — ще не пролетарський письменник, буржуазно-революційний ідеалізм і загально-людський гуманізм „человек — это звучит гордо“ нічого спільного з більшовізмом не має.

Пізніше Горький щільніше зв'язується з організованим пролетаріатом, бачить, що ні Макар Чудра, ні Челкаш, ні навіть юнак Денко з легенди „Ізєргіль“ не можуть вести перед без організації. Недаремно в перших творах ми знаходимо схрещування соціальних сил. Тут ми маємо зариси життя й побуту трудящого міщанства в різних стадіях його пролетаризації.

Одночасно Горький художньо зростає. Він уже не оспівує одну особу, а готова перевернути весь світ і вразити все людство назвичайним фюерверком особистої здатності та геройства. Його герой щодалі то більше зв'язаний з колективом, з робітниками й з партією. Перед 1905 роком письменник повертає досинтетичного реалізму. Формування пролетарського світогляду йде доперше великими темпами; це позначається на революційному ідеалізмі самого письменника.

Цей другий період творчого зростання Олексія Максимовича. Його герої мають усе менше романтичної суті. На сцену виступає революційна соціал-демократія, як передовий авангард пролетаріату, Горький не омине подій 1905 року.

Такий нарис, як „9 січня“, свідчить про те, що Горький становить художнє слово на службу своїй класі і скеровує своїх героїв на шлях колективізму. Ще багато романтичних фарб у нього. Ще вантаж романтичного і революційного ідеалізму несе на своїх плечах Максим Горький, і часто в окремих епізодах навіть пізніших творів ми можемо надібати сліди романтичного минулого.

Недаремно пісня „Буревісник“ стала популярною пісню пролетаріату, трудящих мас. Протиставлення дурного пінгвіна, що в ньому легко пізнати міщанина, й образ хороброго Буревісника, який віщує грозовиці, прекрасні в цьому творі. Ось він, цей символічний образ віщуна бурі, що нагадує чорну блискавку:

„Ось він лине наче демон,
Гордий чорний демон бурі,
І сміється, і ридає
— Він над хмарами глузду!
Він від радости ридає!
В громовицях, чулий демон,

Він давно утому чує, але певний —
Хмари сонця не сховують, не сховують*.

А ось образ міщан-індивідуалістів, що жахаються революції:

„Чайки стогнуть в передбур'ї,
Стогнуть, линуць понад морем
І на дно його готові
Заховати жэх свій темний.
І гагари також стогнуть:
Ім, гагарам, неприступна
Насолода життя боем,
Громова їх лякає,
Дурний Пінгвін тіло жирне
— У бескетті тоскно пряче“.

Буремним духом перейнятий і уривок з „9 січня“.

„Тойпа нагадала осенній темний вал океана, едва разбуженный первым лорывом бури; она текла вперед медленно. Серые лица людей были подобны мутно-пенному гребню волны.“

„Глаза бл стали возбуждены, но люди смотрели друг на друга, точно не веря своему решению удивлялись сами себе. Слова кружились над толпой, как маленькие серые птицы. Говорили и громко, серьезно, как бы опасаясь друг перед другом.“

— Нет больше возможности терпеть!

— Вот почему пошли!

— Без причины не тронутся!

— Разве „он“ это не поймет!..

Величайшие были надежды и требовали величайшего для опоры своей. Порой в толпе раздавался дерзкий нечеловеческий голос: „Товарищи, не обманывайте сами себя!“

Но самообман был необходим, голос человека заглушался пугливыми и раздраженными всплесками крика в толпе.

— Мы желаем открыт!.. Ты, брат, молчи!

— К тому же отец Гапон!

— Он знает, как надо“.

У цьому уривкові характеристичні слова „величайшие были надежды и требовали величайшего для опоры своей“.

Ясно, що цією опорою мусів бути не Гапон — піп-істерик і резонер, а соціалістична партія. І високо-художньо змальовуючи картину цього кривавого ходу, Горький зупиняється на моментах, що характеризували готовість прогаряту постати на царя.

„А что, товарищи, если царь нас не примет и не захочет прочесть нашей петиции? Чем мы ответим на это? Тогда точно из одной груди вырвался могучий потрясающий крик:“

— „Нет у нас тогда царя“, и, как эхо, повторило со всех концов:

— „Нет царя! нет царя!“

И в этот момент послышались возгласы:

— „Долой самодержавие“..

Тоді Горький був заодно з робітниками. Він зв'язався з соціал-демократами, з найкращими ватажками більшовицької фракції, зав'язав листування з ними. І чимало сил своїх віддав на організацію робітничого руху й на зміцнення класової свідомості пролетаріату. На той час Горький пройшов чималий революційний путь.

Він уже встиг посидіти у в'язниці Нижнього Новгороду за участь у ранніх соціал-демократичних гуртках, і в Петропавлівській фортеці, звідки його вислали під заклад в 10.000 карбованців. Відвідав він також і Метехський замок у Тифлісі, куди його жандарі завдали за революційну пропаганду. Горький організовує збирання грошей на „Искру“ (правда, меншовицьку) і більшовицькі журнали. Частину своїх гонорарів віддає органам більшовицького руху. Самоосвіта, йдучи самотужки й далі, дішла того краю, коли Горький мав збагнути, що марксистська метода одна з найкорисніших, наймонолітніших метод людського знання, бо вона викриває таємниці природи й суспільства і розкриває людству очі на причини соціально-політичних явищ.

Тим часом слава Горького, як співця експлуатованих мас, шалено виростає. Його твори впливають на студентство, на молодь, революціонерів і за-

войовують автори всі ширше й ширше визнання в цілому світі. 29-ти* років Горький здобув світову славу. А кожний наступний твір зміцнював поширював вплив революційних творів Горького. В той же час він робить певну переорієнтацію своїх поглядів і вже не оспівує окремого героя, що жив одним гаслом „безумству храбрых поем мы песню“, а береться до реалістичного синтетичного змальовування нових людей. Він кінчає анархічним бунтом Чудра і Челкаша, пише видатний революційний твір „Мать“, що показує Горького нового боку. Це роман про життя матері, що, маючи сина — заводського провідника, не скаржиться на свою нещасну долю, коли сина забирають до в'язниці, а йде в лави робітників, допомагає організації революційного руху й звільненню товаришів із в'язниці. Коли ж сина йі забивають під час демонстрації вона не падає на коліна, не галасує, не ламає рук, а підхоплює червоний прапор з рук сина й несе його вперед, символізуючи тим, що на місце забитих стають нові товариші, що в революційній боротьбі немає місця плачеві за вбитими, а є лише бажання перемоги над соціальним лихом — капіалістичним ладом.

Б

Надзвичайною популярністю користувався памфлет про Францію. 1928 році цей памфлет був передрукований „Огоньком“ до ювілею Олександра Максимовича. Сотні тисяч читачів цього журналу мали змогу прочитати зразок сатиричного твору, скерованого проти рантє, банкірів, що допомогли Кривавому Миколі своїми капіталами задусити першу російську революцію.

Франция, это милое слово звучало для всех, кто честен и смел, как родное имя страстно любимой невесты. Сколько великих дней в прошлом твоём! Твои битвы — лучшие праздники народов, и страдания твои — великие уроки для нас! Франция! ты была колокольнейю мира, с высоты которой повсюду на земле пронеслись однажды три удара колокола справедливости, родились три крика, разбудившие вековой сон народа: свобода, равенство и братство“.

«Франция! жадность к золоту опозорила тебя! Связь с банкирами развратила честную душу твою, залила грязью и пошлостью огонь ее!

Великая Франция! Когда то бывшая культурным вождем мира, понимаешь ли ты всю гнусность своего деяния?

И если даже это время будет только одним днем — твоё преступление не стает от этого меньше. Но ты остановила движение к свободе не на один день. Твоим золотом — прольется снова кровь русского народа.

Во любимая моя!

Ця стаття викликала за кордоном шалену кампанію, в пресі проти Горького: Жюль Клярті в великій статті в "Temps" скаржився, що Горький не зрозумів французів. Реакційна газета "Пелерен" також писала, що:

„До останнього часу преса робила велику постань російського революціонера Максима Горького й надавала великого значення його прозі“.

Вона писала, що:

„Його стиль заважкий, думка темна, але це не заважало Горькому бути запальним революціонером. Та тільки-но він поїхав від Росії на велику відстань і опинився в Америці, як почав там писати погані статті проти Франції. Одне слово, на думку всіх, Максим Горький зараз не вартий і ламаної копійки“.

Міністер праці соціаліст Рене Вів'яні в Марсельській газеті виступив з висловленням, що Горький зробив дурний вчинок, написавши цю статтю, а історик Оляр, який чутливо ставиться до соціалістичних процесів, що відбуваються зараз в Росії, який виступає зараз на захист СРСР, згадував в Тулузькій газеті „Депеш“ про зачарування, що робили твори Горького.

„Коли у Франції дізналися, що Горький був посажений у в'язницю, овіччена французька публіка була схвилювана страшенно, маніфестувала й досягла того, що цар його випустив на волю.“

А про памфлет Оляр писав:

„Цей плювок, кинений Франції, — плювок хорого, що є п'яний атраментом“.

Одночасно Оляр визнає серйозні засади для Горьківського протесту проти юлота Франції й питає:

„А що було б з Францією, коли б у червні 1789 року Англія чи Австрія дала в борг гроші Людовику XVI?“.

На ці нападки Горький відповів листом, який зберігає цінність і на сьогодні.

Г. Г. ЖУРНАЛИСТАМ ФРАНЦІЇ

Милостивые Государи!

Я познакомився з гейзерами красноречия, которые вызвала из ваших чернильниц моя статья о займе, данном правительством и финансистами Франции Николаю Романову на устройство в России кровавых экзекуций, военно-полевых судов и всевозможных зверств. Я познать мнился с вашими возражениями мне и не поздравляю вас!

Союз з так називаємим русским правительством илет вам в пользу — вы стали обращаться с логикой, правдой и благородным французским языком точно казаки с женщинами.

Я никогда не отвечаю на личные выходки против меня и чем они грубее, тем скорее забываешь их, но господа, вы обвиняете меня в неблагодарности, и я должен объясниться.

Вы говорите: мы встали на защиту Горького, когда он сидел в тюрьме, а он... Позвольте себе дать вам добрый совет: если однажды, по неосторожности или по иной причине, вы дали свободу своим человеческим чувствам, не хвастайтесь этим. Нехорошо!

Я был добр к тебе — ты за это должен заплатить мне благодарностью. — Вот что звучит в ваших словах! Но я не чувствую благодарности, и доброту вашу считаю недоразумением.

Я не мученик и не страдалец, каким вы меня усердно изображали. Я просто человек, который уверенно делает свое небольшое дело, находит в работе полное удовлетворение...

С точки зрения здравого смысла вам, господа, следует пожелать, чтобы я в тюрьме сидел возможно чаще и дольше, а когда вы протестуете против этого, меня такое ваше поведение, извините, смешит.

Ибо мы враги непримиримые, я уверен!

Затем вы говорите еще — мы любим Горького, а он...

Господа! Искренне говорю вам — честному писателю и социалисту глубоко оскорбительна любовь буржуа.

Надеюсь, что эти строки вполне точно и навсегда определяют наши взаимные отношения“.

Пролетарські письменники й молоді ударники, що йдуть зараз до пролетарської літератури широким фронтом, мають у цьому памфлетові класичний зразок пролетарського памфлету, в якому ясна, чітка ідея поєднується з надзвичайною гострою сатиричною формою. Правда, частина нарисів, написаних після

поразки революції 1905 року, не знайшла підтримки революціонерів-більшовиків і зокрема т. в. Ленін, який дуже цинічно роботу Максима Горького (на цьому ми спинимося пізніше), застерігав його від захоплення ідеями „Сповіді“, що була написана разом з цими памфлетами, нарисами і де Горький висував ідеї „богостроительства“, розвиваючи думки Луначарського й А. Богданова. Але в основному свіжий струмок творчості Максима Горького дуже підбадьорював революціонерів, робітників, художнім словом агітуючи за перебудову соціального світу.

Тоді ім'я Горького стало дуже відоме: його оповідання ширилися на каторзі, їх тоді залюбки читала робітнича молодь, студентська молодь, що виходила з трудових міщанських кіл. Зрозуміло, що велика праця, зроблена художньою рукою пролетарського письменника, не могла не знайти відгуку в чорносотенній і ліберальній пресі.

Критика дуже вороже зустріла його нові твори й зокрема памфлети:

„Две вещи погубили писателя Максима Горького — пустой и наивный, непродуманный социализм... В возрождение писателя Горького уже как то мало верится. Горький запутался и превратился в банального фельетониста“

— заявив Філософов, відомий ватажок ліберальної інтелігенції, що після руйнації робітничих організацій царатом захопилася спиритуалізмом, містикою й заглибленням в темну таємницю буття.

Кінець Горького проголошував і Мережковський. Кінець нашого улюбленого письменника проголо. ує зараз тойже Філософов, виступаючи в білогвардійській газеті проти активної участі нашого друга й письменника в будівництві соціалізму. Філософов і тепер у своїй варшавській газеті „За свободу“ яку він редагує, виступає й ганьбить Олексія Максимовича.

Буржуазні критики, на зразок Айхенвальда, оксентували цьому хорова:

„Максим Горький, как писатель, как художник, если расцвел для кого-нибудь, — давно отцвет и забыт! К художественному развитию Горький не способен“

І Айхенвальд, резонер-критик, ще ширше розбризкував атрамент наклепу й глузування з Горького:

„Когда в последнее время толкуют о кончине Горького, то сама собой является мысль, что Горький собственно не начинался... Весь он в общей совокупности своего литературного дела рисуется нам, как явление глубоко исклужительно!“

Звичайно, на думку Ю. Айхенвальда і його колег з буржуазного табору, Горький не мав права й не мусів братися за перо.

Але пролетаріят інакше оцінював творчість Максима Горького: він зачитувався „Матер'ю“, „Городком Окуровым“. Зачитувався пролетаріят його „Детством“, повістю „В людях“, „Моиими университетами“ тощо.

Значно раніше перед цим Горького висагають з Академії Наук, куди його обрано, як одного з найкращих представників сучасної літератури. Царат і його прислужники — шляхта й велика буржуазія — не могли терпіти, щоб така міцна зброя, як художня творчість лишалася в руках революційного пролетаріату, й вживали всіх заходів, щоб Горького зганьбити. І його викидають з Академії Наук. Радикальна інтелігенція, що цінувала Горького, як видатного художника-письменника і шукала певного ідеалу в його творах, устами Короленка й Чехова виступила проти виключення Горького з Академії Наук. Як відомо, і Короленко і Чехов, на знак протесту, послали свої академічні білети з заявами, що вони не можуть бути членами Академії, яка жене із своїх стін вільне слово.

Але пролетаріят в листах заступився за Горького і старанно підтримував бойовий настрій свого письменника.

Можна подати уривок з листа робітників і робітниць, посланого Максиму Горькому, такого змісту:

„С непосредственным чувством восторга и радости мы приветствовали появление „Матери“. Нам было отрадно еще и потому, что таким художником ее являлись мы, бывший рабочий, а теперь певец расцвета и радости жизни не в мистическо-исковерканном виде, а во всем ее грандиозном объеме начиная от бытлов полей и кончая эфиром неба“.

Подібних листів письменник одержував дуже багато. Недаремно роман „Мать“ був виданий всіма мовами світу в мільйонах примірників і став відомий кожному революційному робітникові!

Що Горький не зловживав славою і своїм авторитетом і що він думав більше про те, як би послужити трудовому народові, доводить одна з промов, сказана на одній з перших репетицій п'єси „На дне“, в бенедикт Шалаяпіна.

Не зважаючи на славу видатного баса й на урочистість бенедикса, Горький сказав правду Шалаяпінові, передбачивши в його великій увазі до буржуазних сил майбутню зраду. „Ви талант!“ — сказав Горький, підносячи тост — „ви геній, але ваші пісні не доходять до мас. Ваші пісні губляться в золочених амфілах Замоскворіччя. Співайте для всіх, а не тільки для товстих замоскворічських купчих!... Розбуджуйте й зрушуйте душі нещасних і позабутих! Ог тоді ви будете воістину великий!“

Цей факт зняв нову хвилю наклепів на письменника.

Буржуазна критика странно цювала Горького й замовчувала його нові твори, поруч з цим з великою охотою піднесла вона на літературний Парнас Леоніда Андреева, що після поразки революції 1905 року кинувся в обійми надзвичайного індивідуалізму. У той час, як Горький де далі то більше зв'язувався з пролетаріатом, Леонід Андреев остаточно визначився, як буржуазний письменник. У цьому виявилася соціальна природа й соціальна практика двох видатних письменників. Горький не міг зрадити трудящих мас. Навпаки, він почав оспівувати революцію, а Леонід Андреев, що не розумів революції, як це видно з „Рассказа о семи повешенных“, так писав у своїх творах „Усе треба самому, хоч страшно, а самому!“

Горький відповідав: „Усе треба самому, але разом з колективом!“ Андреев стерично вигукував: „Для всех серьезно мыслящих и живущих жизнь — истерия! Смысл жизни, где он?“ І, не маючи відповіді, трагічно казав: „А ответа нет, всякий ответ — ложь. Остается бунтовать, пока бунтуется и... пить ай с абрикосовым вареньем!“

Два колишні друзі розійшлися в дві протилежні сторони: Леонід Андреев перейшов до табору буржуазії, Горький чимраз більше наближався до пролетарських позицій, до більшовізму.

III

В перший період своєї творчості Горький був романтик, сказати б, за історичними умовами. Факт виходу пролетаріату на історичну арену був фактом надзвичайним, і зрозуміло, що ідеалізація сили, ідеалізація бунтарства виявлялася в романтичних новелях й оповіданнях самого Горького. Але після того, як соціальна практика привела Горького до більшого знайомства з революцією, практичного знайомства з робітничими організаціями і зокрема з фракцією більшовиків соціал-демократії, романтичний флюор повільно злітає з Горького і він виразніш стає реалістом, що синтезує свої враження, підпорядковуючи їх головним ідеям пролетаріату. З дрібно-буржуазного революційного письменника Горький все певніше і певніше стає пролетарським письменником.

Якщо в перших творах класова диференціація суспільства була не так помітно відбита, то в творах другого періоду автор відмовляється від індивідуалізму бунтарів, показує людину на тлі широких соціальних процесів, синтезично об'єднуючи романтичні настрої з об'єктивним показом дійсності.

Після поразки революції 1905 року, саме тоді, як Горький написав „Города Оккупированы“, ми маємо нового Горького, власне новий період в його творчості. Ми вже зазначили, що Горький змінив своє ставлення до попередніх героїв з люмпен-пролетаріату й замість оспівувати сили хоробрих одиниць він оспівує сили колективу в зв'язку з особою, соціальним оточенням, класом, партійним. У той час, як „Гришка Отрепьев“ кричав: „Силу я в себе чувствую необоримую“ — нові герої Горького прощаються з туманними мріями й блакитною далиною. Настав час твердих вирішень і чекання наступних класових боїв.

Горький тепер тонко аналізує кожну постать. Він не захоплюється декламаційним оспівуванням окремих осіб і розвінчує Губінів, Калініних—нащадків Челкаша і Коновалова:

„В плотный, скучный и жуткой массе этих зимних людей неудавшийся человек очень резко бросается в глаза... У него смкая душа и всегда хочет быть поли й В нем есть стремление к простоту, он любит светлое и сам как будто светится Да светится, но чаще всего обманчивым светом гнилушки! Присмотревшись к нему, поймешь с досадой и горькою печалью, что это лентяй, хаустун, человек мелкий, слабый, ослепленный самолюбием, искаженный завистью, а расстояние между словом и делом у него еще глубже и шире, чем у зимнего человека“.

І Горький відкидає цих „Челкашів“ і „Калініних“. Ми частіше і частіше зустрічаємо картини праці. Герої Горького вже не блукають без ніякої мети по Росії та інших краях, а так чи інакше зв'язані з трудовим оточенням. Якщо не зв'язані, то Горький показує, як вони гинуть, спускаються на дно. втрачають всякі зв'язки з суспільством і цим зісуджує капіталістичний лад, що неминуче породжує такі явища.

Тут Горький вживав найгустіші, найяскравіші фарби. Один з філософів темної „Окуровщини“, Яків Тиунов, каже:

„Что же Москва, что такое Москва? Вот, скажем, на ногах у тебя опорки, рубашка — год не стирая, штаны — едва стыд прикрывают, в брюсе — как в кармане: сор да крошки, а шапка — была бы хорошая, скажем, бобровая шапка, вот те и Москва“.

Клясовий сенс цього образу цілком зрозумілий: боброва шапка—це царат з його бюрократією й капіталістичними установами, а штани, що ледве закривають людське тіло—це голодний, обдертий й нужденний пролетаріат, наймитство та трудове селянство.

Безсилі інтелігенти меншу й меншу роль посідають в творах Горького. В оповіданні „Случай из жизни Макара“ Горький доводить, що світ страшний лише одиницею.

Горький виступає перед нами „уточненим мемуаристом“, як його називав Горбов, прекрасно спостерігаючи й колекціонізуючи людські курйози. Ці людські курйози цікавлять його не заради самоцілі, а заради яскравого показу тієї дійсності, в якій перебувала російська імперія.

Трудове міщанство знайшло художнє втілення в творах Максима Горького. В силу свого клясового становища Горький не зробився винахідником нових літературних форм. Він прекрасно використав буржуазну спадщину, відповідно втілював її в художні образи, наситив ідейністю, якої бракувало тогочасній буржуазній літературі і включився своїм художнім талантом в соціальну практику революційного пролетаріату.

Горький відбивав разом і творчий порив вперед і хитання певних кіл цього пролетаріату, який складався не лише з робітників, сконцентрованих на великих капіталістичних підприємствах, а і з великої маси робітників дрібних підприємств та кустарів, що складала перед 1905 р. за статистичними даними 46% російського пролетаріату.

Засвоївши буржуазну літературну спадщину, Горький, як це справедливо підкреслює Горбов, не підкорився буржуазним літературним впливам, не дав поглинути себе. Він щоразу давав твори, які значно відрізняли його від чужаків по класі, й громадська стихія знайшла прекрасний відбиток у повістях, романах і драмах товариша Горького. Співець пролетаризованого міщанства й селянства, він пішов попереду своєї класи, кликав її за собою, показуючи краще майбутнє, краще життя, що несе його організований революційний пролетаріат і комуністична партія.

Хитання, цілком природні для дрібного продуцента крану, який являв частю в одній особі і робітника, і хазяїна, нарешті закінчилися тим, що він остаточно приєднався до Жовтневої революції. Тим часом гегемон пролетаріату пролетаріат за проведом комуністичної партії покінчив з генеральськими бандами білогвардійців і переможно розгорнув будівництво соціалізму в місті й селі. Це явище відповідно вплинуло на письменника, і він на наших очах біль-

шовізувався. Разом з Горьким більшовізувалася й та інтелігенція, що виходила з лав дрібних продуцентів і що хиталася разом з Горьким, насичуючи його психіку сумнівами, зневір'ям у сили робітничої класи.

Вагання Горького закінчилися тим, що він їх остаточно переборов. Коли раніше в деяких статтях письменника були скарги на те, що під колесами пролетарської революції гинуть її „освічені“ вороги, то тепер він сам виголошує, „що коли ворог не здається, його знищують“. Він цілком ухвалив заходи радянської влади, скеровані на подолання опору класових ворогів, їхньої шкідницької роботи. Хвилюю лютої зненависти зустріла світова буржуазія ці погляди Горького, погляди вашої партії.

Горький—наш, він разом із нами бореться за остаточно перемогу пролетаріату.

У світлі сучасних позицій Горького його колишні вагання й помилки не варті того, щоб на них зупинятися.

Горький закінчує тим, що зупиняє свої погляди на постаті організованого робітника. Він покидає Чудру, Челкаша, Гордеева й Артамонових заради професійного революціонера Кутузова в „Клімі Самгіні“.

Горький стає справді пролетарським письменником. Буржуазні кола відтоді облишують читати твори Горького і вважати його за письменника. З 1905-6 років Горький користується успіхом переважно серед пролетаріату. Це прекрасно характеризує соціальну практику самого письменника. Особливого розмаху більшовізація творів Горького набрала за доби розгорненого соціалістичного наступу на рештки капіталізму в СРСР. Щоб зрозуміти цей процес, треба озирнутись на стосунки Леніна й Горького.

Вийшовши 1906 року за кордон, Максим Горький щільно зв'язується з більшовицькою фракцією в соціал-демократії. Відтоді починається зв'язок Володимира Ільїча й Олексія Максимовича.

З 1907 року Ленін і Горький зав'язують широке листування, де ми зможемо знайти багато цікавого матеріалу для класової характеристики художньої творчості Олексія Максимовича. За кілька років Ленін написав Горькому 34 листи, і характерно для проводиря пролетарської революції, що в запалі боротьби, коли вся увага, здалося, була зосереджена тільки на питаннях політичних, Володимир Ільїч не забував про існування такої важливої ділянки на фронті ідеологічної боротьби, як література. Зв'язок з пролетаріатом, що його постійно мав Горький, цілком природно привів його до приязні з Володимиром Ільїчем. І Володимир Ільїч, як це видно з листування, високо цінував художню роботу майстра артиста. Ленін запрошує Горького працювати в газеті, що тоді видавала більшовицька фракція (в „Правде“, в „Пролетаріє“). Він часто нагадує йому про те, що робітники бажають і надалі читати нові твори Горького і його статті на сторінках більшовицької преси. Ленін запрошує Олексія Максимовича редагувати в „Правде“ і „Просвещении“ белетристичний відділ.

Яка велика уважність пролетарського ватажка: він запитує Луначарського, чи не пошкодить широка громадська робота, партійна практика тим великим творам, що за них тоді брався Олексій Максимович: []

„Не повредим ли мы его большой работе? Было бы глупостью и преступлением ему мешать и отрывать от художественного творчества“.

Ленін підходив до Горького з великою уважністю: доручаючи певну справу, він завжди вважав, чи не хворіє Горький, чи не перевантажений він дрібницями редакторської роботи і чи має змогу написати кілька статтів для згаданих органів.

Читаючи Ленінові листи до нашого письменника, весь час натикаєшся на вияв особливої турбованості (власливості т. Леніна) про стан здоров'я Горького. Ленін раз-у-раз питає, чи не піднялася в нього температура, чи він має змогу виїхати з Капрі і зробити операцію у такого то професора (Ленін подає тут же адресу). Він питає, чи не впливає негативно на нього осіннє повітря Цвайгсдорфу, куди Горький приїздив кілька разів. Він радить йому берегти своє здоров'я для дальшого розвитку художнього таланту. Ленін так і радить:

„Отдыхайте, лечитесь у лучших врачей“, і в той же час не забуває поділитися з ним думками з приводу певних питань.

Ленін писав в листі від 16 листопада 1909 року:

„Рабочее движение и социал-демократию вам пришлось увидеть с такой стороны и в таких проявлениях, в таких формах, которые не раз уже в истории России и Западной Европы приводили ии еллитентских маловеров к отчаянию в рабочем движении и социал-демократии. Я уверен, что с вами такого не случится и после разговора с Михайлом мне хочется крепко пожать вашу руку.

Своим талантом художника вы принесли рабочему движению России, да и не одной России, такую громадную пользу. Вы принесли еще столько пользы, что ни в каком случае непозволительно для вас давать себя во власть тяжелым настроениям, вызванным эпизодами заграничной борьбы“.

І Ленін уважно роз'яснює Горькому, що фракційна боротьба між більшовиками й меншовиками, на яку тоді скаржився Горький (мовляв, вона розпорушувала революційні сили) цілком природна — це теж класова боротьба між буржуазією й пролетаріатом. Ленін у листі з 2 лютого 1908 року пише:

„Черкните пару слов: могли бы вы дать что-либо для первого номера (в духе ли заметки о мещанстве в „Новой Жизни“, или отрывка из повести, которую вы пишете и т. п.)“.

У квітні 1908 року Ленін питає: „А что, если бы вы закатали фельетончик о Толстом? — І через три роки, коли стаття Горького про Толстого розійшлася великим числом відбитків по журналах і виданнях, Ленін цілком згоджується з думками Горького про мораль Толстого.

„Насчет Толстого вполне разделяю ваше мнение, что лицемеры и жулики из него святого будут делать“ лист з 3-січня 1912 року.

Коли ж проти Горького почали наклепницьку кампанію й коли буржуазні газети як закордонні, так і російські почали ширити чутку про те, що Горького виключили з соціал-демократичної партії, Ленін сідає за стіл і пише спростовання: він гідними словами честить брехню газети Франції „L'Eclair“, „Le Radical“, газет Німеччини „Berliner Tageblatt“ і Росії „Утро России“, „Речь“, „Русское слово“ і „Новое Время“. Ленін розкриває підгрунтя цього наклепу й пише:

„Цели сплетнической кампании не менее ясны. Буржуазным газетам хочется, чтобы Горький вышел из социал-демократической партии. Буржуазные газеты из кожи лезут, чтобы разжечь разногласия внутри социал-демократической партии, представить их в уродливом виде. Напрасно стараются буржуазные газеты: тов Горький слишком крепко связал себя своими великими художественными произведениями с рабочим движением России и всего мира, чтобы ответить им иначе, как презрением!“ (газета „Пролетарий“ № 50 (2 XII-1909 г.)

Горький бере участь, як гість, на лондонському з'їзді вашої партії 1907 року. І цей постійний зв'язок з більшовиками у нього не поривається й до наших днів. Пізніше він бере участь у II-конгресі Комуністичного Інте, націоналу, що відбувся 1920 року, коли влада була вже в міцних руках пролетаріату й трудящого селянства.

Горький ідейно й матеріально допомагав пролетарській революції: чимало коштів він віддавав і газеті „Искра“ і на заснування партійної школи на острові Капрі, куди з'їздилися талановиті робітники, щоб здобути теоретичну партійну освіту й повернутися назад до Росії на боротьбу за пролетарську революцію.

Коли 1913 року пішла чутка про амністію політи ним в'язням у зв'язку з 300-річчям династії Романових і коли багато товаришів гадали повернутися з-за кордону, Ленін звертається до Горького з цікавою пропозицією:

„Революционному писателю возможность поехать по России по новой России означает возможность в десять раз больше ударить Романовых и кампанию“.

Отак Ленін оцінює прекрасну можливість художнім словом вдарити Романових і кампанію за їхні дікі діла і хахні розправи над трудящими масами.

Коли ж Горький, зв'язаний з Богдановим і Луначарським, іноді відходив від позицій соціал-демократії, то Ленін чутливо, але невідступно, в товариській формі нагадував Горькому про ухил від революційно-пролетарської лінії і пропонував це виправити. Критикує у виставах і в листах боданівську філософію „богостроительства“ і „богоискательства“, Ленін не забував про те, що цей ухил Горького недовготривалий і що Олександр Максимович знову повернеться до пролетарських лав.

У той же час Ленін вітав Горького за боротьбу проти ідеології Толстого і Достоевського, проти містики Леоніда Андреева і підтримував протест майстра художнього слова проти інсценізації роману „Бесы“. Ленін погодився з характеристикою Горького, що писав:

„Это представление — затея сомнительная эстетически и безусловно вредная социально“.

Однак, вагання й певні відступи від матеріалістичної методи не характеризують Горького, як вступника від пролетаріату. Це було б неправильно!

Не зважаючи на зв'язок з Богдановим і з капрійською школою групи „Вперед“, де ідеологи „богостроительства“ Богданов і Луначарський проповідували свої ідеї, — Ленін не кидав Горькому обвинувачень, що він перестав бути пролетарським письменником.

Даючи загальну оцінку філософській роботі Луначарського, Богданова і Горького, Ленін не забуває відзначити позитивну роль Горького всуцере негативним наслідком богданівської філософії.

Критикуючи в „Заметках Публициста“ платформу цієї групи, він зазначає:

„Впрочем, нельзя было бы сказать, что целиком отрицательным является то реальное содержание, которое имеют цитированные слова платформы. За ними кроется и некоторое положительное содержание. Это положительное содержание можно выразить одним словом: Максим Горький! В самом деле, не к чему скрывать факт, о котором прокричала уже (исказив и извратив его) буржуазная пресса, именно, что Горький принадлежит к сторонникам новой группы, Горький безусловно крупнейший представитель бы пролетарского искусства, который много для него сделал и еще может больше сделать“.

Всякая фракция социал-демократической партии может законно гордиться принадлежностью к ней Горького, но на этом основании вставлять в платформу пролетарское „искусство“, значит выдать этой платформе свидетельство о бедности, значит сводить свою группу к литературному кружку, который изобличает себя сам явно в авторитетности... Но с авторитетами именно „впередовцы“ обращаются нехорошо. Горький авторитет в делах пролетарского искусства, это бесспорно. Пытаться „использовать“, в идею, конечно, смысле, *этот авторитет* для укрепления механизма и отзовизма, значить *давать образчик* того, как с *авторитетами* обращаются. В деле пролетарского искусства Максим Горький есть *громадный плюс*, несмотря на его сочувствие механизму и отзовизму...“

Велике листування Леніна й Горького та характеристика, що дає йому Ленін, як пролетарському письменникові, доводять, що Ленін дуже поважав художню роботу товариша Горького, цінував її, як прекрасну підтримку художнім словом пролетарських кадрів у класовій боротьбі.

Горький лишився другом радянської влади, комуністичної партії і товаришем Леніна.

IV

Перейдемо тепер до розгляду монументального твору, великої епопеї під назвою „Життя Кліма Самгіна“.

Беручись до третинного роману, кожний читач відчує, що має справу з твором особливої складності й особливої глибини. Не зважаючи на те, що всі ці три томи об'єднує одна постать Кліма Самгіна, читач одночасно бачить безліч інших героїв, знайомиться з ними, спостерігає російське життя від 80 років до наших.

У цій трилогії вражає число осіб, сміливість творчого лету, вражає також і те, що Горький не омиває найдрібніших речей, що так чи так характеризують, доповнюють чи визначають ставлення певного героя до соціальних явищ.

Перед нами проходить формування буржуазного інтелігента. Письменник показує, як інтелігент Клім Самгін ще від батьків своїх набуває зарядки індивідуалізму.

Той факт, що Горький починає так здалека й начебто навмисно оминає сучасні дні, ще нічого не доводить, що письменник тікає від сучасного життя й стає внутрішнім емігрантом. Річ у тому, що автор застосовує діалектично-матеріалістичну методику і з марксівським об'єктивізмом розкриває перед нами широчезну панораму класових настроїв серед певних прошарків буржуазної інтелігенції, міщанства й трудящих—селян, ремесників і російського пролетаріату.

Авербах, що виступив на сторінках „Правди“ з двома великими статтями, висунув цікаве питання, чи не є Клім Самгін прообраз шкідників Рамзінних та Суханових, Рубінів і Громанів. Авербах порівнює Кліма Самгіна з підсудними, що виступали на процесі меншовиків і „Промпартії“. Він говорить про зізнання Рубіна й Суханова і ставить їх на одну дошку з Клімом Самгіним, який в романі Горького проходить ту ж еволюцію, що й шкідники з бюро меншовиків і „промпартії“.

На нашу думку, ця гіпотеза яскраво освітлює всю епопею, ставить точки над „і“ і дає правильну орієнтацію в розумінні складного, монументального твору.

Як видно з твору, Горький не любить свого героя і тих, хто підтримує його. Письменник викриває, демаскує вчинок скептика-інтелігента.

Горький показує клясову обмеженість і соціальну, ворожу зумовленість Самгінового світогляду. Письменник тут іде лінією найбільшого опору. Не оминаючи ні видатних фактів із життя інтелігенції й міщанства, що йшли на службу до капіталізму, ні дрібниць їхнього життя, що хай непомітно, але все ж таки впливають на їхні вчинки, Горький не заявляє відверто про свою зненависть до самгінства. Він робить свої почуття почуттями читача, щільно зв'язуючись із ним.

Пролетарський читач уже в першому томі „Кліма Самгіна“ відчуває, що у Кліма Самгіна, як особи, вчитися нема чого, що від нього, як типового представника проміжної дрібно-буржуазної інтелігенції, слід відштовхуватися. І читач з Горьким ненавидить самгінство!

У наступному томі епопеї автор ще ширше розгортає перед нами панораму вчинків соціально-негідних і нікчемних героїв, які вважають, що воля полягає в безумовній самоті. Коли ж Самгінові світ здається одноманітним і бідним, то Клім гадає, що він сам є найцікавіша, найталановитіша й найвидатніша людина. Він свідомо уникає простоти й увесь час дивиться всередину самого себе. Але в той же час, боїться довести свої бажання до кінця, продумати соціальні проблеми й прийти до визначення революції, як засобу визволення трудящих мас. Він шукає психічної рівноваги, щоб врятуватися від пекучих питань сьогодення життя.

У даному творі змальовано не абстрактного інтелігента, людину взагалі, а молодого інтелігента, що виростає в часи, коли революція гуртує свої сили й коли революційні партії виступають на історичну арену, як сидімі сили. Самгін цього не бачить. Він скептично ставиться до соціальних зрушень і його нудьга за чимсь яскравим—наслідок безсилового індивідуалізму, що живе лише однією мрією надлюдини.

Клім Самгін—це розвінчання ніцшеанських ідей (мрія про надлюдину!), Виводячи Самгіна поруч з Томіліним, Маракуєвим, Варварою, Прейсом і т. д. Горький не забуває показати, куди вони йдуть, куди ростуть. І тут Горькому як каже Авербах, надзвичайно пощастило показати істеричність і своєрідність психології буржуазного інтелігента, що художньо схарактеризована від письменника через соціальну зумовленість вагань героя і зумовленість внутрішніх протиріччів. Ось як думає Самгін перед читачем, який викрив соціальну суть свого героя:

„Моя нездатність до сильних почуттів—природна, це властивість культурної людини. Суть у тому, що я не можу знайти точки, яка б притягла мене цілком“.

Зробилося жалко себе й тоді він подумав:

„Це властивість людей виключно хистких і різноманітно талановитих (том III, стор. 56, 153).

Отже, художні слова Горького обрізають крила буржуазній інтелігенції: даремно Марина Самгіна кидає репліку, що „більшість інтелігентів — це тимчасово зобов'язані революціонери до конституції, до республіки“. Репліка літньої сестри розкриває до кінця соціальну вартість інтелігенції, яку Горький доводить в повісті до революції 1905 року й до пізньої реакції, змушуючи своїх героїв відповідати так, чи так на питання революційної практики.

В епопеї „40 років“ Горький застосував діалектичну методу й показав, що більшовізація його творчості йде чимраз глибше. Цим твором він одкинув пророкування Плеханова про те, що, мовляв, Горький не зможе стати пролетарським письменником, поки розмовлятиме мовою художньою і зовсім не знає мови логіки. Плеханов механічно розподіляв засоби художнього, образного мислення й інтелектуального — і, як бачимо, помилився.

Епопею „Життя Кліма Самгіна“ можна розглядати з багатьох поглядів, бо вона згуртовує в собі все, чим жила, чим хвилювалася, про що думала інтелігенція від 80 років до 1930 р.

Цей твір допомагає на сьогодні пролетаріатові Радянського Союзу й особливо країн капіталізму. За кордоном „Клімів Самгіних“ ще надзвичайно багато. Світова революція в країнах капіталізму висуває чимало представників ворожих пролетаріатові клас, подібних Рамзінові, Суханову й іншим. *І тому цей твір „Життя Кліма Самгіна“ має значіння для всієї світової пролетарської літератури й для мільйонів революційних читачів.*

Не дарма ж пролетарські читачі капіталістичних країн люблять нашого Горького.

Ось що писав Вільгельм Пік у „Правді“ від імени німецького пролетаріату:

„Мірна думка німецьких робітників до Максима Горького, і цього вірного спільника в наступних класових боях, бо Горький спрavedливо писав: „Поки я живу, я буду битися з тих позицій, на які поставила мене енергія пролетаріату!“ — А про відкриття соціалістичного будівництва він одверто заявив, що „це вороги, яких слід знищити. Особливо, коли вони не здаються!“.

Відповідаючи на анкету французького журналу „Вю“, Горький енергійно висуває потребу світового пролетаріату згуртуватися навколо партії більшовиків і готуватися до останнього бою з капіталізмом. На запитання журналу „Вю“, що зробити, щоб уникнути війни, Горький відповідає:

„Теж саме, що зроблено в СРСР! Щоб кінчити з ганебною дійсністю, треба з чогось почати! Робітнича класа почала цілком павильно: встановила свою владу. Наслідки її діяльності за 13 років, викликаючи дику ненависть мерзотників усього світу, збуджують й будуть збуджувати активні симпатії робітничих мас усього і всіх чесних людей на ньому!“.

І відповідаючи на питання, чого варта війна 14—18 року народові Франції й що він міг би мати, коли б не було цієї війни, Олексій Максимович каже, що це вже пдрахував журнал „Вю“.

„Витрачено 887 мільярдів франків і все це — гроші трудящого народу, бо інших грошей немає! А скільки людей знищено?“.

Горький — перший ударник художнього пера, найстаріший дід класової преси, один з перших співборців Леніна в художній літературі, — став зараз півцем ударної праці. Такого Горького ми цінімо, шануємо й любимо, і в кожного письменника ми будемо завзято вчитися, щоб поєднати високу ідейність з високою художністю, щоб нещадно боротися з шаленим ворогом, якого треба знищити.

Таким чином Олексій Максимович — цінний для нас тим, що в ньому свою творчість — художню і публіцистичну — віддав на службу соціалізму, активно агітуючи за дальший соціалістичний наступ на капіталістичні елементи; цінний своїми революційними творами, що, впливаючи на пролетарські і дрібно-бур-

жуазні революційні маси, утворили міцний ідейний панцир навколо справи будування соціалізму в СРСР, цінний яскравим показом капіталістичних мерзот і пакудства в творах: „Дитинство“, „Мої університети“, „Мати“, „В людях“, „Міщани“, Фома Гордєєв“, „Містечко Окурков“, „Трое“, „Життя Кліма Самгіна“ — тощо.

Це значно збільшує вартість Горького, як ватажка цілої фаланги борців за соціалістичну культуру. В цілому розумінні він велетень і не випадково Луначарський сказав, даючи оцінку його діяльності, що з одної високі гори, де він був сусідом Нише, Горький переступив просто на другу, де став сусідом Маркса, переступивши багнище міщанського індивідуалізму.

Сьогодні Горький — цілком наш!

Творчість ударників

(Закінчення)¹⁰

III. АЛЬМАНАХИ

АЛЬМАНАХ „ХПЗ“ (Проза).

ПУБЛІЦИСТИКА І ПЛЯКАТНІСТЬ ГЕРОІВ

З творчої продукції ударників розмірно мало друкувалось окремими збірниками. Здебільшого ця творчість видрукувана і друкується на сторінках заводських великотиражових, літературно-художніх журналів і як певний підсумок щорічних конкурсів призову — зібрана в окремі заводські літературні альманахи: („ХПЗ“, „Кузня героїв“ (Тракторобуд), „Альманах ударників“ (Київ), „На крилах“ (АЗ) та інші.

Творчість альманахів нерівна. Є справді художні речі, які вже визначають творчу спроможність ударника, і є речі, яких не слід було ще друкувати, видрукувані або через слабкість редактора, або в гонитві за розміром альманаху і відсутності відповідального ставлення до його редагування.

Здебільшого прозовий матеріал сильніший за поезію, коли в цілому розглянути творчість альманахів. Для багатьох поезія є початковою, перехідною ланкою. Іноді зустрічаються товариші, що друкують одночасно і вірші і прозу, наприклад, П. Грубник у збірнику „ХПЗ“.

Одразу треба сказати, що проза П. Грубникові, не зважаючи на великі труднощі, вдається краще за поезію. Ми вже наводили рядки схематичного вірша П. Грубника, невдалу спробу змалювати портрет „сучасної людини“. А в своїй біографії тут же в збірнику він пише: „Проза — основне, але не втерплю, щоб не писати віршів“ Чи варто?.. Чи не краще П. Грубникові ґрунтовно працювати над прозою. Його нарис „Зварний звід“ має цінність вже тим, що передає досвід застосування електрозварювання металевих конструкторів, свід, що його набуває виробничий колектив у боротьбі з ворожим консервативним ставленням частини спеціалістів і деяких консервативних робітників.

Нарисові шкодить, робить його сухим і розтягненим публіцистична розповідь, замість відтворення в художніх образах боротьби за зварювання. Окремі художні місця нариса поглинаються публіцистикою типу популярно-технічної літератури.

„Зварювання обслуговує всі ремонтні роботи зводних шляхів, естокад тощо. Зварювання випускає з цеху десятки нових колон для підзводних шляхів“ і т. д.

Елементи публіцистики в творах ударників дуже поширені і мають різноманітний характер: від користування публіцистикою, як методом творчості, П. Грубника і багатьох інших), до надмірного вживання публіцистичних елементів у формі лозунгів, плякатів, цитування протоколів, промов, оголошень і т. д. (Тигран Мелікседов, Вишневський, Ф. Фульмо та інші).

¹⁰ Початок див. „Ч. III.“ № 9-10.

Публіцистика часто заступає живих людей ударників. Яскравим прикладом цього може бути оповідання І. Новікова „Струм“. Автор пішов зовсім невирішним шляхом, побудувавши оповідання в формі невеличкої лекції для селянина, що працює на виробництві, замість того, щоб показати процес перетворення психології селянина на психологію робітника ударника. А це цікава, епохальна для нашого часу тема, яка ще не знайшла свого глибокого художнього відтворення не тільки в творчості робітників-ударників, а взагалі в нашій радянській літературі.

П. Грубник уникає показу окремих ударників. У нього є прізвища, імена, знеосіблена маса, але нема живих ударників.

— Ми сами собі шкодимо тим, що не розуміли раніш технічно підкуватись. Ми шкодимо тим, що не удосконалюємо свою роботу, — говорили зварники.

Розмова йде від імени колективу, трапляються зовсім знеосіблені від людей діалоги. Ясно, що такими засобами ні колективу, ні окремих ударників у художньому творі не покажеш.

Уміло, обдуманно побудувати сюжет, і вчинки героїв твору, відповідно вмотивувавши все це з ідейно-художнього боку, — цим мусить завжди керуватись кожен письменник.

І коли П. Грубникові тяжко було показати людей і він просто уникнув цього, то т. Мелікседов припустився іншої помилки. У нього яскраво виявлена класова невмотивованість героїв оповідання „Сірник“.

Робітник-кадровик із двадцятирічним виробничим стажем показаний, як рвач, для якого головне не втратити заробітку; особисто споживацькі інтереси, тоді як чорнороб, що тільки прийшов із села, має колективістичну пролетарську ідеологію. Соціальне коріння консервативності старого робітника, „тринадцять років молотобойця, а тепер сім років свердляр“, Розмила не з'ясоване, невмотивовано пролетарської свідомості чорнороба, вчорашнього селянина, дрібного власника.

Пряме завдання показати образ робітника-ударника поставив собі М. Резніков в оповіданні „Одна доба“. Цей показ може правити за зразок непередуманого й поверхового мобілізування і вивчення справжніх робітників-ударників. Через авторову неспроможність художніми засобами передати портрет ударника, в особі Антона Сороки читач бачить не ударника, не носія соціалістичних темпів, а якийсь кисіль. Панікер, істерик, перелякана людина може бути таким підчас труднощів.

„Антон скам'янів, він стояв мовчки, копірсаючись у сотнях думок, хотів щось сказати, але замість слів з горлянки виривались хрипки, незрозумілі викрики“.

А ось як реагує цей ударник на повідомлення комсомольця про те, що комсомольський осередок вже мобілізувався на справу вантаження чавуну, що усуває небезпеку простою ливарного цеху.

„Антон скам'янів. Щось холодне, колюче пройшло по тілу, паралізувало його, горлянку заклало чимсь важким, не давало дихати. Сорока вхопився за Федорову руку, до болю стис її. Федір сказав:

— Сьогодні йдемо штурмувати ніч — до гудка чавун буде.

Антон підкинуло. Голова йому обертом пішла, а з очей йому посипались червоні крапки.

— Ти правду кажеш, Федю?

— Слово честі.

...Руки Сороки безсило опустилися, його кинуло в піт.

І як це я про вас, чортенята, забув? — сказав збентежено — зовсім таки з уваги випустив“.

З повідомлення комсомольця Феді Антін мусив тільки радіти. Та ця радість через авторову невправність показана фалшиво, ніби якийсь приступ млявості.

Невдало також показано суперечності між братами Сороками, Антоном — ударником та Іваном, рвачем, прогульником. Резніков пішов по лінії найменшого опору. Замість розкрити класові суперечності, елементи класової бо-

ютьби між братами, автор зводить цю тему до сімейної драми, причому кладіть клясові суперечності затушковує сімейними методами впливу, сімейною тайкою тошо.

У Д. Вишневського („Брак“), — де суперечності між братом-ударником і пракоробом взято в основу сюжету, сімейна спрощеність виявлена ще яскравіше. І моралізування, вкладене в уста матері („брат на брата йде“), ще більше підсилює цю спрощеність.

Характерно, що сюжет „двох братів“ на виробництві в плані оповідань Резнікова і Вишневського пробують розробити й інші ударники. Найкраще, правдиво й переконливо, написано на цю тему оповідання Бондаря „Прогульник“. (Київський „Альманах ударників“).

ВЧИТИСЬ БУДУВАТИ СЮЖЕТ

Найслабшою стороною творчості більшості прозаїків ХПЗ є невміння більш-менш правильно побудувати сюжет твору, зв'язати кінці з кінцями, відповідно скомпонувати матеріал, узагальнити його. І від цього багата на фактичний матеріал творчість, через емпіричну нагромадженість фактів програє художності.

Невдалою архітектонікою особливо визначаються оповідання: Я. Левицького, Валера Іванова (Лерика), С. Срібного і згадуване оповідання Марка Резнікова.

У М. Резнікова довга й нудна розмова ударника Сороки з секретарем партосередку про нестачу чавуну на заводі, — композиційно зовсім зайва, тільки загромождає твір. Для чого було розтягувати розмову про нестачу чавуну, коли чавун вже знайдено і дальший хід оповідання розвивається навколо іншої сюжетної зв'язки.

В оповіданні Я. Левицького „Під такт годинника“ чимало зайвих, а до того й наївних епізодів. Буря на морі, смерть родини Андрія і його вступ на завод невмотивовані, мало сполучені з сюжетом твору. Та й сюжету властиве нема... Якийсь монтаж окремих сюжетних зв'язок.

Надмірна деталізація і нагромадження зайвих фактів у Валера Іванова, хоч оповідання „Син“ цікаве тим, що автор показує молодого робітника не лише на виробництві, а в сім'ї і до того консервативній. Головна хвиля оповідання в тому, що поза авторовим бажанням перемагає старе, перемагає теща Семенова, яка більш впливає на свою доньку Саню, ніж Семен на Саню — дружину. В тому перемого консервативного, що релігія (охрещення) стала за причину смерті сина. У цьому аспекті червоні похорони неясково виступають перемогою нового.

* * *

Помітно визначаються своєю художньою досконалістю оповідання Ів. Ужвія — Шутова „Цвинтар за заводом“, М. Августиновича „З років безпритульності“ та Сергія Борзенка „Золотий шлях“. Для всіх трьох авторів характерна відсутність вантажу публіцистики, як елементів творчої методи, характерна образність мови, володіння сюжетом, і головне, тут відчуваєш живу, не схематизовану й знеособлену людину.

„Цвинтар за заводом“ Ужвія-Шутова — оповідання психологічного жанру. У ньому автор розкриває психологічні переживання звільненого з роботи прогульника-п'яниці. Йому вдалося уникнути шабляногового показу негативних типів, як соціально брудної плями зовнішності і психологією.

В Сашка — прогульника відбувається внутрішня психологічна боротьба і навіть приходять моменти усвідомлення невірних рвацьких вчинків на виробництві. Але отруений алкоголем розум диктує помсту. Сашко мстить на інженерів за звільнення, він кидає в нього залізну річ і тікає на цвинтар через заводський паркан.

Гей, хто там, заліз!

Сашко напруживсь увесь, поставив ногу на верхню перекладину паркану.

— Заліз — стрілятиму!

Сковзнула нога, ледве не впав Сашко.

— Злі-и-и-и!

І не „і-и-и“ вронулося далеко, шарпнуло ніч, наздогнало Сашка на паркані й по-
невно вдарило, штовхнуло, кинуло його на той бік заводу, на шлях до цвинтаря.
Гудок сповістив про перерву на третю зміну.

Оповідання зроблено вміло й художньо. Але чи треба було кидати Сашка
„на той бік заводу, на шлях до цвинтаря?“...

* * *

Лірично, хвилююче розповідає М. Августинович про свої роки безпри-
тутельності. Читаючи уривок з його „років безпритульності“ віриш, що автор
справді пережив і „прочув“ життя безпритульного. Може тому так тепло
й щиро зміг він написати цей уривок. Від Августиновича треба чекати показу
в творчості не лише років безпритульності і виховання в трудових комунах,
а й років і днів справжнього багатого життя на фронтах соціалістичного бу-
дівництва, зокрема на велетні Харкова — Харківському паровозо-будівельному
заводі, робітником-ударником якого є автор-ливарник, колишній безпритульний.

НА ВІРНОМУ ШЛЯХУ

Найбільшої уваги заслуговує уривок С. Борзенка „Золотий шлях“ з ве-
ликого прозового твору.

Впевнене, без зайвого напластування епізодів, уміле розгортання сюжету,
свіжа образність, вдалі портрети героїв, — саме цим вражає, захоплює і пере-
конує твір молодого прозаїка.

Будівництво пудретоного заводу, продукція якого йтиме для буйного під-
несення родючості колгоспних ланів, соціалістичні форми праці, народження
нової соціалістичної людини, зокрема жінки, — керівника будівництва, проблема
створення пролетарської інтелігенції — основні лінії твору.

С. Борзенко на майданчику будівництва зумів показати розгорнутий фронт
соціалістичного будівництва і цей твір може бути прикладом художнього уза-
гальнення, прикладом для багатьох ударників, особливо для тих, що полонені
вузко-цеховою і професійною замкненістю тематики.

Варто навести епізод із чистки радпарату, — промову голови комісії після
допиту Табакова — шкідника, в минулому білогвардійського офіцера. Цей епі-
зод характеризує позитивні моменти, щодо композиції, користування діалогом,
образами.

— Ну, так от у 19 році офіцер Табаков служив у Київській контррозвідці, під
його начальством там катували, а потім розстріляли радянського поета Василя Чумака.
Усі погляди звернулись до Табакова, він стояв, нахиливши голову, з увагою роз-
глядаючи шишки на власних ботинках.

Рожанський крок за кроком малював боротьбу українського пролетаряту проти
гетьманського і білогвардійського окупанства, і от на фронті цієї боротьби вставали по-
статі борців.

— Кожен борець трохи поет, але боротьба висуває і поетів, що хист свій поетичний
обертують на знаряддя боротьби. Поетом борцем був і Василь Чумак, він мав усі дані
вирости на великого поета революції, та табаківська куля урвала йому дев'ятирічне
життя.

Рожанський ще не закінчив, як на сцену вийшли два агенти ДПУ і заарештували
Табакова. Він побілів, йому стало жарко.

На вулиці срібними флюгерами кружилися метелики навколо ліхтарів, Табаков по-
вернувся, за його плечима були антрацитові гори ночі... Над головою покотилася зірка,
він забобонно згадав про себе, потім про слід, залишений зіркою, що нагадав йому
криву, кинуту в пужник, гусарську шаблю*.

Образність Борзенка глибоко зворушує. Відтворюються події минулого:
громадянська війна, замордований Чумак... образні засоби Борзенка нештучні,
не надумані, свіжі й оригінальні тим, що, маючи виробничий характер, позбав-
лені схематичного індустріалізму і техніцизму.

... Залізні покліті нових будівель бульбисилися робітниками, наче по них з ранку
до вечора хлестали важкі краплі дощу.

... Над хмарами куряви кривулястими блискавками злітала свіжо-стругана аналітика
риштувань.

Борзенкові не властивий штамп не тільки в змісті образу, а й в техніці його живання. Сполучники, що правлять за порівняння—„що“, „як“ „ніби“ і т. д.—і які поширені не лише серед молодих письменників,—в нього зустрічаються не так часто. Це свідчить про певну кваліфікацію, про вдумливість молодого автора в користуванні образними засобами.

Уже в цьому уривку позначається психологічний нахил творчості Сергія Борзенка. Борзенко вибрав тяжкий, але вірний і цікавий шлях творчості. Показати психологію людини йому вдається часом досить добре. (Табаков на мистіці і особливо переживання інженера Лапти, який на футбольному матчі відчув свою фізичну втрату, покалічені ноги підчас громадянської війни).

...Вперше Лапта почув себе калікою, на очі набігла вогкість і він пішов, протискуючись на вулицю, і вже там, на вулиці, він почув свисток і повітря здвигнулося від Інтернаціоналу.. Інженер подумав: „За цією музикою я йшов у бої і за неї в длян свої ноги, а коли треба буде, та за цю пісню віддам і життя“...

Він сам до себе, але голосно, так голосно, що на нього повернулись крамарки з насінням, сказав:

— А тепер мені залишається будувати, будувати і тільки.

Починався холодний вітер і небо штрихувалося косим дощем. Лапта здригнувся, і щоб розсіяти нерозуміння крамарок, спитав:

— І чого воно так холодно?

Ласкаво дивлячись на його, одна стара жінка склала:

— Терен цвіте, синочку

Творчість Борзенка пройнята теплою, задушевною лірикою. Вона знаходить, хвилює і мобілізує читача.

Про помилки говорити тяжко,—їх не так помітиш у цьому невеличкому уривкові великого розміром твору. Треба з особливою увагою чекати на друкування всього твору.

Учба, уперта праця над своїми творчими можливостями, допомога марксистської критики—забезпечать дальший творчий зріст молодого талановитого розаїка С. Борзенка, що вже й тепер своїм невеличким дебютантським уривком „Золотий шлях“ досить помітно висунувся вперед в шерегах призовників-прозаїків.

АЛЬМАНАХ „ХПЗ“ (Поезія)

Поміж альманахами ударників, що їх критикуємо, поезія „ХПЗ“ виділяється позитивно. В основі своїй вона технічно досконаліша, має декілька вже відомих читачам поетів. Сюди крім Каляникова, треба віднести С. Роговика, Нагнибіди, та інш.

Спільні риси з творчістю В. Собка помітні в поезіях Миколи Нагнибіди: образною будовою, сюжетністю, ритмікою.

Били соєни прибоєм

у сірі масиви

хмар

і шибки

скляною грою

занотовували

кожен удар.

У Собка боротьба і стихії й холоду на залізних фермах корпусів Тракторобуду, в Нагнибіди на лісорубствах Сибіру. І в того і в другого часто романтизування заступає глибоке розуміння суті соціалістичного будівництва. Впадає в очі майже однаковий сюжет віршів („Вірш про роботу“ Собка і вірш „Обов'язок“ Нагнибіди). По суті це два варіанти одного задуму. Буває, це коли така подібність не обумовлюється впливами одного автора на другого здебільшого тоді, коли твір будується за певною шаблоновою схемою (найчастіше в початківців). У всякому разі такої подібності треба уникати.

Небезпека літературщини, елементи романтизування феєвально-козацької доби („Дніпровська весна“), мало свого власного в розробці актуальної тематики, перевага пейзажу, а не людей, іноді непродумані фальшиві образи—такі

типові недоліки віршів Нагнибіди. Не може образ „в серці, мов вбитий клин“ — відображати почуття відповідальності і свідомість революційного обов'язку пролетаря.

Художня література не лише продукт підсвідомого почуття, а й одночасно продукт — емоції і розуму. Відомо, що Воронський обмежував процес художньої творчості емоційною сферою підсвідомого, ігноруючи розум. У свій час пролетарські літературні організації провели величезну боротьбу з воронщиною, в основному розгромили її, але воронщина як теорія, що кличе до гуманізму щодо класового ворога в практиці художньої творчості, — лишається ще й на сьогодні, як права небезпека в літературі.

Ті досягнення, що їх набула пролетарська література, зокрема у вищевисловленні творчих кадрів з робітників-ударників, не можна відривати від боротьби пролетарських літературних організацій проти воронщини, переверзівства, проти літфронтівщини, її різних модифікацій, зокрема проти літфронтівської групи „Наступ“ у нас на Україні.

Марксистська критика мусить посилити боротьбу з класово-ворожими теоріями в літературі, з ворожими впливами на творчість радянських письменників, на творчість робітників-ударників, зокрема.

* *

Злободенністю, шоденними виробничими буднями пройняті вірші „Прорив“, „Тривога“ Віктора Вітковського. Характерно, що ці злободенні вірші кращі за його загальні вірші „Перше серпня“ й „Країна рад“. Це ще раз доводить, що злободенна виробнича тематика не „усушує“ художню цінність поезії, як хочуть довести це деякі „теоретики“.

Ліричні вірші Левіта про „каючого“ прогульника, про роботу в цеху — відсталі технічно. Легка, примітивно-пісенна форма, сільська образність, що якимось неприродно переплітається з індустріальними мотивами — усе це збагачує художності поезії Левіта. Публіцистична загостреність віршів Копильова програє від публіцистичної творчої методи. І в протилежність елементам раціоналізму й публіцистики в поезіях Копильова, в творчості другого поета-ударника Петра Лихолая в основі лежить образ. Лихолай має почуття образу, уміє оригінально розгорнути сюжет, вдало пов'язавши розмову робітників біля плякатів, що змальовує змагання двох систем, із виконанням конкретних виробничих завдань. Його „Пісня роботи“ непогано передає ритм праці верстату.

Хм'єм в'ється стружка
з-під різця,
Стружка синьоока
у синцях
З тихим шумовинням
коло 'ніг
Стеле свій сріблястий
стружка світ.

Шкодять пісні елементи естетизування процесу роботи верстату — в образах і лексиці, застарілі пейзажні мотиви.

* *

Творчість пролетарських і радянських письменників мусить бути оригінальною, а не спрощеною. Як життя наше багате на зміст, так і творчість повинна бути художньо багатою, многогранною. Але ми проти оригінальщини конструктивістичної, лєфівської, ново-генераційної і т. п., надуманої, морочливої, незрозумілої не тільки для широких мас читачів, а часом для самого автора.

Вірш П. Воробіова, „Він сказав“ являє якийсь плутаний монтаж кінокадрів кількох картин часів громадянської війни і реконструкції. У цьому

„мовтажі“ є окремі цікаві, образно картинні звукові сполучення, проте завищені ширмою невиразного змісту. А взагалі тут стільки оригінального, як і незрозумілого.

Поезії С. Роговика серед творчости призовників найбільше в полоні наслідувань, здебільшого романтизму й символізму. Його багата морська тематика співуча, але не бойова, актуальна, але прикрита туманом романтики і це притупляє клясову загостреність.

Користування ритмом, образністю, лексичними зворотами народніх і козацьких пісень фалшує показ червонофлотців.

Нам звеліло
суворее море
хвиль полюбити мотив,
Нам
блакитні простори
соняшні
стеяють
путі.

С. Роговик символізує робітника ударника. У нього робітник — з великої літери, як колись у поетів „Кузници“ і в раннього Безименського.

Я—сонце,
руки мої—проміння
Енергія моя
вогнем лий.
Віддай машинам
мою теплінь.

Отже некритичне використання спадщини і підпадання під вплив, — конкретний факт. Це ще раз стверджує величезну шкідливість теорії „соціальної молітності“ робітників-ударників і твердження, що „робітник-ударник“ став центральною постаттю пролетарської літератури. Буває, коли робітник-ударник, ставлячи перед собою питання, як оспівати нашу соціалістичну країну, не знаходить собі відповіді.

Країно моя, велетнями гордая,
Напоена буйними грозами,
Чи тебе оспівають арфами, акордами,
Чи гудками паровозними.

Уча, марксо-ленінське виховання—вирішують успішність творчого зростання ударників.

Альманах „ХПЗ“ доводить, що на харківському паротягобудівельному заводі міцний літературний цех з окремими талановитими поетами й прозаїками. Потенціальні можливості літгрупи на ХПЗ величезні. Спілка радянських письменників повинна забезпечити ідейно-творче виховання письменників-робітників. На ХПЗ найбільші залишки пролітфронтівського виховання, пролітфронтівських хвостів і в організаційних формах масової літроботи і в творчості окремих товаришів. Про це свідчать естетські тенденції та інші відзначені помилки в творах І. Калянника, Роговика, Нагнибди. Здебільшого творчість альманаха майже не бачила редакторської правки.

АЛЬМАНАХ „НА КРИЛАХ“

ВЕЛИКІ ПОЛОТНА І ТВОРЧІ МОЖЛИВОСТІ

Ми вже згадували про тенденцію писати великі розміром речі серед частини робітників-ударників. Осуджувати бажання ударника писати велике опо-

відання чи повість, значило б недоцінювати творчі можливості молодих письменників.

Іти лінією найбільшого опору, брати найтрудніші бар'єри—справа почесна, тільки вітати її. Але треба вміти об'єктивно цінувати свої творчі сили. Для великої речі—повісти, роману, треба мати не абиякий творчий досвід, і головне треба знати життя,—не лише свій завод, а добре вивчити й усвідомити процеси соціалістичного будівництва по всій країні. Траба багато заготовити матеріалу, продумати й виносити в собі.

Альманах „На крилах“ літературного гуртка на харківському авіазаводі, головним чином, складається із трьох великих річей—повістей. Ці повісті роблять його досить солідним на вигляд. Крім повістей, тут кілька дрібніших оповідань, з десяток віршів, сценарій на роман Кузьміча „Крила“, зразки рецензії робітників авіазаводу і вступна стаття Володимира Кузьміча „Наші університети“.

Цей різноманітний матеріал репрезентує всі форми літературно-творчої роботи гуртка. Наслідком книжка вийшла досить грубувата. Але співвідношення між кількістю і якістю далеко непропорційне.

* * *

Повість Ф. Фульмо „К-7“ цікава багатим фактичним матеріалом, боротьбою виробничого колективу за побудову повітряного велетня К-7. Проте, велику обсягом роботу автор не здолав. Над повістю потрібно було ще багато працювати й не поспішати з друком. На кожній сторінці натрапляєш недоробленість, художньо-композиційну невправність.

Основна хіба повісті—майже цілковита вихолощеність від образности, домінує публіцистично-нарисовий жанр, що включає опис географії місцевости, популярно-технічну деталізацію виробництва та виробничих процесів і т. ін.

Герої Фульмо говорять шаблонними газетними фразами—звідси і якість їхнього показу. Портрет героя автор передає через біографію і зовнішні ознаки.

„І на цьому заводі зріс він, виварився у виробничому казані, загартував собі залізу вдачу, крицеву волю.
Кремеznий, широкоплечий, смуглявий, великі чорні сміхотливі очі. Кучеряве волосся. Ось двадцять-двохлітній Льоня“.

Хіба це не пародія на портрет молодого робітника? Ось це і є найпримітивніший сміхотворний портрет, побудований за схемою зовнішніх ознак.

Героїв Ф. Фульмо одразу розпізнаєш—це позитивні, а то негативні. Цей ударник,—а той—шкідник. Характеристику своїх героїв Фульмо починає мало не з того, що, мовляв, Дубін зразковий виробничик, кращий ударник, Васька Шапка—прогульник і т. д., а Гусев чи Іванко—темні особи, шкідники і т. д. Зовсім так, як у пародії Сергея Швецова на творчу методу Безименського

Покажу на конкретном-примере,
Как различен заводской народ...

Петр ни в бога, ни в чорта не верит,
А Иван—наоборот!

Але хіба шкідник такий одвертий в житті на виробництві? Хіба той самий Гусев чи Іванко не маскують своєї шкідницької діяльності?

Найбільш вдався Фульмові портрет організатора шкідництва інженера Іванка. Перед нами не придуркуватий, а розумний і хитрий класовий ворог. Він підписує декларації, на словах демонструє відданість справі соціалізму і, прикриваючись цим, провадить шкідницьку діяльність, чинить неполадки на авіовиробництві, підриває авторитет партійної організації, ставить за мету зірвати п'ятирічку заводу. Така тактика Іванка, що діє за інструкціями ватажка промпартії Рамзіна.

Окремі герої повісти мало мотивовані. Васі Шапки приділено чимало місця, а з сюжетом повісти він мало пов'язаний. Автор недооцінив процесу переро-

аження Васи з п'яниці-рвача на робітника-ударника. Не вплив ударницького оточення повертає Шапку на вірну дорогу, а випадок. Є й такі герої, що спромоглися на протязі повісті на одну-дві репліки, або просто згадувалось їх іривіща.

Масовізм героїв, які „без діла“ блукають сторінками твору,—шкідлива тенденція. Цей масовізм породжує знеособі, схематизм і поверховість в поглядах героїв-ударників і завжди спрощує твір.

Фільмо віддав належну данину схематизмові в структурній побудові повісті: майже в кожному попередньому розділі переказується, або викривається зміст наступного розділу.

Одруження Льоні Дубіна і протиріччя з дружиною зроблено надумано, неприродно. Чому комсомолка-робітниця стає ворожою партії і комсомолові після одруження? Хіба для того тільки, щоб не так штучно зробити Дубіну зда неповажних прогули і щоб судити його за це як прогульника?

Епізод із судом „над прогульником Дубіним“ зовсім зайвий. Він подібний повітряній ямі, що обриває і так нестійку рівновагу архітектоники повісті „К-7“.

Дубіна—секретаря комсомольської організації—автор надто підніс у вожді на протязі повісті зверхактивністю Дубіна з одного боку прикриває ініціативу комсомольського колективу, з другого протиставляє Дубіна партійній організації.

Позитивне у творі—багатий досвід в боротьбі за виконання виробничих завдань, показ боротьби із шкідництвом і правим опортунізмом, що об'єктивно допомагав шкідницькій діяльності. Подано позитивний досвід боротьби за соціалістичні форми праці—контрольні пости, раціоналізацію виробництва і т. д. Все ж твір заїла публіцистика, недостатня праця над художнім оформленням багатого матеріалу.

Потрібна ґрунтовна реконструкція не тільки для повісті „К-7“, а й для подальшої творчої роботи автора. Художніми засобами—образами перебороти публіцистику.

ПОКАЗ ОСОБИ Й КОЛЕКТИВУ

В альманасі „На крилах“ повість Андрія Ядвичука „Циган“ являє собою найкращу художню річ. Повість уже тим цікава, що показує на конкретному прикладі, що й найвідсталіші народи за умов радянської влади пробуджуються до творчої діяльності, мають у собі непочате джерело талантів.

Основна хіба повісті є ізольованість винахідника Гораша, головного героя, від робітничого колективу.

Бездушного, бюрократичного ставлення до винахідників ще досить, але проти цього провадиться жорстока боротьба. У нас винахідництво—почесна справа. Процес соціалістичного будівництва, завдання в найкоротший історичний термін догнати й перегнати в технічно-економічному відношенні передові капіталістичні країни з усією рішучістю ставить завдання опанувати техніку. Слова товариша Сталіна „Техніка в період реконструкції вирішує все“ чітко промовляють за те, як ми ставимось до опанування техніки, а значить і до винахідництва.

Цього в повісті Ядвичука зовсім мало. Молодий винахідник за невеликими винятками (допомога друзів) зустрічає тільки перешкоди й формально бюрократичне ставлення до винаходу. Гораш змушений перебувати в пригніченому моральному й матеріальному становищі, без підтримки відповідних організацій, тільки, продавши шосту скрипку Страдиваріуса, подаровану йому від учителя музики в дитячому будинку безпритульних,—забезпечує виготовлення свого винаходу. Скрипка Страдиваріуса—це зайва романтизація. І цілком вірно в передмові Володимир Кузьміч зауважує, що інженерові Калінінові, наприклад, при всіх величезних труднощах в конструюванні його першого літака, продавати „скрипки Страдиваріуса“ не прийшлося. А про бурливу шкідницьку бюрократичну атмосферу, створену навколо Калініна деякими людьми з відповідних організацій, довелося говорити й тов. Кагановичеві на IX з'їзді КП(б)У.

Отже у Ядвичука до певної міри ігнорується та допомога винахідництву і винахідникам, та чулість, яку виявляє наша преса, наша суспільність. У цьому основна помилка повісті „Циган“.

У повісті є комсомольці і комсомольський осередок, а його роботи нема. Взагалі партійно-громадська робота подана в малій пропорції по відношенню до місця, приділеного Горашеві. У всіх прозових творах альманаху „На крилах“ існує група героїв, які (обов'язково) особисті друзі і діють ізольованою групою від колективу. Така тенденція не вірна. Не можна розчиняти окремих героїв—ударників в цілому колективі, показуючи останній, як суцільну однородну масу, але не можна також показати окремих героїв-ударників чи групу людей, одірвану від колективу.

Іноді автор губить характерну для нього соковиту образність і збивається на ура-революційну патетику.

„Багато сказано на зборах слів, що їх треба було записати для історії і поставити вище ніж слова древніх грецьких і римських воїнів (?)... Ще більше ухвалено постанов, що розвивають історію не тільки заводу, але й республіки і всесвіту“...

Іноді замість показу Ядвичук переказує (збори робітників цеху). Засіб розповіді своєю широкою доступністю, своєю легкістю, бо він викреслює найтяжче—динаміку дій героїв,—спокушає „на легкий хліб“ багатьох початківців. Цього „гостя“ часто зустрічаєш у творчості ударників, як один із складових елементів схематизму.

* * *

Не становлять художньої цінності оповідання Євгена Васильєва та О. Шевченка. Не треба було поспішати з друкуванням. Більш принципової товариської критики, більше уваги творчому вихованню товаришів.

Будемо надіятись, що надалі редактори і особливо спілка радянських письменників з потрібною увагою ставитимуться до літературно-художніх збірників ударників, не допускаючи кустарщини в їх виданні.

ДОБРЕ ЗНАТИ, ПРО ЩО ПИШЕШ

Повість Зіни Шофман „Комсомолка Лена“ (російською мовою) присвячена показові класової боротьби і колективного будівництва. Шофман зарано взялася за цю тему. Не можна брати тої теми, на яку в тебе недосить матеріалу, досвіду, яка зачіпає мало відомі тобі процеси.

Авторка не знає села з його процесами колективізації й класової боротьби. Через необізнаність із селом, люди із повісті випали, коли не брати до уваги ходульних за схемою вибраних типів.

Необізнаність із формами класової боротьби і призвела молоду авторку до таких наївних і смішних методів боротьби з куркулями, які головний герой—Лена (і авторка) вважають за позитивні.

Голова сільради скликає на передодні першого травня збори куркулів і ставить їм „ультиматум“

„созвал я вас для того, чтобы вот что сказать: насчет того, что вы пожары устраиваете, чтоб собрания срывать, так я знаю. Ваше счастье, что не попался никто. А теперь через две недели наш революционный праздник 1 мая. Так я вас предупреждаю, что никаких пожаров во время праздников не было... не то, чтоб там хата, амбар или что, и пучек соломы! чтоб не горел... А, если что будет—пеняйте на себя. Всех арестую. Так прямо возьму по списку й арестую, а потом будем разговаривать. Поняли? Считаю собрание закрытым. Можете расходиться“...

Такими методами вчать шкільних дітей, а Зіна Шофман вважає це за найвищу форму класової боротьби і пролетарської загрози куркулям. Невже й редактор альманаху „На крилах“ уявляє такою „жорстокою“ класову боротьбу на селі?

Коли ми відзначали серйозні зриви, — недоробленість, художню слабкість прозового матеріалу альманаху „На крилах“, то віршований матеріал змушує принести зовсім суворий присуд. Чи потрібно було друкувати перші проби ударників, примітивні учнівські вірші, на зразок:

Вперед простягся шлях широкий,
Йдуть по ньому маліони,
Що кров кипить у них як сплав литий
І їй немає перепони.

Чуло підійти до товариша, товариською критикою допомогти, навчитись критично ставитись до справи творчості, як відповідальній, серйозній роботі — таке завдання письменника. Не залякувати труднощами, а навчити перемагати завзятою систематичною учбою. І, звичайно, друкувати перші твори — ноді й слабкі, але обов'язково з художніми задатками.

А що значить друкувати зовсім слабкі, примітивні, без будь-яких елементів художності речі? Це значить шкодити ударникові, це значить орієнтувати його на видрукуваний слабкий твір. Тут логіка проста — раз друкують — значить годиться, значить, художня річ, так і буду писати.

Було б не вірно ставити хрест над віршами авторів альманаху „На крилах“. В декого з них є творчі задатки і при дальшій роботі над собою, при допомозі дехто з авторів віршів альманаху безперечно буде рости, але корисніше вірно оцінити їх слабкі вірші, надруковані в збірнику, ніж заохочувати в дальшому не працювати над творчістю, порядком принципу „не обіжать“ — друкувати й захвалювати невдалу творчість товаришів, як це роблять деякі редактори альманахів.

ЛЮДИ ЗА МАШИНАМИ

Небезпека фетишизації машин, техніцизм лексики, бравування незрозумілими технічними словами, назвами деталей варстатів тощо — ця загальна небезпека для творчості ударників особливо яскраво виявлена в оповіданні „Брак“ Д. Вишневського, видрукуваному в журналі „Літературний Призов“ за 1931 рік та окремою книжкою.

Наша художня література повинна оспівувати машини, техніку, показувати любов робітника до свого варстату, тракториста до трактора, як до машин, що в руках робітничої класи служать за знаряддя побудови соціалізму. На цю тему вже є і ще багато буде написано творів.

Ми за показ героя (особи, колективу) у зв'язку з машинами, але не як технічний зв'язок людей і машин між собою, а як виробничий зв'язок людей у зв'язку з метою побудови соціалізму.

Вирішальною силою у виробничому процесі є людина, є робітник, що змушує рухатись і керує рухом механізмів.

„Из всех орудий производства величайшей производительной силой является — сам рабочий класс (Карл Маркс, „Нищета философии“).

Перамповщину та інші буржуазні теорії, які розглядають робітника, як живу деталь машини, що не керує цією машиною, а знаходиться в їїolonі, підвладна їй — ці теорії, ворожі Марксовому положенню про роллю робітника в виробничому процесі, творчість робітників-ударників цілком спростовує. Майже в усій творчості ударників керівним початком, організатором виробництва, владарем механізмів машин є робітник. Але в їх творчості є також елементи фетишизації машини. І давати можливість варстатам заступати живих робітників-ударників — значить сприяти фетишизації техніки, забувати, не бачити головного — живих людей.

У Вишневського хоч людей і досить, але вони плякатні — Андрій, Кирило Кирилович (позитивні типи), нереальні й наївні — Іван Сергійович, Аркадій (негативні типи), зовсім не чітко подані (Ліда та інші). Плякатний, схематичний розподіл позитивних героїв, як у Ф. Фульмо.

Образні і мовні засоби Вишневського доки що можна ілюструвати, як приклад для критичного переборення. Вишневському бракує виробничих обра-

зів. Змальовуючи цех, він користується невдалими метафорами й порівняннями, в нього цех більше нагадує ярмарок чи пасовище, ніж виробництво.

„А цех трішав, дзвенів, гуркотів. Під різакми плакали деталі, виділялись чавунні. Одні деталі пишчать, коли їх рейберують, другі плачуть, і схлипують, мов діти, треті не піддаються обробці, ламаючи різакми, четверті просто ревуть як воли на пасовищі під дощем“.

Технічно-виробнича термінологія, детальне описування виробничих процесів до краю переполюють оповідання.

Кирило Кирилович уже почав роботу. Поставив валок на центр, закріпив хомутком біля пляшпабу, включив мотора. Холодий гвинт злегка крутився на своїй осі, даючи шалений рух супортові, а різак, пригвинчений до голівки супорту, нарізав коротеньку газову різьбу“.

Ясно, що для широких мас читачів усе це незрозуміло і нічого не дає. Непотрібна й шкідлива для оповідання така деталізація. Для чого ця описовість і термінологія? — Аджеж автор не здає перед читачами іспита на слюсаря.

Часто зустрічаються зовсім невдалі, непродумані порівняння „Супорт уперто як більшовик іде вперед по ходовому валу, не відступаючи ані на міліметр назад“.

Треба бачити більшовиків не в супорті, не в деталях варстату, а в робітниках, які по-більшовицькому опановують техніку для соціалістичної справи.

ЗА ВЕЛИКЕ МИСТЕЦТВО СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДОБИ

Ударницький рух уже дав надійне поповнення письменницьких шерей пролетарської літератури. Такий висновок робимо на основі розглянутої і друкованої творчості письменників-призовників, творчості ударницького активу, насамперед. З поміж сотень нових кадрів, що прийшли в літературу з заводів, фабрик, колгоспів, — вирости десятки молодих талановитих поетів і прозаїків, яких ніхто не викреслить з активу письменницької молоді.

Імена Борзенка, Башмака (Дніпрове́стан), Маренка (Донбас), Муратова, Калаяника, Ядвигука, Бондаря (Київ) та інших свідчать про великі заслуги ВУСПП — Молодняка в створенні кадрів пролетарської літератури із робітників-ударників.

Наївно й шкідливо дехто думає, що тепер настав час літературного „академізму“, що спілку радянських письменників будуть складати письменники виключно з томами. Коли раніш пролетарські літературні організації ВУСПП та Молодняк за проводом партії боролись із „олімпійцями“ з Вапліте і всілякими проявами академічного відриву літератури від життя, боролись за масовий літературний рух, за кадри із виробництва, то тепер, у добу розгорненого наступу соціалістичного будівництва, перед лицем нових велетенських завдань, — літературний рух повинен бути ще більш масовий, повинен підіймати все нові й нові кадри робітничої класи й колгоспників до творення мистецтва пролетаріату.

Тов. А. Хвиля в статті „За творення великого мистецтва соціалістичної доби“ („Більшовик України“ № 11-12, 1932 рік), глибоко аналізуючи стан літературного процесу в світлі постанови ЦК ВКП(б), від 23-IV-32 р., дає чіткі настанови для дальшого розвитку літератури й мистецтва на Україні, зокрема для розвитку ударницького руху в літературі.

„Спілка радянських письменників має великі завдання. Спілка має в корені звідувати всякі наслідки групової боротьби серед ВУСПП'у, Молодняка, Паугу, створивши всі можливості для того, щоб кадри пролетарської літератури, вигартувані в минулому, зміцнювались. У той же час треба звернути особливу увагу на вирощування нових кадрів пролетарської літератури. Дехто починає приблизно трактувати постанову ЦК ВКП(б) у той спосіб, що тепер все зводиться виключно до писання романів, оповідань, драм тощо. А всяку роботу в масах, роботу з ударниками треба, мовляв, залишити. Хто так каже, той робить велику помилку. Справа бо в тому, що всю роботу з ударниками, роботу навколо вирощування нових кадрів письменників з робітників та колгоспників треба підняти якісно на новий щабель. Треба добитись тільки того, щоб саме робота з ударниками була поставлена систематично“.

Про новий етап, про нову якість і систематичну роботу в літературних уртках, в консультації і особливо в наших журналах, які недосить працювали й працюють з ударниками, про серйозний діловий поворот марксистської критики до творчості молодих кадрів радянської літератури — ось про що йде мова, ось куди наші сили й увага повинні спрямуватись. Бо тільки систематично поставлена, широко розгорнена масова робота з ударниками забезпечить творче зростання кадрів пролетарської літератури.

Треба домогтися справжнього рішучого повороту нашої критики до творчості ударників. З цього приводу було чимало декларативних обіцянок, а конкретно справа не посувається наперед. У тій же статті тов. Хвиля так характеризує нашу критику, що до творчості ударників.

„Навіть не було налагоджено серйозного огляду творчості ударників, щоб систематично вивчати цю творчість, допомагати кожному ударникові бачити позитивні й негативні сторони своєї творчості. Журнал „Літературний Прізвон“ з цією своєю основною роботою не справився. Систематичного показу творчості ударників та їх серйозної критики не було налагоджено“.

Не доводиться говорити й про те, що наша критика зовсім не турбувалася за створення критичних кадрів із робітників-ударників і колгоспників. Це тоді, коли критичні кадри ще замалі, ще замало критиків із заводів, фабрик. Але все ж вони ростуть. І можливості для вирощування кадрів марксистської критики величезні. Досить згадати хоча б сотні робітників, що пишуть свої критичні зауваження на художні твори для бібліотечного колективу.

Лише один раз спромоглася „Літературна газета“ надрукувати досить цінну й цінну робітничу критику, складену з цих зауважень на „Першу весну“ Ліка та „Перешихтовку“ Кириленка. І коли б наша критика справді серйозно ставилася до творчості ударників — не було б стільки зривів і хиб в їх творчості.

Винищити методи голобельності й захвалювання, груповщини й реваншизму піднесенням нашої критики на рівень марксо-ленінської теорії, на рівень більшовицької принциповості, — основна передумова для ліквідації відставання марксистської критики від завдань радянської літератури, від художньої творчості зокрема.

Критика критики — це теж одна з основних ланок перебудови критичного фронту по лінії викоринювання вульгаризаторських елементів — цитатництва, голобельності, алілуйщини, — по лінії створення ясної перспективи розвитку критичного літературного фронту. Не може бути місця в нашій радянській пресі критиці типу колесниківської, на яку вказував тов. Хвиля.

Абстрактну, неписьменну балаканину про діалектичну методи в творчості треба облишити. Вона бо ніякої користі для письменника не дає. Але поміняються ті, хто думає, що творча метода діалектичного матеріалізму тепер складена в домовину. Завдання марксистської критики допомогти письменникові опанувати вчення Маркса — Енгельса — Леніна — Сталіна, — такий шлях до правдивого діалектичного осмислення нашої дійсності.

Цією лінією повинна йти і учба ударників-призовників. Можна лише ленінських позицій критично опановувати культурну спадщину буржуазного мистецтва. Систематична пильна учба в класиків і в сучасних радянських письменників повинна відбирати в кожного молодого письменника далеко більше часу, ніж досі. Без опанування буржуазної культури, віками намоленою — рухатись вперед, створювати нові культурні цінності неможливо.

Саме невисокий ідейно-політичний рівень і недостатність поетичної культури породжують ті хиби в творчості ударників, які вище розглядувались. Ці хиби — одночасно труднощі зростання. І що більше праці кожного ударника над собою, то більше уваги ударникам з боку критики і досвідчених письменників, то хутчіше ці хиби й творчі зриви вони, ударники, переборять.

Передача творчого досвіду в цьому відіграє величезну позитивну роль. Працює кожний письменник над твором, як збирає, розташовує і оформ-

лює матеріал, як вибирає і художньо узагальнює героїв свого твору — усі ці деталі творчої діяльності письменника не повинні бути секретом одного.

Проти секретництва в творчій роботі. За широкий обмін досвідом.

Чому б не утворити в журналах спеціальні розділи досвіду творчої роботи письменника, особливо в журналах для літкадрів? Чому б широко не застосувати вечорів творчого досвіду в кабінеті ударника, в творчих угрупованнях, в роботі заводських літгуртків, на спеціальних вечорах і т. д.

Більше ділового зв'язку і виробничої приязні між ударником-призовником і досвідченим письменником. Чому б досвідченому письменникові не взяти шефство над одним-двома ударниками в справі передачі творчого досвіду? Це буде найсильнішим ударом по шкідливому протиставленню ударницької молоді старшим письменникам.

Розгортаючи творчу дискусію (про яку останнім часом майже забули), треба суди залучити і творчість ударників.

Без самокритики, як говорив тов. Сталін — нема руху вперед. Творча дискусія на даному етапі розвитку літератури, коли відбувається перебудова всього літературного фронту на основі постанови ЦК, піднесе критику й самокритику на вищий щабель, допоможе кожному письменникові конкретною критикою перебороти ідейно-творчі помилки.

Творча ж дискусія повинна показати ударникам на конкретному матеріалі, як виборювати творчу методу, як правдиво відтворювати нашу соціалістичну дійсність, на конкретних прикладах показати, як треба переборювати хибні в творчості — схематизм, загальшину, знеособленість в показі людей і т. д.

Боротьба за широкі полотна, за показ героїв-ударників в прозі і в поезії; за конкретність і лірику в поезії, за високу ідейну й формальну досконалість творчості — ці завдання радянської літератури творча дискусія не обминє, вона піднесе їх на принципову височину і допоможе перетворити в життя.

Постанова ЦК ВКП(б) не знімає класової боротьби в літературі, не дає і не може дати права на літературне ставлення до ворожої ідеології.

У нових обставинах, прибираючи нові форми, точиться класова боротьба. Пролетаріят у спілці з колгоспним і трудящим селянством за проводом комуністичної партії дійшов величезних перемог на фронті будови соціалізму. В основному на базі суцільної колективізації ліквідовано куркуля, як класу. Клас куркулів дає останній одчайдушний опір. Класова боротьба в країні відбивається на ідеологічному фронті. У літературі куркульська агентура протаскує класово-ворожу контрабанду; ідеологія класового ворога знаходить свій вплив на творчість окремих письменників.

Отже боротьба із ворожою ідеологією в літературі, із троцькистською і всілякою контрабандою, із великодержавним і місцевим націоналізмом, із головною на даному етапі правого небезпекою та лівачькими заскоками, — потребує від нашої марксистської критики більшовицької непримиренності, зразком якої є лист т. Сталіна „О некоторых вопросах истории большевизма“ до журналу „Пролетарская Революция“.

На основі більшовицької непримиренності до класового ворога, в боротьбі за справу соціалізму зростають кадри пролетарської літератури із багатомільйонною армією робітників, ітимуть із заводів, фабрик, колгоспів.

У боротьбі за генеральну лінію партії, творене пролетаріатом за проводом ВКП(б) на чолі з т. Сталіном, ростиме, міцнітиме і переможе велике мистецтво соціалістичної доби.

Буржуазно-куркульська націоналістична ідеологія під машкарою демократії „трудового народу“

(Соціально-політичні погляди М. С. Грушевського)

(Закінчення *)

IV

ГРУШЕВСЬКИЙ ПІСЛЯ ПОВОРОТУ З ЕМІГРАЦІЇ (1924—1931)

Грушевський приїздить на радянську Україну. Грушевський формально визнає радянську соціалістичну Україну. Він береться до роботи. Він організовує журнал „Україну“ і низку інших періодичних і неперіодичних збірників, організовує історичну секцію *Всеукраїнської Академії Наук*, зупиняє навколо себе значні кадри наукової молоді, утворює певну свою периферію в Чернівті, Полтаві, Одесі, Дніпропетровському тощо.

Через деякий час починає під його керівництвом виходити значна переможно історична продукція.

Протягом 6 років (1924—1931) під його редакцією вийшло 42 книжки „України“ й не менш як півсотні різних збірників. Тематичний діапазон його статтів цього часу великий.

Зараз нас цікавить, яку політичну лінію виявив Грушевський в цій роботі? В якому зв'язку була ця праця з попередньою політичною платформою 1917-18 р. р. і 1920—24 р. р.? Чи маємо ми тут дійсно щось *нове*, чи ні? Як ставиться він до основних проблем соціалістичного будівництва, класової боротьби?

Ясно, що Грушевський, повертаючись на радянську Україну, мав певну політичну мету, сподівався впливати на певні кола. Коротко кажучи, сподівався використати легальні можливості.

Політичні погляди Грушевського цієї доби, безперечно, переживали певну еволюцію, але в основному, в корінних вирішальних питаннях ми маємо тверду непорушну політичну концепцію. Уявлення про неї можна мати з низки його статтів, уміщених в „Україні“. Але найбільше сконцентровані, стисло, найвідвертіше виявляються вони 1926 року в його промові — відповіді на численні виступи під час його 60-тилітнього ювілею.

УКРАЇНЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ В ОСВІТЛЕННІ АКАДЕМІКА ГРУШЕВСЬКОГО ПІСЛЯ ПОВОРОТУ

Візьміть, наприклад, його серію статтів, присвячену основним представникам української історіографії. В цій серії, написаній з приводу різних ювілеїв 1924—1930 рр., ми маємо статті про *Куліша*, *Костомарова*, *Драгоманова*, *Антоновича*, *Лазаревського*. Це про них писав Грушевський: „Не треба забувати, що наша історіографія — це разом історія політичної української мислі; великі історики України давали напрям і тон не тільки історичній, але й громадській і політичній свідомості нашого суспільства“. Те освітлення, яке дав Грушевський

* Початок див. у №№ 5-6, 7-8 за 1932 рік.

видатним представникам старої української історіографії, великою мірою характеризує політичний світогляд цих років його *самого*, ідеологічну суть Грушевського.

Українські історики були представниками певних клас, боронили в своїх науково-історичних, публіцистичних працях певні політичні програми. Українська історіографія, як відомо, була особливо щільно, безпосередньо зв'язана з політичним життям, українським національним рухом. Як же освітлює цих істориків Грушевський? Як виявляє він їхнє класове обличчя, їхню роль в політичному житті, в класовій боротьбі?

Три великих революції 1905—1917 рр. мусіли навчити впізнавати за словесною мішурою справжнє класове обличчя того чи того історика, політичного діяча. 1918 року, коли контрреволюційність переважної більшості лідерів українського націонал-демократичного руху так випирала, так впадала в вічі, що навіть сам Грушевський напередодні гетьманського перевороту, натякаючи на соціалістичні федералістів, зазначив *„якось-се почулось виразно, — уривалась зв'язь з народом власне в блюстителях старих добрих традицій старого випробованого українського народолюбства й радикалізму, що так добре й безсумнівно щиро говорили про права й потреби народу“*. *

Може Грушевський після „зміни“ своєї політичної платформи 1920—23 років, дасть більш-менш правдиве освітлення старої поміщицької та буржуазної української історіографії? Це б могло трапитися тоді, коли б Грушевський справді відмовився від своїх політичних поглядів, справді перейшов до пролетаріату. Але Грушевський залишився репрезентантом своєї класи — українського куркульства та буржуазної інтелігенції, тому, звичайно, ми бачимо в нього апологетику поміркованих ліберальних українських істориків, перетворення їх в ідеологів, „батьків“ „Новітньої України“. Грушевський ідеалізує діячів буржуазного національного руху, — вони, мовляв, готували „велику“ революцію. Новий неспівський українській буржуазії потрібно було історичне обґрунтування минулих заслуг своїх батьків, претензій на політичну роль в сучасному.

В статті „Костомаров і Новітня Україна“ Грушевський, нагадуючи „нинішнім“ поколінням про неоплачений борг перед одним з найбільш заслужених борців проти феодального бюрократичного самодержавного режиму старої Росії, ідеологом українського відродження і визволення, ставить завдання „розкрити секрети впливу й провідного значення Костомарова для його покоління будівничих Новітньої України... се важко й кінче потрібно для самого українського руху“.

Які ж секрети викриває Грушевський?

„В поглядат соціальної політики він був протестантом, різким-непримиренним, неволаганим(?) і ся сторона впливала всесильно і діяльно наперекір консервативним і опортуністичним потягам старого письменника в інших сферах. В сім покійний Костомаров був і зостанеться батьком Нової України, так само як і в своїй проповіді окремішності української національності та її необмеженого права на свободний свій розвій“. ***

Де Грушевський вичитав чи знайшов докази гострої непримиренності Костомарова в питаннях соціальної політики? Досить порівняти Тараса Шевченка та Костомарова, їхні погляди якраз в питаннях соціальної політики, щоб зрозуміти всю шутливість та неправдиві твердження Грушевського. І зовсім дивна теза про те, що Костомаров *„був і зостанеться батьком Нової України“*. Якої нової України? Буржуазної чи соціалістично-радянської? Не випадково Грушевський не визначає, про яку саме Україну він говорить.

В іншому місці знаходимо відповідь на це питання. Через три роки 1928 року, в другій статті — „З публіцистичних писань Костомарова“ — Грушевський пише: „Костомаров був одним з предтеч великої східноєвропейської революції. Він стелив їй дорогу не менш ніж Монтеск'є або Руссо великий французький“. Отже

* М. Грушевський. „На порозі Нової України“. ст. 36.

** „Україна“, № 12, 1925 р. ст. 3.

*** Там само ст. 4.

й для Грушевського велика східноєвропейська революція є класична *буржуазна*, а не пролетарська революція. Отже Костомаров був „батьком“ „предтечею“ не радянської України, а України *буржуазної*. Грушевський ніяк не хоче визнати цю різницю, навмисно її *затушовує*.

М. Костомаров свого часу, безперечно, мав певні й значні заслуги в ідеологічній боротьбі з самодержавством, з великодержавною політикою російських поміщиків, але батьком, предтечею нової соціалістичної України він не був і не міг бути.

Візьмімо статтю про *Володимира Боніфатійовича Антоновича*. В ній ми знайдемо такі націоналістичні перлини, що від них так і віє зоологічним націоналізмом.

„Любов'ю, ніжною, безмежною, — пише Грушевський про Антоновича, він оточив стіхню українську. Він любив український нарід з його сильними й слабкими сторонами. *Я думаю, він вліз би бути в пеклі з українцями, ніж з великоросами, чи поляками в раю...*“

„*Великоруська народня стихія лякала його своєю грубою жорстокістю, неподитною силою, культом безоглядного авторитету й насильства*“ *. (Курсив наш — М. Р.).

Не перший раз ми надибуємо в Грушевського тезу про „грубу жорстокість, насильство великоруської стихії“. Чи не нагадає вона його міркувань на цю тему 1918 року, коли він „обгрунтовував“ потребу німецької західної орієнтації?

Для націоналіста Грушевського існують великороси, поляки взагалі. Він не відрізняє великоруських, польських робітників і трудящих селян, які не менше, ніж українські трудящі маси, страждали від „своїх“ великоруських чи польських поміщиків та капіталістів. Справжню жорстокість і насильство останніх він націоналістично переносить на всіх росіян, на всіх поляків. Гершен, Чернишевський, Плеханов, Ленін однаково, за Грушевським, репрезентують жорстокість великоруської „стихії“, як і Аракчеев, Валуев, Плеве, Трепов, Століпін.

„Є дві нації — писав Ленін — в кожній сучасній нації, є дві національні культури в кожній національній культурі“.

Антоновича, виразно буржуазного історика, що один із перших звернув особливу увагу на ролі й значення в українській історії міського бюргерства, буржуазії, цього найпомітнішого ліберала, що аж трусився, боявся активно виступити проти царату, він перетворює в анархіста, революціонера. Його (Антоновича) демократизм і народництво набрало виразно демократичного, антидержавницького характеру“.

„Треба, — каже Грушевський, — щоб українські трудящі маси знали Антоновича, як одного з більш заслужених діячів нашого національного відродження, *як людину, що дійсно жертвувала всім, аби розділити долю всіх трудящих мас*“ **.

Ми не заперечуємо певних заслуг Антоновича в буржуазно-ліберальному національно-українському русі, але чи справді Антонович жертвував усім „аби розділити долю всіх трудящих мас“? Це фалсифікація історичної дійсності. Грушевський мовчить про те, що Антонович підписав відому декларацію співробітництва з царатом, так званий „Отзив из Киева“, мовчить він про тісні зв'язки Антоновича з українською буржуазією, з київським купецтвом та цукровиками, мовчить про те, що Антонович був акціонером банку та цукрового заводу Семиренко-Яхненка. Як він, „розділяючи долю всіх трудящих мас“, крім дивідендів одержував, як професор, по кілька тисяч карбованців утримання? Де був Антонович, коли розгорталася хвиля народницького руху, коли йшла запекла боротьба з самодержавством? Чим виявив він себе, чим жертвував він, коли розгортався селянський рух на початку XX століття? Де він був у революцію 1905 року?

* М. Грушевський „3 соціально-національних концепцій Антоновича“, „Україна“ кн. 30, ст. 7.
** Там само, ст. 17.

„Я не буду повторювати, — пише далі Грушевський, — що... Антонович здобув собі місце в першій ряді нашого національного пантеону, але я хочу сказати, що ми, українська інтелігенція, досі не сповнили свого обов'язку перед людиною, що стільки літ тому прийшла до нас, щоб „усе розділити з нами““.

„Ми, українська інтелігенція“, — каже Грушевський. Але різна вона є. Різні класи репрезентують її окремі прошарки.

Значна частина її із зброєю в руках боролася проти пролетарської, навіть проти буржуазно-демократичної революції, боролася проти робітників, проти трудового селянства, боролася, просякнута буржуазно-націоналістичною ідеологією, що її десятки років пропагував у своїх історичних, публіцистичних творах Грушевський. Сам Грушевський 1920 року примушений був визнати, „що українська інтелігенція в значній часті відскочила від народу, вдарилася у контрреволюцію й антисоціалізм“. Друга частина трудової пролетарської інтелігенції пішла з робітниками, з радянською владою. Від імені якої ж частини української інтелігенції виступає Грушевський, так ідеалізуючи Антоновича, так націоналістично його характеризуючи? Сумніву тут нема: мабуть не від імені радянської пролетарської української інтелігенції виступає академік Грушевський.

Подивіться на статтю про *Олександра Матвійовича Лазаревського*, де Грушевський виступає проти нього, „щоб спростувати односторонність характеристики старшинської верстви“.

О. Лазаревський, не зважаючи на свою ліберальну поміркованість, дав яскраву картину (збудовану на силі-силенній першоджерел—архівних документів) сваволі, грабування, жорстокої експлуатації українського селянства *українським* панством, козацькою старшиною.

Грушевський виступає, як оборонець історичних заслуг гетьманщини та козацької старшини. Він солідаризується з гетьманцем академіком *Василеюком*, прихильно цитує його думку, що, мовляв, „старшина була владуючою класою і бували моменти, коли її класові інтереси збігалися з інтересами громадськими в широкому розумінні цього слова“. „Додам, — пише далі Грушевський, — що мій незабутній учень Ів. Мик. Дзиджора, спеціалізуючися на історії гетьманщини, *ставив своїм завданням* спростувати односторонність характеристики старшинської верстви, дану Олекс. М-чем (Лазаревським), довести фактами, що інтереси особистого збагачення й кар'єри не пошкоджали їй вести політику державну послідовно й витримано... Політика ся не позбавлена була зрозуміння загальних інтересів людности та їх оборони“ **.

1920 року Грушевський писав: „Нарід, що так гірко оплакав зруйнування Запорозької Січі, не пом'янув і словом зруйнованої гетьманщини“, а повернувшись на Радянську Україну, чомусь виступає на оборону потоптаної „чести“ гетьманщини.

Грушевський замовчує, змазує експлуаторську, гнобительську роль українського поміщичства. Все лихо — це *чуже*. Український нарід — це трудова селянська нація.

Невипадково 1930 року в статті „Етнографічне діло Костомарова“ читаємо у нього так: „Розвиток етнографічних інтересів припадає якраз на часи найглибшого упадку українського національного життя, часи найтяжчого соціально-економічного й політичного поневолення українських мас і визиску їх *чужими* феодальними й буржуазними верствами, *чужоземним* капіталом і чужорідною державністю“ ***. (Курсив наш — М. Р.).

Від цієї цитати так тхне „безбуржуазністю української нації“. Визиск і соціально-політичне поневолення — це, звичайно, тільки *чуже*. Своєї української буржуазії, своїх українських поміщиків, натурально, за Грушевським, не існує на світі.

* Там само, ст. 16.

** М. Грушевський. „В двадцять п'ять роковини смерті О. М. Лазаревського“. „Україна“, кн. 23 ст. 12.

*** Акад. Мих. Грушевський. „Етнографічне діло Костомарова“. 36. „Етнографічні писання Костомарова“, ст. 10.

Чи випадково Грушевський знову реставрує свою "стару теорію безбуржуазності української нації? Зовсім ні. Нова українська буржуазія, що народжувалась під час перших років НЕП'у, знову потребувала прикриття, ховаючися за широку спину "трудового" народу. Треба було тим часом заховувати свій ріст, треба було послабити чуйність пролетаріату до класового ворога, ось теорія безбуржуазності української нації знову виходить на сцену.

ПОЛІТИЧНА ДЕКЛАРАЦІЯ ГРУШЕВСЬКОГО 1926 року

В цитованих статтях ми маємо важливі, розсіпані в різних місцях твердження, що доводять справжнє соціально-політичне обличчя Грушевського. Такіх цитат з його писань 1924 — 1930 рр. можна навести ще багато десятків, але є ще документи, де найвідвертіше, сконцентровано він висловив свою учасну платформу. 1926 року у відомій ювілейній промові з приводу 60-ліття своєї науково-громадської роботи, Грушевський накреслив таку програму:

"Відродження XIX віку цілком ясно орієнтується на верству селянську — де під знаком культу української народності — представлено селянськими верствами, які зберегли святиню української культури.

"Я думаю, що те гасло "лицем до села", коотре дає громадській роботі комунтарія й радянська влада, являється покликком продовжувати й закінчувати наукову роботу в цім аспекті... всебічного дослідження мас селянських, і цією справою готувати переділ для дослідження нового життя, що не цілком зформованих робітничих мас.

"Тільки коли вповні свідомі селянські верстви увільються в робітничі верстви міста, фабрики, шахти, — тільки тоді наша фактична селянська Україна дійсно стане вповні робітничо-селянською Україною... Це стане через повне завершення культурного циклу роботи для села" ¹ (курсив наш — М. Р.).

Не думайте, що це так собі випадково сказано в промові: знаєте, ювілей, звичайна атмосфера, промови, розхвилювався старий та й прорвало *старе*. І, це були б дитячо-наївні коментарі.

В одвертому листі-відповіді на привітання з приводу ювілею Грушевський знову повторює та уточнює свою схему: "Через повне усвідомлення селянства йде шлях до відповідно й повно розвиненої робітничо-селянської України.

"... Тільки з моментом, коли вповні на 100% усвідомлена селянська маса, почне заливати міста України, досі ще так мало українські, — їх шахти, фабрики й порти, буде українізувати міське життя й робітничий пролетаріат не підпадати русифікації в його рамках, — тільки тоді українське національне життя здобуде потрібну повноту й завершеність, і з повною силою розвинеться орієнтація на верству робітничу".

Грушевський у *майбутньому*, принципово, не проти орієнтації на пролетаріат, але *після* того, як на 100% (99% грушевського усвідомлення селянських мас це ще рано для орієнтації на пролетаріат) буде усвідомлена селянська маса, "тільки тоді" Грушевський милостиво обіцяє погодитися з "орієнтацією на верству робітничу".

Хто буде "усвідомлювати" селянську масу, поки вона не досягне 100% грушевського "усвідомлення"?

На *кого*, на *яку* *класу* орієнтуватиметься Грушевський до того часу? Мабуть підживлена НЕП'ом стара глитайна та міська буржуазія, нові шари куркульства, що вирости за ті роки, певні шари української інтелігенції, що з ним зв'язані, — ось на *кого* орієнтуватиметься Грушевський.

Ця промова яскраво показує, що Грушевський 1926 року залишається на основних корінних питаннях на старих позиціях. Для нього, як і раніш, 1917-18-20 років, селянство — при чому селянство взагалі, без класової диференціації — є основна підвалина радянської України. Порівняйте наведені цитати з його брошурами: "На порозі Нової України", з його статтями в журналі "Борітеся — поборете!". Ви зразу побачите стару політичну конценцію

¹ "Ювілейний збірник" (1866 — 1925). Промова М. Грушевського, ст. 25 — 26.

Грушевського. Робітнича класа за його схемою — ще не гегемон, вона ще навіть не сформувалася. Не робітнича класа веде за собою селянство, керує ним, політично-культурно виховує його, перероблює його ідеологію в соціалістичному напрямку, *підносить* його на вищий щабель політичної класово-пролетарської свідомості, а *навіпаки*, за Грушевським треба спочатку „завершити культурний цикл роботи для села“, *потім* усвідомлені селяни, вливаючись в іще „не цілком сформовану“ робітничу верству фабрики, шахти, навчають робітничу класу. Це ще раз підкреслює Грушевський у другій промові. „Я зазначив, як завдання дальшої роботи — довершити культурну роботу усвідомлення селянських мас, на котрих базувалася наша дотепершня робота, щоб широким потоком влилася наша наука в робітничі верстви...“ *

Для Грушевського робітничі маси, що десятки років уже *керували* революційним рухом, *вели* за собою селянство, що повалили царат і поміщиків, буржуазію, що переможно боролися пролетарську революцію, Союз Радянських Республік від настання світового імперіялізму, що відбудували зруйноване господарство й розгорнули соціалістичне будівництво — для нього робітнича класа ще не цілком сформована.

Повне ігнорування провідної ролі пролетаріату, фактичне заперечення закономірності його диктатури, — ось перший висновок, який треба, якого не можна не зробити з цієї декларативної промови:

Нове тут у Грушевського тільки його розмови про потребу спілки робітників та селян.

Але не можна забувати того, чого вчив нас Ленін: „Під спілкою між робітничою класою й селянством можна розуміти все, що завгодно. Коли не мати на увазі, що спілка з погляду робітничої класи тільки тоді дозволена, правильна й можлива, *коли вона підтримує диктатуру робітничої класи й є одним з заходів, скерованих до ліквідації класу*, то формула спілки робітничої класи з селянством звичайно лишається формулою, яку всі вороги радянської влади, всі вороги диктатури в своїх поглядах і проводять“.

Це саме і є розмова про робітничо-селянський бльок при одночасному запереченні *провідної* ролі в ньому робітничої класи.

Ігнорування пролетаріату, його величезної, вирішальної ролі в революційній боротьбі можна також бачити з статті, присвяченій 10 роковинам Лютневої буржуазної революції **.

„З другої сторони“ — каже далі Грушевський, — ми ніяк не повинні забувати, що скромна, скажімо навіть занадто обережна й анемічна робота українських національних груп і гуртків, все таки дала великі наслідки. В загальнім результаті революції ця скромна в засобах і безпосередніх наслідках

Тут постає кілька важливіших питань, робота дала те, що Велика революція не обмежилася проблемою економічного розкріпачення мільйонів „Полудневої Росії“, а поставила на кону постулат визволення українського народу, як цілості, ув'язала з цією метою різні соціальні елементи й надала революційному рухові погірбу зв'язність і повноту“ ***.

Грушевський і 1926 року боронить теорію „єдиного національного фронту“. Він гадає, що сила революції була в „*ув'язці різних соціальних елементів*“.

Велика революція, за Грушевським, — це Лютнева буржуазна революція. Вона містично сама собою перемогла, сам царат розклався. Грушевський ігнорує ту велетенську боротьбу, яку провела робітнича класа, щоб побороти царат, щоб подолати ті класові сили, що підтримували реставрацію після Лютневої революції. Не думайте, що це випадкова, „вирвана“ з контексту цитата, ні це властива його схема української історії. Візьміть його „*Містровану історію України*“, що доведена до 1918 року. Подивіться, — не говоримо про те, як вона написана, — скільки сторінок ви знайдете там про національно-культурницький рух, про літературні справи, а скільки про революцію

* „Ювілейний збірник“, ст. 37.

** „Україна“, 1929 р., кн. 32, ст. 5.

*** М. Грушевський. „Велике ціле“, Україна, 33, ст. 5.

1905 року, про робітничий, селянський рух, про 1917 рік, про стан господарства, про основні проблеми, якими жили мільйонні маси, про які вони насамперед пікувались. Цьому, на кращий випадок, присвячена десята частина матеріалу.

Він гадає, що Центральна Рада, а не Жовтнева пролетарська революція своєю перемогою над буржуазією створила передумову для розв'язання національного питання. Він не розуміє, що розв'язання українського національного питання реально почалося тоді, коли замість мітичної „зв'язлості різних соціальних елементів“ почалася громадянська війна.

На першому плані в історичних працях, статтях Грушевського — не історичне готування диктатури пролетаріату, не визвольна боротьба робітничих та селянських мас, а робота окремих інтелігентських національно-буржуазно-культурницьких гуртків, які навіть за його власною характеристикою працювали „занадто анемічно й обережно“. Але їм Україна завдячує „національним визволенням“.

Примат національно-культурництва над класовою боротьбою по-старому характеризує схему Грушевського.

Класову боротьбу в українській історії Грушевський по-старому змазує. Він затушкує класове обличчя основних діячів українського національно-громадського руху.

Під національним прапором він намагається затушувати *прірву* між СРСР та капіталістичним світом, між націоналістичною дрібнобуржуазною контрреволюцією і радянською країною та її національною політикою, що будує *національну культуру, національну форму, пролетарську, соціалістичну своїм змістом*.

Дуже важлива для викриття соціально-політичного обличчя Грушевського його промова на одному з засідань Історичної Секції Академії Наук 1928 року приводу галицько-українських взаємин.

Відзначивши, що через ряд історичних причин Україна поділилася на дві частини — східну й західну, Грушевський каже: „Наш старий Київ зі своєю околицею був і буде великим історичним вузлом, де сходяться і рівноважаться впливи цих двох частин, пунктом, де координуються вдарі обох українських крил в могутньому національному льоті. В залежності від обставин то одно крило працювало сильніше, то друге і відповідно змінює курс, — то на Захід, то на Схід“: (Курсив наш — М. Р.).

Ми вже знаємо, що означає „західна“ орієнтація Грушевського. Але може це стосується минулого? Може Грушевський зрозумів, що перемога радянської влади, розгорнуте соціалістичне будівництво остаточно розв'язує національне українське питання і що про курс на капіталістичний „Захід“ не може бути мови.

Чи розв'язане для Грушевського питання про те, куди тримати курс — на Захід чи на Схід?

„У відповідні моменти, — каже Грушевський, — пересувалися кабри робітників з одного крила на друге, підносячи енергію національної праці, або використовуючи обставини, сприятливі для її розвитку. Так було й так буде, бо того вимагає повнота й суцільність нашого національного життя“.

За Грушевським, „так було й так буде“. Отже можна гадати, що справа про орієнтацію ще остаточно не розв'язана.

Грушевський далі закликає до „єдиної України“.

„Тільки в тісному єднанні обох частин єдиної України... можуть бути забезпечені інтереси працюючого народу України й повнота його економічного й культурного розвитку“.

До якої ж єдиної України закликає Грушевський? До радянської чи буржуазної? Куди ж тримати курс — на Захід чи на Схід? „І тепер, коли так недавно ми стояли коло здійснення одної з найважливіших умов державного об'єднання обох частин, акт сполучення Західної Української Республіки з Народною Українською Республікою, проголошений тут у Києві 3 січня 1919 року, лишився нездійсненим...“

Грушевський не порвав з контрреволюційним мичутом. Для нього існує якась безперервна нитка між націоналістичною контрреволюцією й радянською Україною (це виявляється в нього в низці інших питань).

Акт 3 січня 1919 року був актом творчості Петлюри, Коновальця, Винниченка, акт єднання катів, що продавали інтереси робітників та селян України, акт утворення єдиної *буржуазної* України.

Між тією Україною й Радянською Україною — прірва; їх розділяє мороз-репрезентантів буржуазно-куркульської України, а Грушевський „наївно“ „забуває“ про це й закликає: „Ми в сподіванні нової сприятливої хвилі повинні подвоєними силами працювати над культурним і економічним єднанням обох земель, а наша спільна наукова праця мусить бути дороговказом туди — в нашу будучність єдиної об'єднаної України“.

Чомусь Грушевський „забуває“ сказати, про яку саме єдину Україну він мріє — радянську чи універсальську? Правда, своїми спогадами про 3 січня 1919 року він дає певну відповідь, куди спрямовані його бажання.

* * *

Треба мати на увазі, що позиція Грушевського характеризується не тільки тим, що він писав, а також і тим, про що писали *інші* його співробітники в виданнях, що виходили під його головною редакцією. Там ми можемо знайти багато такого, про що Грушевський з тактичних міркувань волею покищо вперто *мовчати*, про що він не хоче висловити ніякої думки. А за ці роки сталося багато таких подій, про які громадський діяч, що справді прийняв радянську платформу, не може мовчати.

Візьмімо процес контрреволюційної СВУ. Видатні представники цієї спільки *Гермайзе, Слабченко* та інші співробітничали в журналі Грушевського, друкували там десятки статтів на найвідповідальніші теми, пропагували, історично обґрунтовували свою політичну програму. Соціал-фашист Гермайзе, який клявся, що він стовідсоговий „марксист“, що він „ленінець“, цей „марксист“ допомагав Грушевському, популяризувавши його серед студентської молоді, змазував ідеалізм Грушевського, маскував його антимарксизм.

„Історія України-Руси, — писав Гермайзе, — була предметом гордості української національно активної інтелігенції і становила всебічне пророблення історії України, в основу розуміння процесу якої було покладено ідею національної боротьби українського національного колективу. М. С. Грушевський перебував за революційні роки інтереси; еволюцію. Він тепер користується із соціологічної методи, виявляючи уміння опанувати матеріалістичною методою пояснення суспільних процесів“.

Чи відгукнувся Грушевський у своєму журналі „Україна“ на процес СВУ? Ні! Бо сказати те, що він *волю*, було б рівнозначне виступові проти диктатури пролетаріату. Тому мабуть він *мовчав*.

У країні точиться жорстока класова боротьба й провадиться на основі суцільної колективізації ліквідація куркульства як класу. Але жадного слова не знаходимо ми в періодичному журналі „Україна“ про те, що думає Грушевський з цього приводу. Навпаки, в журналі інтенсивно друкується матеріяли, статті, що займаються аіологетикою „громадських“ діячів, які в минулому репрезентували це куркульство, друкується статті, що історично обґрунтовують революційні заслуги куркульства. Візьміть но статті *Шамрай*, найближчого учня Грушевського, про Київську Козаччину 1855, де він уперто пропагує, що заможне селянство було *керівником* цих селянських рухів, не виявляючи очевидного факту, що там, де таке керівництво було, воно приводило до обмеження, втихомирення селянського руху.

В „Україні“ знаходять собі притулок і колишні активні *гетьманці*, і відверто буржуазні культурники, і колишні російські кадети, і „марксисты“ Гермайзе, Слабченко. „Всякої тварі по парі“.

„Єдиний національний фронт“, розбитий, розтешений революцією, Грушевський уперто намагається реалізувати в своєму журналі „Україна“. В ньому

можна навіть знайти (див. 40 книжку за 1930 рік) під вегетаріанською ширмою "Українознавство поза межами УСРР" докладну інформацію про всі контрреволюційні емігрантські видання до невеличких статтів включно. Цій пропаганді та інформації про "науково-історичну" творчість еміграції присвячується декілька сторінок.

Під головною редакцією Грушевського в "Україні" вміщується матеріали, що популяризують відомого націонал-чорносотенця С. Я. Демченка. На думку автора статті Сергія Якимовича, Демченко "не зраджував своїх інтересів з юнацьких років і зумів зберегти їх до кінця свого життя, але дивним чином поєднавши українські інтереси з консервативними тенденціями". Демченкові праці "виявили перед суспільством існування оригінальної людини, що поєднала в собі наче і українство, і завзяту монархічну ідеологію".

Сергій Якимович, навчений школою Грушевського, дивується, як це українцеві Демченко та може бути монархістом. Але справа не в цьому.

Національний пантеон "заслужених діячів національного відродження" поширюється від Костомарова, Антоновича до чорносотенця монархіста Демченка**. Дивного нічого тут нема. Це реалізація 1931 року тези Грушевського, висунутої ще 1917 року, що "національні почуття... зв'язали, міцно охопили національним обручем усі верстви українського громадянства від панських і буржуазних груп до пролетарів". Але *молодь*, що не брала участі в пролетарській революції та громадянській війні, що *наочно не бачила її досвіду*, повинна добре знати, куди веде теорія "єдиного національного фронту". Це засіб обдурити трудові маси, поставити їх на службу капіталізму. Це шлях не до соціалізму, а до реставрації, до відвертої контрреволюції.

Ні як не можна забувати, що справа не тільки в самому Грушевському, що він має певну чималу школу, певні кадри. Останніми часами почала намічатися певна диференціація в цій школі, деякі елементи його школи починають почувати, що керування Грушевського заводять їх не туди, куди треба йти радянській науковій молоді, але це тільки *тенденції*. Про справжню диференціацію ще рано говорити.

ВИСНОВКИ

Кінчаю свою доповідь. Які можна зробити основні підсумки та висновки?

До 1917 року М. С. Грушевський був ідеологом, одним із видатних керівників українського буржуазно-демократичного національного руху, його помірковано-ліберального крила. Політична платформа його була в основному платформою українського кадетизму. Грушевський був представником переважно української буржуазії та буржуазних вершків української інтелігенції. Особливість колоніального стану української буржуазії, її переважно аграрний характер (селянська буржуазія) — робила її ідеологів порівняно радикальними від російських кадетів в аграрному та національному питаннях.

1917 року, виконуючи соціальне "замовлення" своєї класи в зв'язку з більшою політичною, класовою диференціацією, Грушевський іде трохи "вліво", переходячи з партії українських кадетів (соціалістів-федералістів) до партії дрібнобуржуазних демократів — партії есерів, репрезентуючи там її найбільше право-помірковане крило.

За ідеологічну зброю його націоналістично-буржуазної системи поглядів була насамперед теорія "єдиного національного фронту", "співробітництва класів", "національної гармонії".

"Нація понад класами", "державна над партіями", — ось його основне гасло, що *допоміжно* обґрунтовувалось теорією "безбуржуазності" "трудового хактеру українського народу".

Ідеолог куркульсько-буржуазної держави заперечував гегемонію міста, боровся проти гегемонії пролетаріату, вимагаючи політичної переваги для влади *куркульства*, селянської буржуазії.

* "Україна", кн. 41, ст. 97-98.

** В 39 числі "України" в передовій статті Грушевського навіть дебатується питання про можливість чудес. Там надibuємо таку наукову перлину: "Після Саратинської місії, Кирило знову зрізав світу й оселився десь на самоті. Тут з ним було неначе маленьке чудо" (ст. 20).

В зовнішній політиці прибічник німецької орієнтації намагався створити „Чорноморську Кооперацію“ під керівництвом імперіалістичної Німеччини.

Поразка Німеччини в світовій війні, розгром дрібнобуржуазної націоналістичної контрреволюції, перемога пролетарської революції *примусило* Грушевського 1920 року визнати за контрреволюційну минулу роботу своєї партії та шукати „нової дороги“. Він „визнає“ *радянську* владу, він за світову революцію, але він проти диктатури пролетаріату, він за владу „трудових“ рад. Від позиції II Інтернаціоналу він переходить на позицію 2½ Інтернаціоналу. Селянство по-старому мусить залишитися головною підставою. Теорія „економічного розселення“ мусить економічно обґрунтувати план „соціалістичної“ побудови України, мусить бути перепочинок куркульству.

1920 — 1923 р. р. Грушевський береться здійснювати свою нову програму, намагаючись урятувати рештку есерівської партії, добитися для неї легальних умов праці в УСРР.

Дальше зміцнення УСРР змушує його відмовитися від широкої політичної діяльності та прохати дозволу прихилити для наукової роботи. Грушевський перетворюється в типового „зміновіхівця“.

На Україну вертаються майже всі його найближчі політичні співробітники в ЦК УПСР (Чечель, Шраг, Христюк та інші). Розвиток НЕП'у, певне *відносно* зміцнення куркульства на селі та непевських буржуазних елементів у місті підживлює соціальну базу Грушевського, його надії на переродження радянської влади, на „спуск на тормозах“ до капіталізму.

Грушевський намагається заповнити „своїм“ змістом величезний розвиток української культури, формуючи свої кадри наукової молоді, ідеологічно їх виховуючи.

Не треба забувати, що Грушевський був представник певної класи — української буржуазії, пізніше — переважно селянської, представник тієї класи, що її тепер на основі суцільної колективізації ліквідується.

Ліквідується соціальну базу Грушевського на *радянській* Україні, але не треба забувати про існування інших частин України в межах імперіалістичної Польщі, Чехо-Словаччини, Румунії. Там українська буржуазія, куркульство тим часом ще живе, тим часом намагається ще політично керувати мільйонами української людності цих частин України.

Вона має в своїх руках пресу, журнали. У Львові виходить іще газета „Громадський голос“ під гаслом „Боротися — поборете“, яка стоїть майже цілком на ідеологічних позиціях Грушевського.

Тільки той, хто не розуміє, що Грушевський ідеологічно є представник певної класи, може ставити питання про „наближення“, навіть „перехід“ Грушевського до марксизму. На жаль, дехто з істориків-марксистів, та не тільки істориків, зокрема в Києві, гадають, що Грушевський пройшов таку еволюцію, що став майже „марксистом“. Це політично хибно, шкідливо, це не відповідає дійсності. Треба знати, що був у минулому Грушевський, яку справді еволюцію він пройшов, щоб зрозуміти всю абсурдність цього твердження.

В добу загостреної класової боротьби, коли ліквідується його соціальну базу, Грушевський не наближається до марксизму, а навпаки, ще більше виявляє буржуазний націоналізм. Останні числа його журналу „Україна“ за 1930-31 р. та ряд інших факт в добре доводять це.

Система поглядів Грушевського, його ідеологія, є *класово-ворожа*, з якою потрібна рішуча, непримиренна боротьба.

Викрити його антимарксизм, показати, розшифрувати масам його систему поглядів, виявити її класове коріння, з'ясувати її справжній політичний сенс — є одне з першорядних завдань істориків-марксистів у їхній боротьбі на історичному фронті.

Історики-марксисти повинні вщент розбити буржуазну ідеологію на історичному фронті, насамперед систему поглядів „центральної постаті“ української буржуазної історіографії — М. С. Грушевського.

До порблеми стилю пролетарської публіцистики *

Маркс, Енгельс і Ленін у своїх працях багато уваги приділяли питанням стилю. Користуючися з мови, як з гострої зброї в класовій боротьбі, викриваючи фалшиву фразеологію буржуазних ідеологів, Маркс, Енгельс, Ленін вибили принципи пролетарського підходу до стилю.

Маркс, Енгельс, Ленін у боротьбі проти буржуазної ідеології зривали маски з кислосолодких туманних фраз буржуазних публіцистів, викривали ту класову суть, що її приховують буржуазні ідеологи за пишними фразами.

У листі до Енгельса від 1-VIII-1877 р. Маркс писав:

„Коли Веде був у Лондоні, я вперше вжив вираз „сучасна мітологія“ для визначення богинь „справедливості“, „свободи“, „рівності“ і т. п., що знову почали фігурувати... (Письма Маркса і Енгельса, Соц. Екзиз, 1931 г.).

Ленін у листі до Горького від 14-XI-1913 р. критикує його за те, що він вернувся з закликом „до демократії“, „до народу“.

„Я написав вище, що в демократичних країнах *зовсім* не до ладу був би від пролетарського письменника заклик „до демократії, до народу, до громадськості, до науки“. Ну, а в нас у Росії? Такий заклик *не зовсім* до ладу, бо він теж якось „до смаку обивателівським заботам“. Заклик якийсь загальний до туманності — у нас навіть Ізгоев із „Русской Мысли“ *обомі руками* його підпише. Навіщо ж брати такі гасла, які *ви самі* чудово відокремлюєте від ізгоевщини, *але читач* не зможе вловити? Навіщо для читача накидати демократичний флер, замість *ясного* розрізнення мішан... і *пролетарів* (що вміють бути бадьорими не на словах, що вміють відрізняти „науку й громадськість“ *буржуазії* від своєї, демократію буржуазну від пролетарської)... (Ленинский сборник" 1, стор. 153).

Ленін викривав намагання кадетів і подібних перекичувати справжнє значення слів, лише це було б у класових інтересах буржуазії.

„Кадетські професори, що торгують наукою за рахунок Дубасових, доходили до того (п. Кізеветтер, член ЦК кадетів і кандидат до Думи), що перекладали слово диктатура словом посилене охорола. „Люди науки“ навіть свою гімназичну латину перекичували, щоб принизити революційну боротьбу“ (Ленін, т. IX, стор. 94-95).

Викриваючи, в чому сенс маскування кадетів назвою партії „Народної свободи“, Ленін писав:

„Селянин у Думі буде кадетом“, вигукнув якось п. Струве в „Полярній Звезде“. Це дуже ймовірно. Селянин у масі стоїть, звичайно, за народно свободу. Він почуває ці гарні, великі слова, він побачить перед собою перероджених у різні „октябрські“ костюми урядників, скулодобителівських станових, кріпосників-поміщиків, Він стане, напевно, на бік народної свободи, він потягнеться за гарно-намальованою вивіскою, він не вгадає відразу мішанського обману, він стане кадетом, він буде кадетом до того часу, поки хід подій не покаже йому, що народня свобода *ще* повинна бути здобута, що справжня боротьба за народно свободу має бути *поза* Думою... (Там таки, стор. 97-98).

Ленін провадив найрішучішу боротьбу проти намагань буржуазних ідеологів та опортуністів різних гатунків замаскувати пишномовною фразеологією справжню класову суть явищ. Ленін підкреслював, що саме для стилю буржуазних ідеологів та їхніх поплічників характерні пишномовність, туманність, загальність, замість точної й виразної відповіді на питання по суті. Характеризуючи в статті „Вопрос о единстве“ погляди Троцького, Ленін писав:

* Ця стаття — витяг з доповіді „До проблеми стилю УРЕ“, читаної 21-II-32 р. в УРЕ.

„Можна дивуватися, що після такої ясної й прямої постанови питань (у листях робітничих депутатів — *Н К*) зустрічаємо старі, пишні, але абсолютно безмістовні фрази Троцького в „Луге“ № 2 № 27 (113). Ані слова по суті питання. Ані найдрібнішої спроби навести точні факти й всебічно розглянути їх. Ані нагаду на реальні умови єдності. Голі вигукки ніпощі:ні слова гортають виватки із адресу неназваних авторів супротивників, імпозитно-поважні запевнення — ось усеє багаж Троцького“ (Ленін, т. XVI, стор. 307-318).

Ленін викриває далі, що Троцький намагається обдурити робітників своєю деклямацією.

М'яча „практика“ Троцького-цілковито відповідає його теоретичному підходові до мови.

Коли ми подизимося, як підходить до стилістичних питань Троцький, то побачимо, що він цілком стоїть на буржуазних позиціях. Виступаючи 1926 року в Московському Інституті Журналістики в питаннях стилю, Троцький звів цю проблему до *техніки*, виявив типово-буржуазне, формалістичне тлумачення мовних явищ.

За Троцьким справа полягає лише ось у чому:

„Я рекомендую вам тому таку вправу: взяти „Правду“ або „Известия“ й виписати з передньої або телеграми усі чужомовні слова, що там зустрічаються, й коротко, в 3-4 російських словах, їх пояснити, а потім підібрати всі ті синоніми до них, що придуть вам у голову без словника. Потім треба поритися в словниках і пошукати в них ще додаткових синонімів“.

І далі:

„Подібно до того, як розвивається гнучкість пальців у музики, розвивається й розумова гнучкість журналіста, яка дозволяє йому відразу знаходити потрібні слова“ (Л. Троцький, „Как писать статьи“, „Журналист“, № 8-9, 1926 р.).

Отже, досить маги багата синонімів, щоб розв'язати проблему стилю. Це погляди — цілком буржуазні, бо саме для буржуазних мовознавців характеристичний такий підхід до мови, характеристичне формалістичне тлумачення мовних фактів. Але, загнуваючи класовість мови, буржуазні мовознавці намагаються лише закріпити ті мовні засоби, що характерні для буржуазії, прищепити через мову буржуазну ідеологію.

На буржуазних позиціях стоїть Троцький і в підході до інших мовно-стилістичних проблем. Так, він не вважає потрібним регулювати мовні явища в інтересах пролетаріату, відкидає потребу боротися проти абстрагування мови і т. п.

Ленін провадив найрішучішу боротьбу з буржуазним формалізмом, з теорією надкласовості мови тощо.

1902 р. Ленін, критикуючи плеханівський проект програми РСДРП, писав:

„І з погляду стилю небажані ці слова „збільшення значення й звуження ролі“, замість випирання. Це — не мова революційної партії, а мова часопису „Русские Ведомости“. Це — не термін соціалістичної оповіді, а термін статистичного збірника. Ці словотвіби навмисне підбрано на те, щоб читач дівся враження, бачимо характеризований процес є процес: не гострий, процес, що не з'являється нічим певним, процес безблизький. А що в дійсності справа стоїть якраз навпаки, то *остільки* ці слова просто неслухні. Ми не можемо й не повинні вибирати *найабстрактніший* формулювання, бо ми пишемо не статтю проти критиків, а програму бойової партії, що звертається до маси кустів і селян. Звертаючись до них, ми повинні сказати: *klipp und slag*, що капітал „р-бигь з них сьмг і данників“... „руйнує“ їх, „вилірає“ їх у лави пролетаріату. Тільки таке формулювання буде правдивим змалюванням того, до чого тисячі прикладів знає кожний кустір і кожний селянин. І лише з такого формулювання випливатиме *неминиче* висновок: єдиний порятунок для нас — пристати до партії пролетаріату“ (Ленін, т. V, стор. 21).

Ось цей принцип бойової партійності повинен характеризувати стиль пролетарської публіцистики. Всупереч буржуазно-формалістичній настанові маємо тут підхід до мовних явищ з погляду тих завдань, що їх розв'язує *пролетаріат*. Кожне слово, кожна фраза повинна максимально чітко відбивати пролетарську ідеологію, мобілізувати маси на боротьбу за соціалізм. І з погляду того, наскільки чітко відбивають мовні засоби пролетарську ідеологію, й слід підходити до їхньої оцінки.

Величезну увагу приділяли Маркс, Енгельс, Ленін семантиці. В їхніх творчому великий матеріал про зміну значення слів залежно від зміни у соціально-економічній базі і в ідеології. Цей матеріал відкриває широкі обрії перед марксистською мовознавчою наукою, а зокрема має величезне значення — для розуміння пролетарського підходу до стилю. Основоположники марксизму вчать нас, що не можна підходити до мови абстрактно як це робить буржуазна лінгвістика.

Так, критикуючи Фюрбаха, Енгельс писав:

„Для нього головна справа не в тому, щоб існували такі суто людські взаємини, а в тому щоб із них дивилися, як із нову істинну релігію. Він погоджується визнати їх повнотою лише в тому випадкові, коли на них буде накладена печатка релігії. Іменик: релігія — походить від дієслова religare й означає первісно зв'язок. Таким чином, усякий взаємний зв'язок двох осіб є релігія. Подібні етимологічні фокуси являють собою останній лаз ідеалістичної філософії. Словом падається не те значення, яке вони набули після довгого історичного вжитку, а те, яке вони повинні були б мати в силу своєї етимологічної родословної. Щоб не зникло дороге за старою ідеалістичною звичкою слові релігія, зводиться у сам релігії статева любов і статеві стосунки“ (Енгельс, „Людвіг Фюрбах“).

Отже, говорячи про семантику, треба насамперед брати слова в конкретних історичних умовах, залежно від того значення, яке вони набули в певному соціальному оточенні.

Ось чому Ленін, говорячи про такі поняття, як „нарід“, „культура“, „замок“ тощо завжди підкреслював про культуру якої класи мовиться, що саме слід мати на увазі, коли говориться про „нарід“ тощо.]

„Поки не знищено класи, при всякому міркуванні про свободу й рівність треба поставити питання: свобода для якої класи? І для якого саме вжитку? рівність якої класи з якою?“ (Ленін, Фалшиві слова про свободу“).

Маркс, Енгельс, Ленін завжди підкреслювали змінну значіння слів, зумовлену зміною тих понять, що ці слова означають у нових історичних обставинах. Так, Маркс у листі до Енгельса 23-VII 1854 р. наводить цікавий матеріал про те, що означало слово „нарід“ за часів федалізму й якого значення воно набуло за часів капіталізму. Або згадаймо Ленінову обґрунтовану потреби змінити назву соціал-демократичної партії більшовиків на *комуністичну*, щоб зрозуміти, що пролетарському публіцистові слід завжди пам'ятати про зміну значення слів, про те, що слід уникати вживання таких слів і виразів, які можуть затушувати класові відмінності перекрутити вірне розуміння явищ.

І коли ми звернемося до Ленінових творів, то побачимо, як уважно він ставиться до кожного слова.

Виятковий інтерес являють з цього погляду Ленінові нотатки до „Економіки переходової доби“ Бухаріна. Не лише контекст у цілому, а й кожне слово в ньому зазнає аналізу.

Зауваження „не те слово“ часто-густо ідуть поряд з бухарінським текстом. Коли проаналізувати ці зауваження, то можна прийти до певних висновків про Ленінів підход до лексики.

„Усяке слово (мова) уже узагальнює“ — зазначав Ленін у своїх філософських зошитах (Лен. Сб. XII, стор. 219). Не до ладу вжите слово перекручує зміст. І Ленін на кожному кроці це відзначає у праці Бухаріна. Наведімо кілька прикладів:

Текст Бухаріна

Основною передумовою соціалістичного будівництва є *трансформація* цієї капіталістичної функції в *суспільно-трудова* (Лен. Сб. XI, стор. 363).

Навіть так званий „особистий режим“ аж ніяк неправильно *протиставляти* класовому пануванню. Навпаки, при повному *сполученні* умов панування класи може знаходити собі найактивніший вираз саме в особистому режимі (там таки, стор. 382).

Зауваги Леніна

Не те слово.

вірно (!), тільки слова „особистий режим“ не точні. Hat Nebenbedeutung (Має побічне значення). Не те слово.

Ленін скрізь підкреслює, що слід уникати слів, які можуть через свою невизнаність викликати не вірне розуміння, не вірне тлумачення змісту. Тому Ленін виступав проти лексичної вишуканості, проти гри в термінологію, проти всяких словесних закруток, що саме характерні для стилю буржуазних ідеологів, які найменше, звичайно, дбають про приступність науки для широких мас, а до того маскують незрозумілою мовою буржуазно-реакційний зміст своїх творів.

У критиці праці Бухаріна так само, як і в інших своїх творах Ленін виступав проти непотрібного вживання іншомовних слів, проти намагань „ученою своєю показати“. Так, у цих „нотках“ маємо таке характерне місце,

Текст Бухаріна

... Нарешті оскільки наявні елементи розпаду соціальних зв'язок (пакта утворення замкнених натурально-господарських осередків), що вони, з одного боку, лімітуються у своїх діях і т. д. (Там таки, стор. 385).

Зауваги Леніна

Елементи розпаду лімітуються. ...уф! Чому не простіше: „їх обмежує“. О, академізм! О псевдокласицизм! О, Тредьяковський!

У всіх тих випадках, коли слова своєї мови замінені іншомовними словами, при чому ця заміна не викликана потребою точніше передати зміст, Ленін різко виступає проти такої заміни. Критикуючи всі ті місця в „Економіці переходною доби“ Бухаріна, де той, ідучи за зразком буржуазної науки, зловживає такими словами, як „ліміується“ „фундирует“ всякими латинськими вставками „ratio“ „inretio“, Ленін подав на книжку пародійного типу рецензію де висміює „академізм“. Ця рецензія надзвичайно виразно свідчить, як Ленін ставився до гри в терміни, до „жреческого“, дуже характерного для буржуазної науки, вживання слів і виразів, не зрозумілих для широких мас.

Наведімо витяг;

Recensio academica: Чудові якості цієї чудової книжки зазнають деякої декваліфікації, оскільки вони лімітуються тією обставиною, ргімо, що автор недосить фундує свої постулати“ і т. д. (Там таки, стор. 401).

Ленін відзначав пряму небезпеку некритичного перенесення характеристичної для буржуазної науки термінології, бо вона невідривна від того змісту, що нею передається.

Текст Бухаріна

І сталість всілякої *структурної* рівноваги, тобто рівноваги між різними суспільно-людськими угрупованнями, людськими елементами суспільної системи. (Там таки, стор. 371)

Зауваги Леніна

Ця термінологія, навмисна заміна клас угрупованнями і т. ін.—це крок назад до „соціологів“ у ланках.

А ще в іншому місці: „моя“ богданівська Begriffsuholastik є головний ворог „мій“ (стор. 363).

Ленін підкреслював, що Бухарін перебуває в полоні у Багданова, який ховається за термінами.

Цей матеріал виразно підкреслює, як Ленін ставився до вживання термінології, що Ленін не відривав термінології від того змісту, що в ній відбивається, й підкреслював небезпеку, яка полягає в некритичному перенесенні термінології з наукових творів, побудованих на ідеалістичних засадах, до творів пролетарських ідеологів.

Цей Ленінів підхід до стилю пролетарської публіцистики стосується не лише до лексики, а й до фразеології, і до синтаксичних засобів. Ленін скрізь виступав проти гіпертрофії складних речень, проти синтактичного абстрагування мови.

У критиці програми РСДРП маємо таке надзвичайно характеристичне місце:

Текст програми

Капіталістичні відносини виробництва дедалі то все дужче тиснуть на робітничу класу в міру того, як технічний поступ, збільшуючи продуктивність праці, не тільки дає капіталістам матеріальну змогу підняти рівень визиску робітників, але й обертає цю змогу в дійсність, спричиняючи відносне зменшення попиту на робітну силу одночасно з відносиним і абсолютним зростанням її подачі (Ленін, т. V, стор. 4).

Можна навести багато матеріалу, який свідчить про те, що Ленін ставив вимогу до пролетарської публіцистики користуватися по змозі з таких синтаксичних конструкцій, які не ускладнювали б сприймання змісту.

Коли порівняємо Ленінові погляди на стиль з Марксовими, то побачимо, що принципи лінія — єдина.

У листуванні Маркса і Енгельса маємо багато матеріалу, що свідчить, як Маркс підходив до проблеми стилю. Ось одне надзвичайно цікаве місце з листа Маркса до Швайцера. Маркс пише в цьому листі про „філософію злиднів“ Прудона:

У „філософії злиднів“ протилежно до „Що таке власність“ усі недоліки прудонівської манери викладу виявляються в дуже несприятливому світлі. Стиль часто стає таким, який французи називають *амроіе* (надутий). Претенціозна „пекулятивна“ нісенітниця, що її видається за німецьку філософію, виступає на сцену скрізь, де йому бракує гальської гостроти розуму. У читача так і гудуть у вусі цей тон папця й фонфарони, це самохвальство, нудна балаканина і вічне бахвальство своєю удаваною наукою. Ширин захват, що просякає першу його працю, систематично замінений тут у деяких місцях декламацією й штучним підогріванням тону. (Лист Маркса до Швайцера, — „Письма Маркса и Энгельса“, — Соцгиз, 1931 р. стор. 93)

І Маркс різко виступає проти „самодавлющего жреческого бахвальства“, що характерне для буржуазної науки й буржуазної філософії.

Маркс виступав проти туманної фразеології, наукового „фанфаронства“, проти гри в терміни, які не вносять нічого нового у розуміння речей.

Ленін так само виходив з цих поглядів у критиці стилю і як зразок для пролетарських публіцистів ставив стиль Маркса.

Маркс говорив *простіше* (без викрутасів з „термінами“ й „системами“ та соціологіями) й говорив *вірніше* про *успішність* (Ленін: Зауваги на книгу Бухаріна. Лен. Сб. XI, стор. 356).

Але настанова на простоту абсолютно не означає спрощенства.

Ленін вимагав максимальної глибини змісту і, вимагаючи разом з тим уникання по змозі абстрактних, ускладнених мовних засобів, виходив з того погляду, що ускладнення мовних засобів часто-густо саме порушує, перекручує зміст, робить його передачу невиразною.

Вивчаючи Ленінові погляди на мову, переконуємося, як неправильно тлумачать нотатку Леніна „Об очистке русского языка“, де Ленін виступав проти непотрібного вживання запозичених слів тощо. Дехто намагався тлумачити цю нотатку так, що Ленін взагалі виступав проти іншомовних слів, а інші тлумачили, що Ленін мав на увазі тільки певну добу, і що тепер, мабуть, так не радив би. Тим часом, коли брати цей погляд в системі загального підходу до стилю, то ця нотатка є цілком у площі Ленінового визначення стилю пролетарської публіцистики. Ленін, звичайно, не виступав проти іншомовних слів взагалі, Ленін часто користувався з запозичених слів, але тоді, коли ці слова точніше й ясніше передавали зміст. Наприклад, з приводу такого виразу Бухаріна: „насилство є повивальна бабка усякого старого суспільства, що вагітне новим. Воно саме є економічна сила“. Ленін зазначив, що вираз „насилство“, „сила“ невдалий, що точніше вжити слова — „категорія“ або „фактор“. Отже, Ленін радив російське слово замінити запозиченим — категорія або фактор, тому, що запозиченим словом краще можна було передати відтінок

Ленінові зауваги

Сторінка 3 — виславлено вельми непопулярно, абстрактно. Багато краще в Ерфуртській програмі... „зростає армія зливих робітників“ „зростає незабезпеченість існування“.

змісту, але Ленін виступав проти вживання іншомовних слів там, де це не викликано змістом. Там, де можна замінити, не порушуючи зміст, запозичені слова словами більш зрозумілими масам, краще вживати свої слова, а не запозичені.

Ленін обстоював той погляд, що, пишучи для робітників і селян, слід підносити їх на рівень розуміння партійних завдань, не стаючи ні в якому разі на позиції спрощенства. У статті „Кілька думок з приводу листа...” (т. V, укр. вип. стор. 212). Ленін так характеризує „популярні”, „робітничі” газети, що їх видавали есери.

„Народное Дело”, „Красное Знамя”, „Свобода” — журнал для робітників, „Отклики” — газета й журнал для робітників, „Лучина” — для селян, „Рабочая Мысль” — жєвєвська газета петєрбурзьких робітників. Дарма що все це — дрантя, та затє масовє дрантя.

Ленін різко виступав проти „сюсюкання” гри в „популярщину”. Нема бід, коли він (робітник або селянин — Н. К.) відразу в значній мірі не зрозуміє цього виразу в усій його широчині, писав Ленін („Уваги на другий проект програми Плєханова”, т. V, стор. 20-21) і далі навів таку цитату з Енгельсової критики Ерфуртської програми:... „Навіть коли часом трапляється якесь чуже слово або незрозуміла на перший погляд у всьому своєму значенні фраза, — це справи не шкодить. Усна доповідь на зборах, писане роз’яснення в пресі зроблять тут усе потрібне, і короткий ядерний вираз, ставши зрозумілим, закріплюється в пам’яті, стає кличем”.

Тов. Скрипник, * виступаючи в Ін-ті Марксизму на кафедрі нащитання 3 травня 1931 року, у своїх критичних заувагах на мою доповідь загострив увагу саме на цьому питанні й відзначив, що не слід, немає ніякої потреби й це йшло б у розріз з настановленням Леніна вживати запозичені слова там, де можна вжити відповідних, приступних і зрозумілих масам своїх слів. Але це не означає, підкреслив тов. Скрипник, що треба таке слово, як „термометр” замінити якимсь іншим словом, яке не передає точно значення. Так само, говорячи про підрядність і рівнорядність, тов. Скрипник зробив надзвичайно важливе й принципове зауваження, що не можна гадати, ніби складне мислення обов’язково мусить відбиватися в дуже складній синтаксичній конструкції.

Коли є змога не користуватися дуже складними конструкціями, краще їх неживити.

Стиль пролетарської публіцистики і в лексичі і в синтаксі базується на принципах, що характеризуються відкиданням усякої вишуканості, штучності, беззмістової пишномовності, навмисного ускладнення й абстрагування мови, що так характерні для буржуазної публіцистики. Лексика, синтаксис, усі мовні засоби повинні бути спрямовані на виразну, ясну передачу змісту. Виразність, ясність і простота, звичайно, не порушують глибини марксистського мислення, а є саме його ознаки. Найкращий зразок — стиль Леніна й Сталіна.

Принцип партійності в підході до стилю, що його Ленін підкреслював, означає: жодного захоплення формою ради форми, жодної гонитви за зовнішньою стилістичною красою. Слово, зворот, образ, синтаксична конструкція мусять бути цілком підпорядковані змістові, ідейній настанові твору, завданням партійного виховання читача.

Але саме цей принцип партійності створює найширші можливості до найкращого, найвиразнішого мовного оформлення твору, зумовлює й вживання надзвичайно різнобарвних мовних засобів, образність, загостреність стилю, найширше користування з художніх засобів.

Візьмімо, приміром, оці уривки з Ленінової брошури „Перемога кадетів і завдання робітничої партії”.

... партія кадетів, це очищена, облагорожена, сублимована, напарфумована, ідеалізована, підсолоджена персоніфікація загально-буржуазних прагнень... (Ленін, т. IX, стор. 96).

*) Див. М. О. Скрипник „До питання боротьби за марксо-ленінське мовознавство”, Червоний Шлях, № 1-2, 1932.

„Кадети — не партія, а симптом. Це не політична сила, а піна, що утворюється від сутички боруючих сил; які більш-менш урівноважують одна одну. Вони поєднують в собі, воїстину; лебедя, рака та щуку — балакучу, чванливу, самодовільну, обмежену боягузливу буржуазну інтелігенцію“, і т. д. (Там таки, стор. 98).

Яке багатство епітетів і образів! Разом з тим кожен з цих епітетів не естипуає, як самотужна сила, а цілковито підпорядкований потребі всебічно характеризувати кадетську партію.

Щодо синтаксичних засобів Ленін, виходячи з потреби популярного виступу, часто користується з прямою мовою. „Ти — робоча людина? Ти хочеш боротися за визволення Росії від жменьки поліцейських насильників? Ти — наш товариш!“ (там таки, стор. 117-118). Надзвичайно характерні для Ленінового стилю ододод чіткості і ясності лексичних і синтаксичних засобів такі місця — „Що таке версальський договір? Це — договір хижаків та розбійників!“ (Ленін, Промова на Московській губнараді“).

Стиль тов. Сталіна має ті самі характеристичні ознаки щодо користування з лексичних і синтаксичних засобів.

Історична промова тов. Сталіна про техніку — блискучий зразок стилю пролетарської публіцистики.

„Іноді питають, чи не можна дещо уповільнити темпи, стримати рух. — Ні, не можна, товариші! Не можна знижувати темпи! Навпаки, в міру сил і можливостей, їх треба збільшувати. Цього вимагають від нас наші зобов'язання перед робітниками й селянами СРСР. Цього вимагають від нас наші зобов'язання перед робітничою класою шлого світу. Затримати темпи — це значить відстати. А відсталих б'ють. Та ми не хочемо бути битими. Ні, не хочемо! Історія старої Росії була, між іншим, у тому, що її раз-у-раз били за відсталість: били монгольські хани, били турецькі кабеки, били шведські фєвдали, били польсько-литовські пани, били англо-французькі кабєки, били японські барони, били всі — за відсталість. За відсталість воєну, за відсталість культурну, за відсталість державну, за відсталість промислову, за відсталість сільсько-господарську. Били тому, що це було річчю зисковою і сходило безкарно. Пам'ятаєте слова передреволюційного поета: „Ти и убогая, ты и обильная, ты и могучая, ты и бессильная, матушка Русь“. Ці слова старого поета добре завчили ці панове. Вони били й примовляли: „ты обильная“, — значить можна твоїм коштом пожити я. Вони били й примовляли: „ты убогая, бессильная“ — значить можна бити і грабувати тебе і панів. Такий уже закон експлуаторів — бити відсталих і слабих. Вовчий закон капіталізму. — Ти відстав: ти слабкий, значить не твоя правда, значить тебе можна бити і поневолювати. Ти могутній — значить, твоя правда, значить тебе треба стерегти. Ось чому нам не можна більше відставати“.

Придивімося, наприклад, яка різноманітна гама слів підібрана для того, щоб схарактеризувати, хто саме бив стару Росію. Цим добором слів — хани, кабєки, фєвдали, пани, капіталісти, барони — т. Сталін саме підкреслив, що бив той, хто тільки хотів. Разом з тим для того, щоб підкреслити небезпеку відсталості т. Сталін хілька разів повторює слово „відсталість“, але кожного разу з іншим епітетом. Надзвичайно вдало використаний відомий вірш. Весь зривок побудований на коротеньких надзвичайно енергійних фразах, щоб найкраще підкреслюють основну думку тов. Сталіна, що тут ніяких відступів, ніяких затримок темпів бути не може.

Тут наведено лише кілька принципових зауважень щодо стилю пролетарської публіцистики.

Але й з наведеного матеріалу можна зробити той висновок, що для пролетарської публіцистики слід вважати за зразок стиль, що характеризується такими рисами, які т. Сталін відзначив у стилі Леніна:

„Надзвичайна сила переконання, простота і ясність аргументації, відсутність риторичних, відсутність голубоких жестів, і ефектних фраз, що б'ють на в'язання“ (Сталін, „О Ленине“, ГИЗ 1931 стор.).

Хроніка

ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ

Δ *Пленум оргкомітету союзу радянських письменників СРСР* В останніх днях жовтня і перших листопада [26 X-4 XI] в Москві відбувся перший пленум організаційного комітету Союзу радянських письменників СРСР.

Вступне слово на пленумі виголосив голова Оргкомітету СРСР тов. Гронський; він відзначив, що пленум Оргкомітету — є перший пленум організації, яка репрезентує всю масу радянських письменників Союзу. Відмітив, що утворення такої організації стало можливим завдяки повороту широких мас старої інтелігенції, яка зросла в умовах буржуазної культури, до радянської влади, до соціалістичної революції. Цей поворот, каже тов. Гронський стався і серед письменників. Старі письменники, старі майстри художнього слова повернули до радянської влади, до соціалістичної революції.

Багато уваги в своєму вступному слові тов. Гронський приділив критиці помилок РАППу, підкресливши, що одною з основних помилок було те, що РАПП свідомо не зробив належних висновків з нових обставин, з обставин, які сприяли зростанню радянської літератури.

Певну увагу приділив тов. Гронський і критиці, зазначивши, що критика мусить підходити до письменника обережно, уважно, по товариському, допомагаючи письменникові перемогти помилки і наблизитися до комуністичної партії.

Тов. Гронський вказав також на те, що створюються тепер всі потрібні обстави, для правильного ставлення творчих проблем і розв'язання їх, створюються умови для найширшого розвитку і розвитку різноманітної за жанрами і методами і єдиною за своєю спрямованістю радянської літератури. Надалі письменника шнуруватимуть не за його декларацію, а за його художню продукцію.

Тов. Гронський звернув увагу на особливе значення, яке серед літературних жанрів має п'єса.

Закінчив тов. Гронський свою вступну промову словами:

„Накреслено великий плян робіт. На шляху до успішного розвитку радянської літератури стоять великі завдання і чималі труднощі, треба багато попрацювати над собою, потрібна єдність і згуртованість усіх радянських літературних сил навколо радянської влади, навколо комуністичної партії і її проводиря т. Сталіна“.

Після тов. Гронського з великою доповіддю про радянську літературу і XV-і роковини жовтня виступив тов. Кіпротін.

У своїй доповіді тов. Кіпротін подав силу матеріалу, яким засвідчив безперервне зростання радянської літератури, засвідчив що радянська література має світове значення, що вона наймістотніша і найбагатіша і, що тому до неї прагне все краще Захід і Схід.

Тов. Кіпротін підкреслив, що всі обставини країни будованого соціалізму, дають могутній поштовх розвитку творчих сил.

Критикуючи помилки РАППівців, їхню групування, тов. Кіпротін застерігав і радив вжити належних заходів, щоб не припустити групування в новій письменницькій організації — Союзу письменників.

Найбільше й найдокладніше у своїй доповіді тов. Кіпротін спинався на творчих питаннях, на тому, як треба розуміти соціалістичний реалізм. Подав докладний розгляд того, як розуміли реалізм Маркс і Енгельс. Виклав також аналіз творів кращих російських письменників (Фадеева, Паньфорова, Леонова, Шолохова, Вс. Іванова, Тихонова, Гладкова), в творах яких соціалістичний реалізм знайшов своє виявлення в різних ступенях і різних формі.

Тов. Кіпротін на закінчення вказав, що радянська література зростає не тільки кількісно, вона поширює коло своїх тем, виходить за межі Радянського Союзу, підносячись до проблем великого світового значення. Відзначає, що вперше в історії людства така велика література, як література народів Радянського Союзу, виступає широким фронтом проти приватної власності, експлуатації людини людиною і що саме тут причина її успіху, її світове значення.

Після тов. Кіпротіна пленум вислухав доповідь тов. Субоцького про реалізацію постанов ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р.

Тов. Субоцький виклав основні завдання, поставлені перед всією радянською літературою непосередньо після історичної постанови ЦК партії „Про перебудову літературно-художніх організацій“.

Доповідач докладно схарактеризував стан і роботу літературних гуртків. Подав оцінку, на яких має будуватися надалі робота літературних гуртків.

Відзначає, що наша критика в основному великою мірою відстає від зростання радянської художньої літератури.

Тов. Субоцький в своїй доповіді докладно сп'янявся також на планах боротьби за поліпшення матеріально-побутового стану письменників (будування Дому радянської літератури, будинків відпочинку і творчості, організація радгоспів, організація літфонду, медична допомога письменникові, юридична допомога письменникові, питання авторського права і фінансування літературних організацій).

Тов. Субоцький подав докладні відомості про величезне творче племіння серед письменників і зріст політичної активності письменників.

Після доповіді тов. Кіпотіна і т. Субоцького відбулися широкі дебати і обговорення доповіді, що тривали 30, 31 жовтня, 1, 2 і 3 листопада.

В дебатах виступали т. т.: Іван Кулик (голова оргкомітету України), Гільдія, Остап Вишня, І. Микитенко (Україна), Бенде, Дунець (Білорусь), Мих. Прішвін, Мате Залка, Андрей Белый, П. Орешін, Мих. Чумандрін, Анна Каравашова, І. Нікулін, І. Катаєв, Б. Коваленко, Мих. Козаков, Вс. Иванов, Авербах, Лідія, Леонов, Тіхонов, Бахметьев, Лебедінський, В. Шкловський, Вера Інберг, Тарасов-Радонов, Ю. Олеша, Марієта Шагіння, Єрмілов, Борис Пільник, Замойський, Ефрос і інші (РСФСР), Сандро Еулі, Беніто Баучідзе (Грузія), Ефенді Капиев (Дагестан), Мушні Гріголія (Апенні), Чернеев (Туркменістан), Ібрагм Мірза (Азербайджан), Усманов (Татарстан), Муханов, Маджиді, Айдин Сафиров (Узбекістан), Айні (Таджикістан), Сімен (ВЦСПС).

Останнім (3-го ХІ) в дебатах мав слово т. Вишневський.

Тов. Вишневський висунув проєкт утворення єдиної федерації радянського мистецтва, до якої входилиб письменники, художники, композитори, артисти тощо.

Сп'яняючись на нових темах, які мають знайти собі відзеркалення в радянській літературі, тов. Вишневський заявив, що письменники тепер мусять цікавитися великі теми життя з висот нових етичних, філософських і естетичних вимог дня.

Після тов. Вишневського мали прикінцеве слово доповідачі тов. Субоцький, т. Кіпотін, і голова Всесоюзного Оргкомітету т. Гроновський, який в своєму останньому слові підбив підсумки пленуму.

Найголовніші підсумки. Пленум показав, що інтелігенція дійсно повернула до радянської влади і переходить на позиції робітничої класи.

На пленумі створено єдиний союз радянських письменників, що включає в собі всіх художників слова, починаючи від пролетарських письменників і закінчуючи старими письменниками, які зросли в умовах буржуазної літератури. Створено єдиний фронт радянської літератури.

На пленумі найміцнішим способом закріплено братерський союз літератур народів СРСР.

Пленум ухвалив замість неправильного терміну „національна література“ завести термін „Література народів Радянського Союзу“. Термін „попутник“ змінено на „радянський письменник“.

На пленумі закладено початок перемоги над груповщиною. Багато зроблено для встановлення правильних взаємовідносин між комуністами і позапартійними. Переврено роботу комуністів позапартійними, а роботу позапартійних — комуністами. Поставлено і обговорено ряд творчих питань, правильне розв'язання яких потребує серйозної глибокої роботи.

Під час пленуму його привітали кілька делегацій. 31-го листопада делегація чужоземних революційних письменників. В імені делегації привітання виголосив голова японської комісії МОПР'у тов. Кацумото, 1-го листопада — з привітаннями німецьких революційних драматургів виступив Фрідріх Вольф. Від імені Міжнародного революційного театрального Об'єднання пленум вітає т. Секі Сано.

На пропозицію т. т. Лідія, Леонова, Остап Вишня і Тіхонова пленум ухвалив звернутися до письменників і інтелігенції капіталістичних і колоніальних країн з спеціальним відозвою від імені радянських письменників.

Українська делегація на пленумі була репрезентована 23 письменниками.

Другий пленум Оргкомітету Союзу радянських письменників СРСР має відбутися наприкінці грудня. Основні питання порядку денного будуть: затвердження статуту Союзу радянських письменників, про драматургію, про критику і про дитячу літературу.

△ Чергові завдання радянської критики. Перший пленум Оргкомітету радянських письменників СРСР поставив перед радянською критикою ряд завдань, які треба розв'язати.

Соціалістичний реалізм, революційний романтизм, проблема літературної спадщини, Маркс, Енгельс і Ленін про мистецтво в літературі — це основні загальні питання, що мають бути опрацьовані в найближчому часі (кінець 1932 і початок 1933 року).

Конкретна критика мусять взятися за критикування, дослідження творчості окремих письменників і драматургів.

△ Повне видання творів Т. Шевченка. Всеукраїнська академія наук запроєктувала протягом другої п'ятилітки випустити в світ науково переврену в світлі марксо-ленінської методології повну збірку творів Т. Шевченка. Передбачають випустити 14 томів — всі твори Шевченка, а також його автографи, архівний матеріал та мемуари про нього.

Окремо має вийти том, присвячений марксистсько-ленінській оцінці творчості Тараса Григоровича Шевченка.

△ Всеукраїнська нарада драматургів. 27-28-го листопада в буд. літератури ім. Близитного відбулася Всеукраїнська нарада драматургів, з лікано оргкомітетом спілки радянських письменників України та Всеукомдрамом.

В нараді взяли участь драматурги, письменники, критики, режисери і актори.

На порядку денному стояла доповідь С. Шупака — „Стан сучасної української драматургії“.

Після доповіді відбулася широке обговорення.

△ Міжнародний пленум революційних театрів. В середині листопада в Москві відбувся другий поширений пленум міжнародного об'єднання революційних театрів (МОРТ). На пленумі взяли участь представники революційного театрального руху Німеччини, Франції, Чехо-Словаччини, Австрії, Голандії, Японії, Америки. Литви, Іспанії, Бельгії, Польщі Монголії і СРСР. У числі делегатів пленуму були — Фрідріх Вольф, Ервін Піскатор, Секі Сано, Артур Пік і інші.

Від імені Виконавчого комітету Комуністичного Інтернаціоналу пленум вітає т. Дітріх.

Першу доповідь — «П'ятнадцять років пролетарської диктатури і стан театрального фронту СРСР» виголосив голова ЦК робітмис т. Боярський. Доповідач характеризував стан театру в кол. Росії до революції, і докладно накреслив ті шляхи, якими йшов розвиток радянського театрального мистецтва за минулі п'ятнадцять років. В своїй доповіді т. Боярський підкреслював ідейність і змістовність радянського театру, який протистоїть мистецтву капіталістичного Заходу, що розкладається.

В доповіді т. Боярський виклав багатющі цифровий матеріал про організаційний і художній зріст радянського професійного театру і самодіяльного мистецтва, а також про поліпшення правного і матеріально-побутового становища радянського актора.

Доповідь про підсумки і перспективи міжнародного революційного театрального руху склав генеральний секретар МОРТ т. Діамант.

З ініціативи Фрідріха-Вольфа і Ервіна Піскатора, що репрезентували німецьку делегацію, пленум ухвалив випустити маніфест, звернений до письменників, драматургів, художників і артистів всього світу, що співчувають ідеям пролетарської революції.

На пропозицію т. т. Валентіна (Бельгія), Секі Сано (Японія), і Артура Пік (Німеччина), пленум звернувся з привітанням до т. Сталіна і голови ради народніх комісарів СРСР т. Молотова.

Ряд делегатів закордону склали доповіді-інформації про революційний театральный фронт в капіталістичних країнах, з яких вони прибули. Після цього відбулися широкі обговорення і дебати.

Пленум закінчив свою роботу 14-го листопада.

△ Нова президія міжнародного об'єднання революційних театрів. Пленум міжнародного об'єднання революційних театрів (МОРТ) затвердив склад нової президії МОРТ, до якої увійшли: від Німеччини — А. Пік, Ервін Піскатор, Е. Шліссер, Г. Вангейм; Г. Палерс, Фрідріх Вольф; від Франції — Жерміналь, Гамон, Муссі'як; від Японії — Секі Сано, Куно Іто, Мураяма; від Австрії — Г. Яглер; від Голандії — Клемптіт; від Бельгії — Вервайлен; від Чехо-Словаччини — Ф. Шпінер; від Монголії — Бонгузан; від СРСР — т. т. Діамант, Подольський, Боярський, Марченко, Ромашов, Вишневський, Таіров, Іткес, Кіршон, Мейерхольд, Ірчан, Рафальський, Ахметел, Строве, і інші.

△ Опера «Земля горить». Відома п'єса Аркадія Любченка «Земля горить» стала композиторів Б. і с. в. Яновському за тло для написання опери. Лібрето до опери дав Аркадій Любченко. Оперу бере до постанови столичний оперовий театр.

△ «Сухий закон» у столичній музкомедії. Першою прем'єрою цього сезону в столичному театрі музкомедії пішла оригінальна п'єса Ант. Дикого і Ол. Полторацького «Сухий закон». Матеріал п'єси — американська сьогодняшня дійсність в порівнянні з соціалістичним будівництвом у СРСР. «Сухий закон» — це спроба знайти новий жанр радянської музкомедії через синтезу театралізованого фейлетону, мюзік-голлу і оперети. Ставить п'єсу художній керівник театру музкомедії т. Бортник. Оформлює — головний художник театру т. Панадіял. Музика т. т. Тартаковського (1 і 2 акт) і О. Рябова (3 акт).

△ Премію на 3000 крб. ім. М. О. Скрипника, виділену Всеукраїнським драматичним театром, отримав Ірчан за свою п'єсу «Пляцдар». Цю п'єсу, що змальовує революційну боротьбу на Західній Україні, визнано за найкращу в цьогорічному сезоні.

К І Н О

△ Про надання режисерів Довженкові звання народного артиста республіки зняла клопотання президія ВУК'у робітмис. У клопотанні зазначається, що режисер Довженко має виключні заслуги в будівництві української радянської кінематографії.

△ Перша звукова кінострічка на Україні. Харківська кінофабрика робить перший звуковий кіножурнал «Комуніст» — на екрані, побудований на матеріалі зйомки XV роковин Жовтня в Харкові. В журналі: парала на майдані Дзержинського, виступ членів ЦК партії й уряду, проходження колон демонстрантів тощо.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

△ Образотворче мистецтво в другій п'ятирічці. В другій п'ятирічці в галузі образотворчого мистецтва передбачається поширення музейної діяльності — відкриття спеціальних відділів художніх творів при чималих краєзнавчих музеях і утворення нових музеїв,

організація виставок при них, при чому ці виставки будуть пересуватись в райони.

Художнє обслуговування нових соціалістичних міст, побудова в них нових трибун — пам'ятників; пам'ятники, присвячені подіям рево-

люції, передбачається включити до загального проєкту нових побудовань.

△ *Всесукарїнська художня виставка.* До Жовтневих свят в Харкові відкрито V-ту Всесукарїнську художню виставку. На виставці біля 300 полотен, скульптурні роботи, гравюри тощо.

З Харкова виставка буде перевезена до Москви, а потім її перекинуть за кордон.

НАУКОВА ХРОНІКА

△ *Конкурс на кращі наукові праці.* Преміяльна група при комісії сприяння ученим Ради народних комісарів СРСР оголосила конкурс на кращі наукові праці світового значення. В конкурсі беруть участь не тільки радянські, але й чужоземні вчені.

Встановлено 7 премій: одна 15.000 крб., одна — 10.000 крб. дві — по 5.000 крб. і 3 премії по 3.000 крб.

До комісії вже надійшло понад 20 праць. Серед них дві праці учених Німеччини, Англії, Греції і інших країн.

Комісія сприяння ученим приймає на конкурс тільки видатні праці, що можуть мати світове значення.

При народньому комісаріаті освіти РСФРР працює спеціальна республіканська комісія, яка також переводить шороку конкурси на кращі праці радянських учених.

Поточного року комісія Наркомосу встановила 46 премій з них — 3 по 1.500 крб., 13 — по 1.000 крб., 30 — по 750 крб. Крім того ухвалено видати 10 аспірантських премій по 500 крб.

Премії будуть присуджувати за оригінальні наукові дослід і науково-учбові, а також за науково популярні праці, що становлять собою видатну методичну цінність.

При цінуванні праць комісія буде виходити з того, наскільки подані праці пов'язані з актуальними питаннями культурної революції та яке практичне значення вони можуть мати, для СРСР. Особливу увагу звертатиметься, наскільки досліджено застосовано в працях метод діалектичного матеріалізму.

△ *Всесоюзна виставка поштових марок.* Народний комісаріат зв'язку СРСР до XV роковин Жовтня організував у Москві в Музеї Красного Мистецтва Всесоюзну виставку поштових марок.

На виставці організовано особливий відділ, де шляхом спеціального добору, показано революційну боротьбу в Росії до 1917 р., Жовтневу революцію, громадянську війну, Інтернаціональну і соціалістичне будівництво в СРСР.

Прийом конкурсних праць закінчено. Всього надійшло біля 100 різних праць радянських вчених. Деякі з них мають таке велике значення, що комісія передбачає передати їх до комісії сприяння вченим при Раді народних комісарів.

В портфелі комісії народнього комісаріату є багато цікавих і знайденої ваги праць. На особливу увагу заслуговує праця проф. Вигодського "Основні численні безлічечо малих". Ця праця висунута на конкурс катедру математики Военно-Хемічної академії РСЧА.

Надзвичайно цікаві також такі праці: проф. Александрова — "Киргизія і її курортні багатства", проф. Вайля — "Патологічна анатомія отруєння ОВ", проф. Цветаев — "Сучасна фабрично заводська архітектура" тощо.

△ *Українська наукова експедиція міжнародного полярного року* до центрального Тянь Шаню під керівництвом начальника експедиції Адамовича, успішно закінчили свої роботи. План виконано повністю. Пройдено льодові простори, що досі вважалося неможливим. Мапу заповнено. Зробили багато наукових відкриттів.

△ *Доповідь французького вченого в ВУАН.* Київ відвідав видатний французький вчений фізико-хемік проф. О'Дюбер. Докладно обізнавшись з роботою ВУАН, фізико-математичними й хемічними інститутами, проф. О'Дюбер виступив на засіданні фізико-математичного відділу Академії Наук і зачитав велику доповідь про свою останню наукову роботу.

ПО ВИДАВНИЦТВАХ 2

△ *Видавництво "Рух"* в останнім часі випустило в світ такі книги: М. Біжан—Поезія, Ю. Яновський—Твори т. I. Поезія; Ю. Яновський—Завоююнки, п'єса; Б. Антопенко—Давидович—Крила Артема Летючого; І Дніпровський—Твори т. I; О. Копиленко—На оджугетське місто. Роман; С. Голованівський—Книга

поем; Д. Чепурний—Зміна іде, —Поезія; А. Голловко—Вибрані твори. т. I, II; В. Штангей—Вчорашнє. Оповідання; І. Бойко—Новелі зросту; М. Бриль—Берег чорних крикинь; Опов.; М. Годованець—Байки; Д. Бездик—Сян-Чен. П'єса; А. Петрицький—Театр; П. Саксаганський—Театр і життя. Спогади.

ПО РЕСПУБЛІКАХ СРСР АЗЕРБАЙДЖАН

△ *Десять років нового тюркського алфавіту.* Питання про заміну старого тюркського алфавіту, який свого часу накинuli араби разом з ісламом майже всім народам близького сходу (персам, туркам, авганцям, азербайджанам, татарам, узбекам і інш.) не нове в історії культурного розвитку Азербайджану. Ще в середині минулого століття тюркський громад-

ський діяч і літератор Мірза Фаталі Ахундов, зрозумівши вагу алфавіту — як зброї культурного розвитку, поставив питання на початку про реформу арабського алфавіту стосовно до тюркської мови, а потім і про цілковиту заміну арабського алфавіту новим, побудованим на основі латинського алфавіту.

До сагої радянизації Азербайджану такі про-

позиції зустрічали з боку пануючих клас гостру відсіч, бо пристосування альфавіту до потреб мас було не в інтересах цих класів.

Буржуазні елементи партії мусаватистів під час свого панування робили спроби реформувати арабський альфавіт. Проте, коли радянська влада з більшовицькою рішучістю посунула що справу наперед, мусаватисти, іттихадисти й інші контрреволюційні партії почали чинити опір. Азербайджанська біла еміграція й досі ігнорує латинізований альфавіт, користуючись арабським.

Тільки після повалення в Азербайджані панування класів експлуаторів і їхніх ідеологів—мусаватистів, робітничо-селянські маси Азербайджана дістали можливість здійснити реформу альфавіту, що і багато прискорив темпи культурного зросту Азербайджану.

Тому десятиліття цієї історичної реформи, числячись за дня організації, комітету нового тюркського альфавіту 11 липня 1922 року, є історичною датою і з особливим ентузіазмом відмічено цього року трудящими масами Азербайджану.

△ Ювілей часопису „Ені Йол“. В справі запровадження нового альфавіту, оборони його від наскоків його супротивників з боку антирадянських елементів, в справі популяризації його серед широких шарів трудящих, в боротьбі з усіма темними силами, що виступали в оборону арабського альфавіту, головним і найдулжчим організатором і борцем був орган Комітету для запровадження нового альфавіту—масовий часопис „Ені Йол“, перше число якого вийшло 21-го вересня 1922 року.

Будучи ще маленьким часописом, „Ені Йол“ („Новий шлях“) зумів від самого початку піднести питання про новий альфавіт на принципову височину і низкою науково-обґрунтованих

статтів доводити всім супротивникам нового альфавіту, перевагу, важливість, життєву потребу запровадження нового альфавіту.

„Ені Йол“ був живою лабораторією де, відбувалися перші взаєні дзвіни прищеплення нового альфавіту. В цих одна з великих заслуг організатора мас, бойової сурми пролетарської громадськості часопису „Ені Йол“, органу бакинського комітету азербайджанської комуністичної партії.

Часопис „Ені Йол“ має ще й ті заслуги, що він поряд з закоріпюванням альфавіту, бив по незрушності, по релігійним забобонам, по неписьменності, святкобжництву і впливу духівництва, що тягне трудящих назад.

Цього року, „Ені Йол“ святкував свій десятилітній ювілей. Цей ювілей є передовсім перемогою азербайджанської комуністичної партії робітників, колгоспників і селян Азербайджану.

△ Друга культурна п'ятилітка передбачає відкриття 20 нових театрів, 37 пересувних театрів, 28 кінотеатрів, 255 сільських кіно, 1500 кінопересувок і понад 3.500 шкільних кіноустановок.

На сьогодні в Азербайджані є театри, що працюють на п'яти мовах, на кінцеві другої п'ятилітки театри будуть працювати на 11 національних мовах.

△ Нові культурні заклади. Протягом поточного 1932 і наступного 1933 років Азербайджан збагатиться на 5 нових культурних закладів—клубів.

В цих клубах має бути зосереджена вся культурно-освітня робота, що буде пов'язана з черговими господарсько-політичними кампаніями.

АПСНИ

(АБХАЗІЯ)

дімає до творчої роботи найдрібніші і раніш відсталі народи СРСР.

—Лазі— національна меншість Апснн також покликані до нового життя, до будівництва.

В житті лавів за радянської влади вперше твориться нова культура, письменність і вперше запроваджено шкільне навчання лавською мовою.

Твориться своя лавська література. Вже є драматичні твори, що належать перу молодих драматургів комсомольського молодняка.

Поновлюється лавська пісня, відбиваючи вже нову епоху соціалістичного будівництва.

На сьогодні, питання об'єднання лавів комсомольців, колгоспників і робітників навколо спілки радянських письменників, набирає характеру актуальної потреби для творення колективною працею соціалістичної культури лавів.

БІЛОРУСЬ

△ Ювілей Янки Купала. У вересні місяці цього року вийшло п'ятдесят років з дня народження одного з найпопулярніших письмен-

ників Білорусі—народного поета Республіки Янки Купала.

З п'ятдесяти років свого життя—двадцять

сім Янка Купала присвятив літературній діяльності. Значення Купали, як поета, митця, сягає далеко за межі Білорусі. Він відомий всьому Союзові Рад.

Янка Купала (Іван Домінікович Лупісевич) народився в родині дрібного шляхтича; батько Купала був селянином-трудником. Вчився в сільській народній школі і в приватній школі в Менському. П'ятнадцяти років закінчив народну школу. До 1901 року провадив самостійне сільське господарство, потім був чорноробом і одночасно справ активну участь у білоруській нашої: л-ліберальній газеті — „Наша Ніва“. З 1909 до 1913 р. Я. Купала вчився в Петербурзі на загальносвітніх курсах Черняєва. З 1911 — 1915 редагує газету „Наша Ніва“ у Вільно. З 1919 року постійно живе і працює в Менському.

На сьогодні Янка Купала — академік Білоруської і Української академії наук. 1925 року в зв'язку з виявленням літературно-художньої творчості уряд Білорусії надав Я. Купалі звання народного поета.

Вперше на літературній арені Янка Купала з'явився на початку 1905 року, виступивши з своїми творами в часописі „Северо-Западный Край“. 1908 року виїхав на світ перша збірка віршів Купали „Жалейка“, в яких поет описує в основному злидні малоземельної і безземельної бідноти.

В цілому творчий шлях Янки Купали можна умовно поділити на три періоди.

Творчість Купали першого періоду, що в часі збігається з революційними подіями 1905 р., має в собі досить мішаний струмінь містицизму, націоналізму, толстовської покірності, вороже ставлення до міста, романтизації феодального минулого тощо.

Всі ці риси подібують в рисах „Жалейка“ і „Гусяр“, але наростають вони в пізніших творах Купали.

Цей період має ще й таку характеристичну рису, як вимога національного визволення незалежності-білоруса. Політично-ж ідеали Купали цього періоду ще не розгорнуті, свобода, що посідає чільне місце в творчості поета „Жалейка“ — абстрактний абсолютизм.

Другий період творчого шляху Купали збігається з періодом пореволюційної реакції. Знесвіра і легководушість, що панували серед дрібно-буржуазної інтелігенції, в колах якої обертався поет, значно вплинули на його творчість. Купала відходить від конкретних образів першого періоду своєї творчості. Поет потрапляє до тенет знесвіри в краше майбутнього. Атеріалізм і демократизм Купали заміняється на ідеалізм і символізм, ідея національного визволення — містифікованим націоналізмом.

Цей психоідеологічний комплекс заманіфестовано в основному в другій збірці віршів „Гусяр“ (1910) та в поемі „Адечная песня“ (1908).

В роки піднесення дрібно-буржуазного національного руху в Білорусі (1909-1910) поет перемагає занепадницькі настрої. За цей час Купала вирізняється серед „нашнівців“, виявляючи дрібно-буржуазно-демократичні тенденції цього руху на відміну від його ліберально-буржуазної групи.

Політичні ідеали цього часу Янки Купали проте не виходять за межі націоналізму і бур-

жуазного демократизму „нашнівців“. Далі, — під впливом піднесення революційно-політичного руху в країні — Купала в своїй творчості все більше і більше орієнтується на широкі народні маси, з боротьбою яких поет пов'язує здійснення своїх ідеалів.

Купала стає співідем революційно-демократичного, національно-визвольного білоруського руху і народним поетом. На цей час припадає і розквіт драматичної творчості Купали, перейнятої глибоким соціальним протестом, як „Раскидаеє гняздо“ (1913).

Але далі Купала все більш наближається до націонал-ліберальної ідеології „нашнівства“. Купала цього часу віддає лану націоналізму. Зазивний характер творчості змінюється романтичною ідеалізацією „минувшини“.

З такими настроями Купала зустрів революцію 1917 року. В перших пореволюційних віршах (1918) Янка Купала весь у полоні білоруського націоналізму. Цей довгий і болючий період у творчості Купали закінчився активно-націоналістичною драмою „Тутэйшыя“ (1922). Це другий період творчого шляху Янки Купали.

Третій період поетового шляху хронологічно за початок має останні роки: творчо характеризується наближенням до радянської дійсності („Дыктатура працы“, „Зыходзіць веска з яснаго жы“, „Метапісана“, „Піверскае“ тощо).

На закінчення треба відзначити щодо поетичної техніки, мови, різноманітності тем, майстерності стилізації білоруських казок, байл, оповідань Янка Купала, як проголошує білоруська критика, не має собі рівних в білоруській літературі.

Янка Купала відомий також як перекладач багатьох віршів на білоруську мову з польської і української.

△ До Ювілею Янки Купали. — З нагоди ювілею Янки Купали Оргкомітет спілки радянських письменників Білорусії організував великий урочистий вечір, присвячений 50-літтю з дня народження поета.

На вечорі Ал. Кучер зачитав доповідь „Творчий шлях Янки Купала“.

— Державна бібліотека Білорусії (Менськ) організувала велику виставку, присвячену ювілярові.

— Державне видавництво Білорусії до ювілею Янки Купала видало VI-ий том повної збірки творів. Друкує III-ий том (2-ий наклад). Випустило збірку вибраних творів і брошуру: *Енсе* — „Янка Купала“, присвячену літературній діяльності поета.

— У Бразилії (Порт-Алегро) іменем Янки Купала названо бібліотеку-читальню при білорусько-українському об'єднанні „Прогісита“.

△ Щорічна премія ім. Горького. Заходами Народного комісаріату Білорусії утворено щорічну премію ім. Горького за кращий літературно-художній твір: у ВИШ-ах утворюється стипендія ім. Горького.

△ Горький білоруською мовою. Державне видавництво Білорусії видає білоруською мовою твори Максима Горького.

△ Ювілей „Звезди“. 10-го серпня ц. р. вийшло 15-ть років існування центрального

органа комуністичної партії Білорусі „Звезда“ і п'ятиліття, як вона виходить білоруською мовою.

Трудящі Білорусі відзначили ювілей утворення нових утиль цехів, госпрозрахункових бригад ім. „Звезди“ тощо.

З ініціативи робітників у Бобруйському, недавно відкритому, новому механічному заводу надано ім'я „Звезда“.

„Звезда“ дістала силу привітань, у тім числі від уряду Білорусі, „Правди“, „Комуніста“ (Україна). Реввійськради Білоруської військової округи і робітничих організацій.

Робкори Гомеля піднесли клопотання перед ЦК БСРР про нагородження „Звезди“ орденом Червоного трудового прапора.

△ *Білоруський державний театр опери і балету* організовано в Мєнському. В репертуарі опери — „Золотий когутик“, „Кармен“, „Євген Онегін“, „Наречена царя“ і балети „Компелія“, „Червоний мак“.

△ *Державний російський театр*. Заходами народного комісаріату освіти Білорусі організовано державний російський театр.

△ *Палац соціалістичної культури*. 1933 року в столиці Бурят-Монголії Верхне-Удинському почнуть будувати Палац соціалістичної культури. Це буде величний культурно-освітній комбінат. Тут накреслено улаштувати зразкові дитячі заклади, науково-дослідні інститути і лабораторії, національний театр, будинок самодіяльного мистецтва і спорту. Об-

Театр протягом року продемонструє свої роботи в Мєнську, Гомелі і Могильові. Відкриття сезону відбулося в жовтні.

В репертуарі театру: „Иностранная Коллегия“, „10 у конвеєра“, „Воскрєсєньє“, „Ревизор“, п'єса на тему про євреїв на землі і п'єса одного з драматургів Білорусі.

△ *Всєбілоруська художня виставка*. До ХV-их роковин Жовтня Народний комісаріат освіти організував у Мєнському п'яту Всєбілоруську художню виставку.

△ *Єврейський лінгвістичний атлас*. Накладом Державного видавництва вийшов у Мєнському єврейський лінгвістичний атлас. В атласі 7 друк. аркушів тексту і 57 кольорових мап.

△ *Видання словників*. Накладом БДВ незабаром мають вийти у світ: польсько-білоруський і білорусько-російський словники.

△ *Бюлетєнь на „Науковому Фронті“*. Єврейський сектор Білоруської Академії Наук почав видавати бюлетєнь „На науковому фронті“. Вийшов перший номер бюлетєня.

БУРЯТ-МОНГОЛІЯ

сяг палацу 87-тисяч кубометрів. Коштуватиме це будівництво 4 мільйони карбованців.

△ *Відкрито педагогічний ВІПШ*. Цього року в столиці Бурят-Монголії Верхне-Удинському відкрито національний педагогічний інститут для тюркських народів.

ГАЯСТАН

(ВІРМЕНІЯ)

△ *Оргкомітет спілки письменників Гаястану* розгорнув роботу в галузі вивчення художньої літератури з метою упорядкування антології з творів гаястанських письменників що відображають Жовтневу революцію і досягнення радянської Вірменії. Випускають річник культурних досягнень Гаястану.

△ *Новий клуб*. Цього року Гаястан збагатився на один великий клуб. Цей новий культурний заклад всю свою культурно-освітню роботу міцно пов'язав з черговими господарсько-політичними кампаніями 4-го завершального року п'ятилітки.

ГРУЗІЯ

△ *Друга культурна п'ятилітка Грузії*. Перший п'ятилітний план Грузії з дошкільного виховання виконано на 193,4%, по лівій чотирьохлітці — на 120,5% сімилітки — на 216%, в частині розвитку науково-дослідницької справи — на 134%.

Другою п'ятиліткою культурного будівництва Грузії передбачено перведення загального дошкільного виховання 1935 — 1936 р. на 91%, а цілком — 1936-37 року. Загальне обов'язкове навчання в обсязі сімилітки в містах, промислових районах, на новобудовах та в районах суцільної колективізації мають здійснити 1934-35 шкільного року.

У другій п'ятилітці запроваджується загальне обов'язкове навчання в межах десятилітки з розрахунком розгорнення 8 х груп 1932-33 року. До кінця п'ятилітки восьмими групами буде охоплено 70%, закінчивших сімилітку в містах і 50% — на селі.

Сітку масових культурних установ мають поширювати з таким розрахунком, щоб на район припадало 3-4 великих культурних установ. До кінця п'ятилітки на кожну сілраду припадтиме по одній великій книгозбірні, на кожний район — 3 клуби, на кожне село по одній хаті-читальні, по 10 кіно на кожний район і на кожний же район по 13 шкільних кіно станків.

Культармія 1937 року має зрости до 74,726 чоловіка проти 29,000 чол. 1932 року; 50% шкільних приміщення буде перебудовано; школи працюватимуть на одну зміну.

△ *Будівництво нових клубів*. Протягом 1932-33 рр. в Грузії мають збудувати 6 клубів. В цих клубах буде зосереджена вся культурно-освітня робота, міцно пов'язана з черговими господарсько-політичними кампаніями.

△ *Виставка досягнень*. На відзнаку п'ятнадцяти років Жовтневої революції Народний комісаріат освіти організував у Тіплісі Всегрузинську виставку досягнень на культурному і науковому фронті.

△ *Реорганізація Інституту Кавказознавства Академії Наук*. Інститут Кавказо-

навства Академії Наук СРСР в Тіплісі реорганізовано на закавказький філіял Академії наук з центром у Тіплісі і базами в Баку й Єривані.

Планом робіт філіялу на 1933 рік передбачено значне поширення його робіт з вивчення продуктивних сил Закавказзя. Голова філіялу — академік Марр.

ДАГЕСТАН

△ *Десятиліття першої національної газети Дагестану*. Дагестанська масова національна газета „Ленін елу“ відсвяткувала десятиліття свого існування. За ці десять років у Дагестанні утворилося кілька національних газет і тепер число їх сягає 17, що виходять переважно в районах.

△ *Новий науковий заклад*. В Махач-Калі організовано Науково-дослідний інститут економіки і організації сільського господарства.

Наступного року інститут має розкинути по країні широкі мережу своїх установ, як то зональні станції, досвідні заклади, пункти тощо

КИРГІЗСТАН

△ *Експедиція Академії Наук до Киргизстану*. В Киргизстані працює комплексна експедиція Академії Наук СРСР. Експедиція широко розгорнула роботу.

Ботанічний загін організував дві стаціонарні станції вивчають найкращі шляхи експлуатації природних пасовищ високогірських районів республіки.

Зоотехнічний загін досліджує генетичні властивості ралгопівських і колгоспівських стад рідя районів і працює над проблемою поліпшення місцевих порід худоби.

З трьох геохімічних партій що працюють в різних районах північної частини К. А. СРР, одна вивчає джерела на північних схилах па-

сма Терсей-Алтау, друга працює в районі Кочкорки, шукає магнітний залізняк, третя — в Буамському мігріті і у верховинах річок Чу і Коккорки шукає мідь, оливу і рідкі метали.

Гідрологічний загін переводить роботи з вимірювання на озері Ісик-Куль, вивчає температуру, солоність і інші властивості озера на різних глибинах.

Історично-археологічний загін експедиції переводить розкопки стародавніх курганів в районі Каракала (кол. Пржевальське).

Економічний загін поділено на кілька партій. Загін досліджує економіку сільського господарства районів, комплексно вивчає транспортні проблеми в Північному Киргизстані проблеми курортного будівництва.

РСФРР

△ *Нові книги „Академії“*. Видавництво „Академія“ випустила низку нових книг Гете „Избранная лирика“, Сільвестр Шедрін — „Письма из Италии“, Секека — „Трагедии“. Перевідає: Еразм Роттердамський — „Похвальное слово глупости“, Аздовський — „Русские сказки“, Деф — „Робинзон Крузо“ і Сервантес — „Дон Кихот“.

△ *Новий твір Бруно Ясенського*. Накладом видавництва „Федерация“ вийшов новий твір Бруно Ясенського — „Людина м'яга шкіру“. Тема — соціалістична перебудова людини на будівництві в одному з районів Таджикистану.

△ *Новий роман Бергелсона*. Накладом видавництва „Емес“ (Москва) вийшов новий роман відомого єврейського письменника Д. Бергелсона — „Над Дніпром“.

△ *Збірник нових матеріалів про творчість Достоевського*. Накладом видавництва Академії Наук вийшов збірник нових матеріалів про творчість Достоевського.

В збірникові — чернетки і варіанти до творів „Беси“, „Подросток“, „Братя Карамазови“, „Дневник писателя“, листування, представлене в цьому збірникові понад сотню листів.

△ *Книга про знищення Врангеля*. Секретаріат редакції „История гражданской войны“ готує до видання книгу „На Врангеля“.

Книгу уклав політрук 268 полку за списками і оповіданнями 24 червоноармійців — учасників знищення Врангеля і подає цікавий і цінний матеріал.

Вступна стаття — Максима Горького: „Как писать по истории гражданской войны“.

△ *Реорганізація Інституту літератури, мистецтва і мови*. Згідно до постанови президії Комуністичної Академії реорганізовано інститут літератури, мистецтва і мови. Секцію мови виділено з Інституту й перенесено до Інституту національностей; газетно-редакційний відділ переіменовано на секцію друку і розгортає науково-дослідну роботу. Реорганізований Інститут тепер іменується Інститутом літератури, мистецтва і більшовицької преси.

△ *Сезон МХАТ-2*. МХАТ-2 перевів за останні два-три роки глибоку переорієнтацію свого репертуару, своєї творчої методи.

Цього сезону театр ставе собі за мету викрилати в сценічному показі класовий зміст драматичних творів, перепускаючи в той же час всі соціальні явища крізь призму психології. Хоча показати шляхи створення нової людини — будівничого безкласового суспільства,

Велику допомогу для розв'язання цього завдання дала театру його торішня мандрівка до Донбасу і літні гастролі цього року в Свердловському. Творчий колектив театру

кореспондент „Известий“ Е. Вішняков і робітники постійного таджикського представника в Москві.

До завдань бригади, що виїздила на запрошення Таджикистану, належало ознайомлення з соціалістичним будівництвом сьомої радянської республіки; її сільським господарством, промисловістю, культурою, можливостями провадження наукової роботи, роботою таджикської бази Академії наук, а також участь у підбаванні попередніх підсумків Таджикської комплексної експедиції.

Бригада працювала в Таджикистані тиждень. Окремі групи делегати виїздили на місця, — саме до Гісару, де оглядали руїни стародавніх селищ і знайомилися з місцевою флорою; до Каратану — на місця, де виступають огнепальні дупаки (слапи) і фосфоритні виходи до долини річки Вахш, де відбувається грандіозне іригаційне будівництво. Члени бригади відвідали розсадник Таджикісу, лісову дослідну станцію, школи, технікуми і наукові установи Таджикистану.

1 листопада в Сталінобад відбулася конференція Таджикської комплексної експедиції за

участю академіків і представників таджикського уряду. Конференція заслухала доповідь про п'ятилітку Таджикистану, про проблему Кара-Мазарського поліметалічного комбінату, про перспективу заведення єгипетської бавовни і ряд доповідей керівників партії і загонів Таджикської комплексної експедиції на чолі з начальником експедиції Н. П. Горбуновим. Конференція підбила попередні підсумки цієї великої експедиції.

В Раднаркомі Таджикистану відбулася за участю членів бригади спеціальна нарада, на якій обмірковували питання дальшого розгортання науково-дослідницької роботи в Таджикистані. Члени бригади взяли на себе ряд конкретних зобов'язань щодо допомоги в науковій роботі в Таджикистані: укладання географічного атласу, словника, організації постійної агрохімічної консультації, опрацювання питань використання сонячної енергії за культурно-побутовою метою тощо.

Члени бригади: академіки Камаров, Йоффе, Ольденбург і Прянішников зачитали в Сталінобаді наукові доповіді.

ТАТАРСТАН

△ *Перебудова письменницьких організацій* Письменницькі організації Татарстану вітають історичну постанову ЦК ВКП(б) про перебудову літературно-художніх організацій, що створило великі можливості для творчої діяльності всіх письменників, які підтримують платформу радянської влади і що прагнуть брати участь у соціалістичному будівництві.

Згідно до постанови ЦК і обласного комітету ВКП(б) літературні організації Татарстану ухвалили створити єдину спілку радянських письменників Татарстану і закликати усіх радянських письменників Татарстану згуртуватися навколо лєнінської комуністичної партії.

Для скликання 1 всетатарської конференції радянських письменників і керівництва літературним рухом утворено організаційний комітет у складі: Нігматі (голова), З. Галєєв (заст. голови), М. Аміров (секретар), І. Галєєв, К. Наджімі, Мусієєв, Шапошніков, Імамутдінов, Гумер, Г. Усманов, Ш. Камал, Биков і Іванов.

УЗБЕКІСТАН

△ *Культурне будівництво.* Питання культурного будівництва, не можна розглядати окрема від підсумків і перспектив господарського будівництва, бо останнє є матеріальною базою, на якій, як надбудова вивернується культура. Тому, перед тим, як говорити про культурне будівництво республіки — кілька слів про господарчі підвалини культурного будівництва Узбекистану.

Кілька показників — цифр з сільського господарства. Передусім маємо зріст засівних площ і продукції сільського господарства. Полівна площа під бавовником зростає з 368.000 га на початку визначення території республіки, до 1.020.000 га 1932 року.

Площа богара з 425.000 га зростає до 1.000.000 га. Продукція бавовняника за три

роки зростає на 140%, зернових — на 208%, шовку — на 130%.

За той же час капіталовкладення в промисловість на 1932 рік зросли на 700%. Надзвичайно зростає капіталовкладення в галузі важкої промисловості: з 1.000.000 крб. — 1928 року до 6.315.000 крб. — 1932 року.

Побудовано за 4 роки першої п'ятилітки величезну олійню у Фергані, завод сільсько-господарських машин, кілька шовкомотальних фабрик, Кувасійський цементний завод, Ферганську текстильну й ватні виробні. Закінчують будувати Кадир'їнської електровні тощо. Розпочато будівництво таких гігантів, як Чирчикбуд, Текстильбуд. Все це свідчить про безцезне зрушення в галузі індустріалізації Узбекистану, про зміну співвідношення промис-

довості і сільського господарства. Підноситься питома вага промисловості. І на сьогодні в Узбекистані промисловість є провідною. Нові капіталовкладення в промисловість 1933 року ще набагато збільшать питому вагу промисловості. Надзвичайно зріс і бюджет республіки. Накопили взяти державний бюджет 1924 року Союзу за 100, то матимемо, що бюджет Союзу на 1932 рік зріс на 851%, РСФРР — на 570%, України — на 932%, Узбекистану — на 1.355%.

Прибуткова частина бюджету Узбекистану 1919 року дорівнювала 13.400.000 карб., а 1931 року — уже 215.588.000 карб. себто зріс на 1.600%. Ці показники ілюструють надзвичайні темпи зросту господарського будівництва республіки і творять сприятливі умови для культурного зросту Узбекистану.

До 1912 — 15 р.р. налічували на теперішній території Узбекистану 580—590 шкіл з кількістю школярів — 32.000. Навчанням було охоплено понад найбільше так це $\frac{1}{2}$ —2% дітей шкільного віку. Політика царсько-колонізаторського режиму була скерована на придушення культурних потреб трудящих Середньої Азії, на підтримку і розвиток релігійного фанатизму тощо.

До революції дуже мало узбеків і взагалі тубільних національностей вчилася в гімназіях і середніх школах. Та й ця невеличка кількість переважно складалася з синків баїв, синів чиновників-беків, купців-поміщиків. Тепер школярів узбеків і інших тубільних національностей не тільки в середній школі, а й по ВИШах — десятки тисяч. Цілою наново організовано мережу дошкільного виховання. 1932 року дитячими майдами і садками охоплено понад 90.000 дітей.

Далеко значні успіхи в шкільній справі: на початку національного територіального визнання Узбекистану було 831 школа, тепер — 4.774. Школярів було 54.800, тепер — 430.300.

1933 року Узбекистан переходить до загальної обов'язкової освіти.

На території Узбекистану відкрито 34 ВИШів в яких навчається 20.635 студентів. За час революції в Узбекистані утворено 31 науково-дослідних закладів, і тоді, як до революції в Узбекистані був тільки один узбек з вищою освітою, тепер з вищою освітою є тисячі узбеків, в наявності біля 50 професорів і доцентів узбеків, таджиків, казаків і інших.

1928 року в лікнеп навчалось 69.000 чоловік, а 1932 року — 774.000 чол. Значну кількість охоплено самоосвітою і заочним навчанням.

В школах першої ступені питома вага тубільних національностей (узбеків, таджиків, казаків, туркменів, тубільних євреїв і ін.) перевищує 92%. В середніх школах — 50%. В технікумах' ФЗС і ШКМ — 80%, у ВИШах — 62%.

До революції в Туркестані нараховували 2-3% письменних з тубільних національностей, і не були переважно баї і мули. Тепер, за даними Народного Комісаріату Освіти, кількість письменної людності обчислюється 52%.

Питома вага охоплених навчанням узбеків на сьогодні майже збігається з питомою вагою узбеків до загальної кількості населення Узбекистану (питома вага узбеків серед населення — 76%). Питома вага в складі населення національних меншостей (таджиків, ка-

заків, киргизів, тубільних євреїв і інш.) серед школярів 1928 року була 15%, 1931 року — 18,6%, а 1932 року — 23,3%. Так звані «європейці» (росіяни, українці, німці, євреї) при їхній питомій вазі в складі населення — 5,6% становили в складі школярів 1928 року — 30,8%, 1932 року — 12,3%, а 1932 року — 5,8%.

На сьогодні питома вага всіх національностей, охоплених навчанням, шкільното збігається з їхньою питомою вагою в складі населення республіки. Всі трудящі в однаковій мірі користуються з благ культурного будівництва.

Коли взяти другий показник культурного будівництва — зріст друку, то матимемо таку картину: 1925 року було випущено 180 назов книг на 874 друк. аркуші. За три роки першої п'ятиріччя маємо зріст до 2.257 назов і 7.797 друк. аркушів. 1932 року (за планом) до випуску — 1.500 назов з 6.800 друк. аркуш. Тираж цих видань 1925 року дорівнював 1.000.000 примірників, 1932 року — 136.000.000 примірників. В Радянському Союзі тираж книг зріс за три роки у чотири, а в Узбекистані — 7,5.

Дореволюційна література — це придворна поезія ханів і беків та твори релігійного характеру. З часописів до революції видавався туркестанський краєвий часопис, де проповідувалось чорносотенні ідеї і оспівувалось монарха, абож джадгістські часописи, що більше 2-3 місяців не існували.

Тепер в столиці Ташкенті десятки часописів — газет видається різними мовами (узбецькою, таджикською, російською, українською, єврейською). Понад 50 районових газет. Є десятки заводських, колгоспських, радгоспських, університетських стійників.

В наслідок поступового і правильного переведення в життя ленінської національної політики, більшовицьких темпів господарського і культурного будівництва національних районів, дістають рішучу подяку всілякі націоналістичні групи і угруповання.

Трудящі маси Узбекистану за керівництвом комуністичної партії, за широкими підтримки трудящих усього Союзу швидкими темпами будують соціалізм, збудовували фундамент соціалістичної економіки, творять культуру соціалістичної доби.

△ **Нові театри.** — До Жовтневих роковин в Узбекистані відкрито узбекський театр комсомольської сатири.

В колишньому старому Ташкенті в листопаді відкрито новий театр.

△ **Піонерський театр.** — В Ташкенті відкрито перший узб. кський піонерський театр, що в майбутньому буде реорганізований на театр юного глядача (ТЮГ).

△ **Конференція з питань вивчення продукційних сил республіки.** Академія наук СРСР організувала в листопаді н. р. в Ленінграді першу конференцію з питань вивчення продукційних сил Узбекистану. В конференції взяли участь: ряд науково-дослідних установ Союзу, представники уряду Узбекистану і господарчих органів, наукові та культурно-освітні організації республіки.

Мета конференції — науково-теоретичне обґрунтування плану соціалістичного Узбекистану на другу п'ятилітку в галузі енергетики,

промисловості, сільського господарства, транспорту, комунального господарства і культури.

ЧЕЧЕНІЯ

△ *Десятиліття автономії.* З святком XV-их роковин Жовтневої революції збігається десятиліття автономії Чеченії.

Це десятиліття трудящі Чеченії зустрічають великими успіхами на всіх ділянках соціалістичного будівництва. Чеченія збільшила загальну площу на 44%. Понад 50% селянських господарств об'єднано в колгоспи. Утворено 6 машино-тракторних станцій.

В нафтовій промисловості Чеченія виконала п'ятилітку за 2½ роки. Грозненський пролетаріат зумів перевинити рекордний довоєнний добуток у п'ятеро.

ЧУВАШІЯ

△ *Конкурс на кращий художній твір.* Оргкомітет і Народний комісаріат освіти Чувашії оголосив конкурс на кращий художній твір чувашською мовою. Твори (поезія, проза, драми) подані на конкурс мають відображувати досягнення Чувашії за 15 років. Для преміювання кращих творів виділено фонд 10.000 крб.

△ *Видання російської художньої літератури в перекладі на чувашську мову.* З кожним роком в Чувашії зростає видання художньої літератури. В планах видання значне місце (25% — 30%) посідають переклади з чужих мов, переважно російської. Перекладено на чувашську твори Максима Горького, Ф. Гладкова, Серафимовича, Бабеля, Сейфуліної, Ляшко, Неверова, Ясенського та інших.

Плянком 1933 року накреслено видання творів: А. Фалеева («Розгром»), Д. Фурманова («Чапаєв»), Белла Ілєші («Тися горит»), А. Безимеского («Комсомол»), а також залишено резерв паперу для новинок, що вийдуть протягом року.

△ *Проект правил правопису чувашської*

Найбільшими об'єктами нового промислового будівництва є: крекін-комбінат в Андрієвській долині, поширення парафіновиробні і Комінтернівської електровні, будівництво нової ТЕЦ. В Чеченії — 290 шкіл (до революції було 10). 1933 року країна матиме 347 шкіл. Відкрито 16 лікарень.

△ *Перший чеченський театр.* У столиці країни Грозному урочисто відкрито перший чеченський національний театр. Відкриття театру — величезна перемога на культурному фронті Чеченії.

△ *Опрацював і видав Науково-дослідний інститут Чувашії.*

Видано також «Русско-Чувашский словарь». Знано до друку великий «Етимологический словарь чувашского языка».

Тепер інститут опрацює термінологію з соціально-економічних і інших наук.

△ *Маркс і Енгельс чувашською мовою.* До 50-тиліття з дня смерті Карла Маркса Чувашізі (Чебоксари) видає в перекладі на чувашську мову твори Маркса і Енгельса «Ціна, зиск і заробітний платіж», «Наймана праця і капітал», «Походження родини, приватної власності і держави», «Критика Готської програми».

Чувашською мовою вийшов уже «Комуністичний маніфест».

△ *Художній фільм про чувашію.* В Чувашії кіно експедиція Восток-кіно закінчила зйомання художнього фільму «Аста».

△ *Перше звукове кіно.* В Чебоксарах до XV-их роковин Жовтня відкрито перше в Чувашії велике звукове кіно.

ЗАХІДНЯ УКРАЇНА

△ *Під чоботом фашизму.* Революційні українські часописи «Наша земля», «Сіль-роб», «Сила» та журнал «Вікна», що, зазнавали безупинної жорстокої цензури цині- закриті. Декого з редакторів-та співробітників заарештовано.

Не краще із книжками. Фашистська цензура лютує. Навіть емігрантська література зазнає нападу, якщо хоч трохи відхилилася від політики підсудників та унівців — боротьба з Радянським Союзом і служіння інтересам польської та західно-української буржуазії. З розпорядження місцевої влади (12-IX-31 р.) скопфіковано у Львові збірку поезій О. Олеся п. н. «Кому поїм печаль мою».

Прокуратура польська скопфікувала у Львові два календарі на 1932 рік: календар вид-ва «Русалка» та «Веселий календар».

Округовий суд у Тернополі затвердив конфіскату книжки «До славян» — II частину історичної повісті «Сагайдачний», що її написав

Андрій Чайківський. У мотивах вироку подав суд, як одну з причин те, що ця книжка має намір «підсилити ідеологію незалежності земель українських».

Львівська поліція конфіскувала книжку д-ра Костя Левинського п. з. «Великий зрив» (Події від берестейського миру до 1-го листопада 1918 р.).

Той же суд ухвалив конфіскувати та спалити весь наклад книжки д-ра Гриня Олійника п. з. «Коротка історія Гримайлової і сіл Гримайлівської судової округи», за те, що в ній була згадка про т. зв. «Шкільний плесбесвіт 1925 р.» та про полягалих з села Паївки чотирьох юнаків.

△ *Розпуск Сільробу.* У вересні заходами Львівського воєводи розпущено ліву українську організацію Сільроб.

В опублікованому розпорядженні воєводи розпуск мотивовано тим, що ніби Сільроб перебував під впливом і безпосереднім керів

нищем комуністичної партії Західної України (КПЗУ).

Там же зазначено, що Сільроб оголошується підлеглогою організацією і що всі вивучені в приваде вості до цієї організації будуть притягати до суворої відповідальности.

На всій території Львівського і Волинського воеводства відбуваються масові трюси і арешти. За останніми відомостями закрито українські видання „Кооперативні вісті“, „Наша Земля“ і „Нові Шляхи“. Закрито також кооперативне видавництво „Книжка“.

ЗАКОРДОННА ХРОНІКА

АНГЛІЯ

△ *Жовтневий додаток New Leader*. Орган англійських інсележників „New Leader“ в числі, що вийшло на початку листопада, подав спеціальний додаток, присвячений XV-им роковинам Жовтневої Революції.

В передовиці „New Leader“ пише: „Радянська республіка пішла далеко вперед шляхом до соціалізму протягом 15 років свого існування. Її друзі в інших країнах сердечно приєднуються до радости народів Радянського Союзу, що святкують вини річницю своєї революції. Увесь капіталістичний світ охоплено зараз широчезною депресією. Безнадійність зростає в міру того, як криза викидає на вулицю тиждень за тижнем все нові й нові тисячі

робітників. На сьогодні робітниками, що мають довіря до майбутнього, є радянські робітники.

△ *Привітання СРСР від т-ва культурного зв'язку*. В імені Т-ва культурного зв'язку з СРСР в Англії голова Т-ва Менсел-Мовлів надіслав привітання Радянському Союзові з нагоди XV-их роковин Жовтня.

Менсел-Мовлів в привітанні особливо підкреслила величезні досягнення Союзу за такий короткий час, хуткий зріст індустріалізації поряд з великим розмахом культурної творчости.

БЕЛЬГІЯ

△ *Сірієль Бюїсс*. (Cyriel Buisset) помер в липні цього року в Генті. Творчість Бюїсса була під мішним впливом Золя і Мопсана. В своїх романах і новелах він відображав в суб'єктивістичних тонах, пер важно життя робітників, селян і дрібної буржуазії. Найкращі твори його „Wroeging“, „Uit Vlaanderen“, „Van atme Menschen“, „Het leven van Roseke van

Dalen“, „Uleken“ та інші. Роман „Scmerleven“ присвячено світовій війні.

△ *Флямаїські письменники французькою мовою*. Ензевель Л. Ж. Крім розпочав виданям шквою серію „Сторінки Фаявдрії“, де податимуть переклади на французьку творів найкращих флямаїських письменників.

БОЛГАРІЯ

△ *РЛФ виходе*. Після довгої заборони почав виходити болгарський пролетарський журнал РЛФ (Робітничий літературний фронт).

△ *Нові журнали*. Болгарська марксистська періодика цього року збагатилася на два нові журнали: „Звезда“ і „Фронт“. Перші номери вийшли в серпні п. 1. Журнал „Звезда“ (директор-видавець Г. Бакалов) в № 1 містить: поезію Хр. Радевського; оповідання Г. Каролавова; статті: Г. Бакалова — Маркс і Енгельс болгарською мовою, Трдін — Криза в буржуазній науці, В. Борисов — Господарське становище болгар (огляд), Б. Васілев — Національна політика радянської влади, Г. Кіш — Лист до Троїки. Крім того, в журналі багато нотаток Г. Бакалова про нові книжки і з публіцистики.

Літературно-громадський журнал „Звезда“ виходе шовдвятижия. (Передплата: на 1 рік — 160 лв., на півроку — 80 лв., на 3 місяці — 40 лв., окреме число 8 лв. Почтова адреса: уліця Дабова, 1 София, България)

Журнал „Фронт“ орган революційних письменників Болгарії. Редагується: Баян Дановський, Ал. Женов, Ламар, Нік. Ланков, Хр. Родевський, Д. Хаджілев, Хр. Кркович.

„Фронт“ № 1 вийшов у серпні, містить: Наші позиції (передова); Раблюдські — вірш Ламаря; Луїція — оповідання Дим. Хаджілева. Перше травня в Москві — репортаж С. Г-ва; Кляса і Люїство — стаття Ал. Женова. Анкета між діячами культури Болгарії про терор на культурному фронті. Дитинство — вірш Кр. Пенєва; становище письменника в СРСР — стаття Альфреда Кугеля; Великий плин (уриков з поеми) — Іоганеса Бехера, переклад Різор. Парляментська криза — стаття Баяна Дановського. Про мистецтво і реаліцію — стаття Ламаря. Війна почалася — відозва письменників СРСР до письменників усього світу. Нотатки на поточні питання. Організаційне життя. Ілюстрації Ал. Женова, Ілії Бешкова і інших. Журнал виходе шовміячно. (Передплата: на 1 рік — 80 лв., окрема книжка — 10 лв.)

Адреса: Пощенська кутия 229, София, Болгарія).

△ *З поліції книжкових новин*. Тижневий, присвячений літературним справам, РЛФ (Робітнически літературен фронт), що виходе в Софії випускає свою бібліотеку. На сьогодні випущено вже чотирнадцять книг (ром-

на книжка має свій черговий номер). За останній час вийшло дев'ять номерів, саме:
 № 6. Крум Велков. Село Борово. Роман.
 № 7. Мааден Ісаев. Пожежі (Пожари). Збірка віршів.
 № 8. Г. Карославов. На посту (На пост). Збірка оповідань.
 № 9. Христо Родевські. Партиєць. (Партиєць). Збірка віршів.
 № 10. На літературному посту (На літературний пост). Збірка статтів.

№ 11. Крум Белев. В Модерний в'язниця (В Модерния затвор). Репортаж.

№ 12. Крум, Пенев. Весняні маневри. (Пролетні маневри). Поеми.

№ 13. РЛФ. Літературний збірник.

№ 14. Н. Бурянин. Вулиця (Улицата), збірка оповідань.

Зазначені книги можна набути зголосившись на адресу: Бібліотека РеПЕФ, пощенська кутія 229 — София, Б'ялгарія.

ГОЛЯНДІЯ

△ *Трьохсотліття з дня народження Спінози*. В листопаді р. вийшло 300 років з дня народження славетного філософа Баруха Спінози (1632 — 1677).

Народився Спіноза в Амстердамі в родині єврейсько-португальських вихідців, за вільнодумство та антирелігійні переконання єврейська громада проклала й відлучалася від нього. Жив цим самонавч., заробляючи засоби до життя шліфуванням оптичного скла. Філософія Спінози за вихідну точку має

Декарта і відбиваючи на собі вплив елеатів і стоїків старих часів, з оновить собою комбінацію раціоналізму з пантеїстичним мистицизмом.

За основу й джерело всього, що існує, Спіноза приймає безначальну субстанцію.

Найгловитіший твір Спінози: „Ethica“ (Етика); „Tractatus de Deo et h mine“ (Тракта про Бога й людськ) — і „Tractatus thelog., — politicus“ (Теолого-політичний трактат).

НІМЕЧЧИНА

△ *Новий роман Г. Манна*. Вийшов у світ новий роман Гайнріха Манна „Серйозне життя“ (Heinrich Mann — „Ein ernstes Leben“) накладом видавництва Павли Жольє й в Берліні.

△ *Подана біографія Гавптмана*. Накладом видавництва Фішер в Берліні вийшла почна біографія Гергарда Гавптмана: „Гергард Гавптман. Його твори і про нього“. Склад Віктор Людвіг. Біографія охоплює 1881 — 1931 роки.

△ *Невидані твори Гавптмана*. В листопадовому числі Берлінського журналу „Die neue Rundschau“ друкуються не опубліковані досі твори Гавптмана: „Народження Мерліна“ (Merlins Geburt) — новела, поезія, відповідь на критику „Свята мира“ і примітку до „Луку Олісея“.

Присвячене Г. Гавптману число цього ж журналу містить в собі статті і розвідку про творчість письменника Томаса Манна, Андре Жіда, Якоба Вассермана та інших.

△ *Історія Берлінської робітничої родини*. Публіцист і літературний критик, автор цікавої книги „Початок варварства в Німеччині“ — Бернард Брентано працює тепер разом з кількома пролетарями над твором, в якому має відобразити історію берлінської робітничої родини, від початку війни і до наших днів.

Автор поставив собі за завдання в цьому творі: „Історія берлінської робітничої родини“ дати не тільки картину шоденних злиднів і страждань німецького робітника під ігом буржуазної класи, але також картину подвигів невідомого пролетарського салдата часів класової боротьби.

△ *Криза буржуазної культури й театру в Німеччині*. Це ша велика хвиля культурного занепаду пройшла в Німеччині минулої осені. Тепер за новою почалася друга. В Гам-

бурзі змучений був закритися відомий театр Карла Шульца, що існував з 1861 року. Театри Райнської області, з великими труднощами борються за існування. Міністр фінансів Тюрингії попередив, що всі театри й оркестри доведеться закрити в зв'язку з наростанням дефіцитності державного бюджету. В Берліні закрито берлінську симфонічну оркестру, що існувала 25 років Берлінський муніципалітет оголосив, що він не має коштів утримувати більш як одну оркестру, отож лишається тільки оркестра філармонії. Навіть тоді, коли частина музикантів симфонічної оркестри буде прийнята до філармонії, все ж значна кількість музикантів високої кваліфікації лишається без заробітку. Разом з цим слід відмітити, що берлінські театри мають думку зовсім відмовитися від оркестрів і замінити їх репродукованною апаратурою звукового кіна. Початок

цього вже є: „Новий Художній театр“ (в заможній західній частині Берліну) супроводить постановку „Фавста“ грамофонними платівками. В міру загострення кризи, все більше вкорінюється звичай здиатати театри в оренду мало не з торгів. Директори театрів і режисери відомі в царині мистецтва поступово мусять поступатися місцем ділкам, що заікаються лише в прибутках. Тому, що серйозний театр давно став у Німеччині дефіцитним підприємством, театри перетворюються в руках „арендаторів“ в установи, метою яких є тільки розважати публіку. Орендовані в такий спосіб театри переходять з рук до рук, ніби р-сторини. Але хвиля руйни й занепаду докотилася врешті до відомого на цілм світі театрального діяча Макса Райнгарта, що позначив свою кар'єру роками тридцять тому і утворив в Берліні художню традицію. Райнгарт вирішив припинити ан репрізу в усіх берлінських театрах. „Камерний театр“, колись улюблений театр Райнгарта зовсім не працював. В сінці Райнгарт прийняв антрепрізу в театрах „Комедія“ і „Курфюрстендам“, „Гро-

сшаушпільгавз", якого здали в аренду під ревію. На сьогодні Райгарт припинив антрепризу в найбільшому із своїх театрів "Німечкому театрі". Відвідати цей театр намагався кожен, хто був у Берліні хоч проїздом. Райгарт так заборгував, що не спроможний платити високу оренду платню. Його запропонував йому антрепренер Бер, що змусило його перевести ліквідацію театру, не дивлячись на протест німецької громадськості.

Катастрофічний занепад театральної справи має для акторів найтяжчі наслідки. Злиді німецького актора надто тяжкі. На конференції робітників сцени в Дюссельдорфі визначили, що з 10.000 членів цієї спілки — 6.000 не мають роботи. Відчит реформістського правління спілки говорять, що вже до 1930 року було закрито 5 постійних театрів і 5 перезданих, що діставали дотацію від держави, а решта 6 театрів, що також мали дотацію, скоротили сезон на одну третину. 1930-31 р. було ліквідовано ще сім постійних театрів і декілька перезданих.

На сьогодні актори Німеччини, з яких більшість заробляє менш 300 марок на місяць і то не цілий рік, витримують новий на-

тиск з боку спілки антрепренерів. Антрепренери розірвали тарифну угоду для всіх категорій, за винятком театрів ревію. За новою умовою акторам дозволено працювати за сумісництвом (кіно, кабаре, радіо) тільки за згодою антрепренера, останній має право відмовити без пояснень причини. Крім того, антрепренери мають намір заборонити акторам виступати в радіо і для грамофона в тих ролях на які вони законтрактовані. Нова, умова значно погіршує умови платні акторів на випадок хвороби, вагітності то тощо. Актриса, що одружилася, звільняється.

Над німецькими акторами нависла загроза невільницької залежності від антрепризи.

△ *Економічна криза в країні та книжкова справа.* Останній звіт "Спілки німецьких книгів" досить таки насичено песимистичними нотами: продукція так оригінальних творів, як і перевидання старих далеко не досягають довоєнного рівня. Значно зменшився й тираж мало не всіх видань.

Попит на книгу зокрема антикварні та на музичні твори значно підував. Ця криза особливо позначається в центральній та північній Німеччині.

ФРАНЦІЯ

△ *"Життя Вольтера"* (La vie de Voltaire) — біографічний роман Андре Моруа вийшов недавно в Парижі накладом видавництва "Nouvelle Revue Française".

△ *"За десять років"*. В Парижі вийшла книга Анрі Массі "За десять років". Думки про післявійськову літературу. Вока підсумовує історію літератури і книги за ці 10 років і приходить до висновку, що і в галузі літератури і в галузі книговидавництва Фран-

ція переживає важку кризу. Такий висновок не поодиноким в сучасній критичній літературі Франції. Таку про блу не лумку ви долають і Марсель Арманд в "Essais", Жан М. Ксепс в "Positions" і ще багато інших.

△ *Нове обрання в академії наук.* Фізіолога проф. Шарля Ріше ц. р. обрано на віцепрезидента французької Академії наук. На 1933 рік за статутом Академії Шарль Ріше буде президентом.

ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА

△ *Новий роман Карла Чапека* під назвою "Jura Nordubal" вийшов в Празі в видавництві Фр. Боргові.

△ *Урочисті збори т-ва зближення з СРСР.* 6 листопада в Празі відбулися урочисті ювілейні збори товариства зближення з Радянським Союзом, присвячені XV-роковинам Жовтня.

На зборах, де було понад дві тисячі чоловіків виступали представники першої інтелігенції — професор па Неєдлі і Гереман, представники госпо архівів кіл — Врунач і Ванек, а також письменники Олбрахт, Ванчур і Незвал.

В ухваленій зборами резолюції підкреслено, що "переведення в життя політичної лінії нашої в іст рі людства". Резолюція відзначає також мирну політику радянського уряду з одного боку, і неослабну загрозу інтересів і оти Радянського Союзу з другого. Резолюція має також пункт — про визнання де-ю-е СРСР з боку чехо-словацького уряду. Збори відбулися з незвичайним піднесенням.

△ *Виставка "Радянська архітектура"*. В жовтні в Празі захода і архітектурного товариства "Манес" відкрито виставку "Радянська архітектура".

ШВАЙЦАРІЯ

△ *Міжнародний математичний конгрес.* У вересні в Цюриху відбув міжнародний математичний конгрес. Конгрес працював протягом 9 днів. В ньому взяли участь понад 600 делегатів. Союз радянських вчених був представлений професорами: А. ек андровим, Кальманом (Москва), Мюнхом (Ленінград), Чоботаровим (Казань).

Доповіді радянських делегатів, а особливо на секції філософії та історії математики, мали виключний інтерес серед делегатів конгресу.

Радянські математики дістали ряд запрошень зачитати доповіді на загальній і спеціальній теми в різних університетах Заходу. З другого боку" за-і найвідатніші математики, як Сквен (Голляндія), Александер (ПАСН), Курант, Неттер (Німеччина) і багато інших, заявили про своє бажання відвідати СРСР, зачитати низку лекцій, а деякі — перейти до СРСР на постійну роботу.

На останньому засіданні конгресу ухвалено скликати наступний конгрес 1936 року в Осло (Норвегія).

ЯПОНІЯ

△ **Нагіт на Лігу пролетарських письменників** Японська поліція розпорила армійський з'їзд Ліги пролетарських письменників, заарештувавши голов Ліги, широко відомого за кордоном письменника Еґуці та інших делегатів.

△ **Робітничі театри в боротьбі з воєнною небезпечкою.** Пролетарська театральна ліга Японії звернулася з відозвою до всіх робітничих і революційних театрів всього світу. У відозві говориться: «Японська буржуазія, шукаючи в війні виходу з світової кризи швидкими кроками йде шляхом фашистської диктатури. Ставлення великими театрами націоналістичних, шовіністичних п'єс, організація примусових відрухвань «на користь салдатів, що знаходяться на бойовищі»... посилене шовіністичне зафарбування народних гулянь і розваг, відрядження театрів на манджурський фронт — все це приклади мобілізації театрів для імперіалістичної пропаганди.

Пролетарська театральна Ліга, запроваджуючи лінійку комуністичної партії, висунула гасло — від масового руху — до масової організації, — говорить далі в відозві — це призвело до приєднання самодіяльних робітничо-селянських театрів.

Число членів Ліги зростає щоденно. Театральних гуків на під'ємствах у листованні 1931 року було 181. «Театральна газета» мала в грудні 8.000 читачів. Цього року ліга почала видавати свій орган «Про» (свіла пролетарських театрів).

У великих містах — Токіо, Осака та в Кореї регулярно виступають робітничі театри, ве-

дучи легальну чи запліну агітацію й пропаганду».

Від закінчується так:

«Ми твердимо на своїй варті. Ми знаємо, що наш обов'язок мобілізувати робітничу класу проти війни в СРСР, радянсько-Хіною. Боротьба проти імперіалістичної війни. Захист Радянського Союзу. Хай живе пролетарська революція в Хіні».

△ **Нагіт на пролетарські організації.** В літку ц. р. в Токіо мала відбутися конференція Ліги медичної допомоги. Шойно конференція почала свою роботу, як поліція оточила приміщення, де відбувалася конференція і заарештувала 40 делегатів, учасників конференції. Заарештована діяльність.

△ **Арешт керівників федерації пролетарської культури.** У вересні поліція заарештувала «незаконні збори» 9 керівників федерації пролетарської культури, що обмірковували питання про надіслання делегатів на олімпіаду пролетарських театрів у Москві.

△ **Розігнання пленуму Ліги пролетарських театрів Японії.** У вересні місяці в Токіо мав відбутися пленум Ліги пролетарських театрів Японії. На пленум крім делегатів прибуло чимало робітників. Та не довівшись на попередній дозвіл, в день пленуму перед самим відкриттям прибула поліція і заборонила його. Присутні робітники намагалися створити опір, але були розігнані поліцією.

UKRAÏNCIA

△ **Англійський часопис про терор на Західній Україні.** «Manchester Guardian» друкує кореспонденцію, що повідомляє про нову хвилю терору на Західній Україні. Автор кореспонденції зазначає, що за одержаними даними в карній експедиції беруть участь 50-й, 44-й і 24-й батальйони польської піхоти, загін прикордонних військ, 4 ескадрони кавалерії, а також 4 панцерники і кілька аеропланів.

Визначаючи, що селяни творять польським військам опір, кореспондент далі подає: «За одержаними мною відомостями, заколот посилюється на ґрунті голоду спалахавши в районі Стоход, Маневичи, Подверськ, Смоляри, Сарни і Ковель, а також охопили околиці Луцьку. Українські селяни пішли заперкого опору, відступили до лісів і трясинних місцевостей.

До районів, де відбуваються заколоти додатково надіслано 15 тисяч польських поліцаїв. Сільське населення підкопано під владою сваволі польських салдатів. 17-го серпня поляки повісили дванадцять українських селян села Подворськ. Населення кількох сіл, у тому числі жінки і діти, втікло до лісів».

Зі слів кореспондента, подані ним факти свідчать про трагедію, яку Європа не знала з часів «пацифікації» Західної України 1930 р.

△ **Литовський часопис про селянські розрухи на Західній Україні.** Литовський часопис «Ritas» (10-IX) в передовиці, спинається на селянських розрухах на Західній Україні. Часопис лише, що диктатура польських судчиків привела Польщу до катастрофи. Селянство голодує, все більше схилившись до опозиційних партій. Уряд неспроможний упоратися з економічними труднощами.

Стаття закінчується словами: «Над Польщею підноситься привид громадянської війни».

△ **Японський торговельний музей Харбіні** у вересні м. р. випустив у світ своїм накладом третій випуск «Українська Соціалістична Радянська Республіка» (УСРР) за загальним видавничим реєстром № 165.

△ **В. Винниченко болгарською мовою.** Накладом державного українського видавництва вийшла збірка оповідань Володимира Винниченка в перекладі на болгарську.

До збірки ввійшли такі оповідання: Студент, Голод, Салдатики, Малорос-європеець, На пристані.

Збірка починається вступною невеличкою статтею аноніма «Владимир Винниченко».

В. Винниченко — Избрания раскази. Превел от украински Д. А. М. Украйноско държавно издателство. Харьков — 1930. Стор. 94. Ц. 50 к.

△ Гоголь *еспаньскою мовою*. Минулого 1931 року еспанською мовою вийшов „Ревізор“ в перекладі Г. Портинова.

Nicolas Gogol — El Inspector. Trad. G Portnoff. Sigovía, La Nave Madrid, 1931, 16, 177. (Autores Extranjeros modernos y contemporaneos).

△ Чотири шаблі — Яновського німецькою мовою. Накладом видавництва EPV (E. Prager—Verlag, Leipzig—Wien) вийшов у Празі в перекладі на німецьку роман Юрія Яновського „Чотири шаблі“. Авторизований переклад з української Германа Печеніка і Романа Роздільського.

Jurij Janowski. — Vier Säbel. EPV. Das Gesieht der Zeit Eine Bücherfolge für alle. Prager—Verlag, Leipzig—Wien. 1931. Стр. 232.

Autorisierte Übersetzung aus dem Ukrainischen von Hermann Peczenik und Romann Rosdolskyj.

△ Гр. Епик *білоруською мовою*. Накладом Державного видавництва Білорусі в перекладі на білоруську вийшла в світ повість Грицька Епика „Без ґрунту“, переклад С. Баранових. Ригор Епик. — „Бяз ґрунту“. Апавесць. З української мови перекладу С. Баранових.

Белорусское Дзяржаўнае Выдавецтва. Менск—1931. Стр. 234. Ц. —1.05 к.

△ Журнал Monde *про українських письменників*. Орган А. Барбюса „Monde“ видрукував в № 173 від 26-IX-31 р. велику статтю під назвою „Молоді радянські письменники“ — про Вол. Кузьміча та Гр. Епика. В статті подано основні біографічні відомості та тематична оцінка книжок, що вийшли у цих авторів до середини 1931 р. (у Кузьміча — „Наган“, „Крила“, „Кораблі“ та критична праця про Барбюса, зачитана в ВУАМЛІНІ, у Епика „Без ґрунту“, „Облога“ та „Перша весна“) В статті побіжно згадані Аркадій Любченко, Андрій Головкин, Петро Панч.

△ Кузьміч Володимир *на есперанто*. В квітні ц. р. в Ляйпцігу у в-ві „EKRELO“ (Кооперативне видавництво революційної літератури) вийшла книжка Вол. Кузьміча „Colidarego“ („Італійка з Маджента“). Низка есперантських журналів (від пролетарських „Internacista“, „Nova Etopa“, до буржуазних „Literatura Mondo“, „Esperanto“, „Nova Epoko“, „Heraldo“, „Sennacila“ — тощо) відгукнулася невеликими позитивними рецензіями з тою різницею, що буржуазні журнали („Literatura Mondo“, „Nova Epoko“) ставлять на карб авторів, що він показав „таку криваву сторінку із життя сучасної України, у відношенні доводиться вірити“ („Lit. Mondo“ — № 4 за 1932).

З такою ж відомістю, що цю книжку перекладають на японську мову для видавництва „Instituto de proleta Scienco Arto“.

△ Твори Ткачука *на есперанто*. В Ляйпцігу в есперантському револ. в-ві „EKRELO“ вийшла книжка Ів. Ткачука „Tgrafita dekreta“ (Розстріляний декрет). Всі есперантські видання, навіть буржуазні дають позитивну оцінку

цьому твору і висловлюють бажання, щоб „EKRELO“ і надалі видавало кращі твори революційних письменників, зокрема митців Західної України.

△ „Станиція Знаменка“ Л. Чернова *на есперанто*. В-во „EKRELO“ видало ц. р. „Pervojstacio Znamenka“ Л. Чернова. Революційні журнали есперантські („Internacista“, „Nova Etopa“) дають сувору оцінку цьому твору.

Буржуазні журнали, як от „Literatura Mondo“ № 10 за 1931 р. (Будапешт) хвалять цей твір за сюжет і його розгортання і знову зазначають, що їм не маєст віри, що революція на Україні була та а кривава.

△ В журналі „Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgrafik“, (Leipzig, 1931. ч. 8, ст. 381-383) вміщено репродукції дереворитів А. Кравченка і С. Налепинської-Бойчука.

△ „Byzantinisch Zeitschrift“ (1931, v. XXIX, стор. 248-259) містить статтю N. Brunov. — „Zur Frage des Ursprungs der Sophienkathedrale in Kiew“ (Н. Брунов. До історії Софійського собору в Києві).

△ Україна *в польській романтиці*. В Берліні вийшла праця проф. Карла Мейера — „Україна в польській романтиці“. Автор розглядає Україну, як одне з найголовніших джерел, з яких запозичали культуру інші слов'янські країни. Цим пояснює він численні українські мотиви у польських романтиків.

△ Prager Presse („Празька преса“ 26-VIII-32) видала невеличку статтю про перше число журналу „Архів Радянської України“, відзначаючи велику історичну вагу опублікованих в журналі В. Барвинських документів, що стосуються до історії листопадного повстання на Україні.

△ Українські письменники *молдавською мовою*. Накладом Державного Видавництва Молдавії (Едитура Статинки а Молдовий) вийшли в перекладах молдавською мовою твори письменників:

М. Вовчок. — Інститутка. Трудуси дия українешть. Едит. стаг. а Молд. Тиришполя—1930. стор. — 98. Ц. — 25 коп.

Иван Нечуй-Левицький — Мыкола Джеря. Трудуси дия украинешть ди Н. Марков.

Е. Ст. а М. Тиришполя — 132. стор. 142. Ц. — 50 коп. (Иван Нечуй-Левицький — Мыкола Джеря. Переклав з укр. Н. Марков).

М. Коцюбинський — Фата Моргана (Дия симцмрял естетшь). Трад. дия укр. ди С. Пескарь. Е. Ст. а М. Тиришполя — 1931. Стр. 120. Ц. 50 коп.

(М. Коцюбинський — Fata Morgana. Переклав С. Пескар).

М. Коцюбинський. — Рысуе. Е. Ст. М. Тиришполя — 1930. стор. 28. Ц. — 3 коп.

(М. Коцюбинський — Смх.)

М. Коцюбинський. — Кай ну — с живаец. Е. Ст. а М. Тиришполя 1930, стор. 48. Ц. 5 коп.

(М. Коцюбинський — Коні не винаи.)

М. Коцюбинський. — Ел винаи. Е. Ст. а М. Тиришполя — 1931. (М. Коцюбинський — Він иде.)

М. Коцюбинський. — Даруєм ла змуз ди ны-
штири. (Повестири). Трад. дин укр. ди
М. Ледяева. Е. Ст. М., Тиришполя — 1932.
Стор. — 30 Ц. — 15 коп.

(М. Коцюбинський. — Подарунок на Іменини.
Переклад М. Ледяев).

М. Коцюбинський. — Пинтру шнили диобшти.
(Повестири) Трад. дин укр. ди С. Паскар.

Е. Ст. а М., Тиришполя — 1931. Стор. 58,
Ц. — 30 коп.

(М. Коцюбинський. — Для загального добра.
Переклад С. Паскар).

М. Коцюбинський. — Скририь алеси. Трад. дин
украинешть. суб. ред. В. Дубровски шы С.
Лехтшыр. Е. Ст. а М., Тиришполя — 1931.
Стор. X + 214. Ц. 1 крб. 50 коп.

Прикувынтари: В. Дубровски. — Диши мас-
слыи трудитоори а Украиний шы Молдовий
вывешыишес аминтириа диспри М. Коцю-
бински (ст. III-X)

Купринсу: В. Дубровски (Прикувынтари). —
Пинтру гинили диобшти; Пи куптор; Стри-
гойка; Ку прешу скупм; Оминешть; Тримэсу
вымзратулау негру; Пи арикли кинтукулуй.

(М. Коцюбинський. — Вибрані твори. Пере-
клад, з українського за ред. В. Дубровського
і С. Лехтшюра. Передмова — В. Дубровського)
М. Коцюбински. — Скририь алеси. Трад.
дин украинешть. Суб. ред. В. Дубровски шы
С. Лехтшыр.

Е. Ст. а М. Тиришполя — 1932. Стор. X + 114
Ц. 1 крб

Прикувынтари: С. Лехтшыр — Темили мол-
довешть ын скририили луй Коцюбинський
(стор. III-X).

Купринсу: С. Лехтшыр. (Прикувынтари). —
Persona grata; Рысу; Кай ну-с жиновец; Им-
брили стрэмошылор уйгац

(М. Коцюбинський. — Вибрані твори. Перекл.
з укр. Редакция В. Дубровського і С. Лехт-
шюра. Вступна стаття — С. Лехтшюра)

А. Тесленко. — Школеру. Трад. дин укр. ди
А. Думитрашко. Е. Ст. М., Тиришполя —
1931. Стор. 20, Ц. — 15 коп.

(А. Тесленко. — Школяр. Переклад. А. Думи-
трашко).

С. Васильченко. — Арифметика пэрэ-няскы
Мама. Трад. дин укр. ди М. Ледяевашы
И. Корнфельда. Е. Ст. М., Тиришполя — 1931.
Стор. 21, Ц. — 10 коп.

(С. Васильченко. — Мужичка арифметика.
Переклад. М. Ледяев. Мама. — Переклад. І. Кор-
нфельд).

В. Винниченко. — Шини — й врэмату? (По-
вестири). Трад. дин украинешть. Е. Ст. а М.,
Тиришполя-Балта — 1932. Стор. 24, Ц. — 20 коп.

(В. Винниченко. — Хто ворог?)

В. Винниченко. — Кузь гы Грицунь. Трад.
дин укр. ди М. Ледяева Е. Ст. а М., Тириш-
поля — 1932. Стор. 28, Ц. — 15 коп.

(В. Винниченко. — Кузь та Грицунь. Перекл.
М. Ледяев).

И. Микитенко. — Фраций. Номо шш. Трад.
дин укр. ди И. Канна шы С. Думитрашко.
Е. Ст. а М., Тиришполя — 1931. Стор. 76,
Ц. — 20 коп.

(И. Микитенко. — Брати. Номо шш. Перекл.
І. Канна і С. Думитрашко).

Г. Коцюба. — Нэвлэриа листи шахты. (По-
вестири). Трад. дин укр. ди И. Канна.

Е. Ст. а М., Тиришполя — 1932. Стор. 66,
Ц. — 20 коп.

(Г. Коцюба. — Облога шахти. Переклад
І. Канна).

А. Головоко. — Товарышый. Трад. дин укр. ди
И. Канна. С. ст. а М. Тиришполя — 1932.
Стор. 28, Ц. — 15 коп.

(А. Головоко. — Товариші. Переклад. І. Канна.)

Я. Качура. — Пинтру зэши „оре“. Трад. дин
укр. ди С. Думитрашко. Е. Ст. а М., Тириш-
поля — 1931, стор. 42; Ц. — 10 коп.

(Я. Качура. — За десять „оре“. Переклад
С. Думитрашко).

Л. Первомайский. — Ын ану а ноуыспришя.
Трад. дин укр. ди Е. Шутак Е. Ст. а М., Ти-
ришполя-Балта — 1932. Стор. 28, Ц. — 10 коп.

(Л. Первомайский. — В девятнадцатый рік.
Переклад. Е. Шутак).

△ *Кирилленки мовою маріопольських гра-
ків*. В грецькій газеті, що виходє на Маріопольщині „Колективіст“ в № 10 (88) за 1932 р. видруковано уривок з оповідання Івана Кирилленка — „Сергій Коваль“. З української на грецьку мову сла Сартани переклад О. Максимов

△ *Оперету „Мікадо“* (текст Остапа Вишні), що П ставить „Березіль“, узав до постави московский Мюзік Гол.

△ *Петро Панч польською мовою*. Накладом Українського Державного нацменвидаву вийшла в світ повість Петра Панча — „З моря“ в перекладі на польську перекладач — Губерт Валєцький; після лова В. Зайца.

P. Panecz. Zmora, Ukryderznacmenwydaw. Powiesc z poslowiem W. Zajca. Przeklad z trzeciego wydania ukrainskiego Huberta Valackiego. Charkiw — 1932 — Kijiv. tir. 3000. ц. — 40 к. п.

△ *Італійський бібліографічний журнал*. L'Avvisatore Librario Settimanale (Bollettino bibliografico edito dalla Societa generale della Messaggerie italiane, Redazione e amministrazione: Bologna, via Milazzo, 11) в № 10 (с оп. 236 і № 31 (стор. 799) анонсує вихід у світ М. Гоголя італійською мовою.

△ *Грузинський журнал „Мнатоби“* (Місячник. Орган Федерації об'єднань радянських письменників Грузії) в книзі 9-10 за м. р. видрукував рецензю тов. Фаріна на оповідання Івана Микитенка — „Два брати“.

△ „*Пролетарулі мієрлоба*“ (Орган асоціації пролетарських письменників Грузії) в № 1-2 за цей рік вмістив рецензю на книжку Петра Панча — „Голубі ешалони“, що вийшла в перекладі на грузинську мову від-ва „Федрація“ (Тіліс — 1931). Рєцензєнт — тов. Фарі.

△ „*Советський писатель Абхазії*“ від 23-VII 32 р. № 4 відмічє зустріч у Сухумі групи українських письменників в складі Остапа Вишні, Мирослава Ірчані, Івана Кирилленка та інших з письменниками Абхазії.

Зіступник голови оргкомітету письменників Абхазії т. Григорія ознайомив гостей з проведеною роботою кола, Абх. АПП, в галузі літературного руху в Абхазії і вказав на конкретні шляхи практичної перебували в зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) від 23 квітня ц. р.

Письменники поділилися досвідом з своєї роботи і вирішили тримати надалі зв'язок.

△ *Італійський політик про Україну.* Італійський буржуазний політик Сфорца написав книжку про стан Європи після війни. Книжку видано чотирма європейськими мовами. У цій книзі є матеріал про Україну зокрема про Галичину.

Львівська польська цензура поставила негативно до даної книги Сфорца, бо він не поділяє поглядів варшавських фашистів.

△ *„Byzantinoslavica“* новий часопис візантологічних студій слов'янських народів, що виходить в Празі накладом Слов'янського Інституту, в томі III-му, зошит. I-й Praha — 1931, ст. 247—255) містить статтю В. Січинського (французькою мовою) про українську літературу і досліді з візантійського мистецтва за час з 1917—1930 рр.

△ *Французьке ілюстроване видання Гоголя.* Французьке видавництво Sals Farfel у Парижі випустило Гоголя—„Тарас Бульба“ з ілюстраціями Гриневської та „Ніч“ з ілюстраціями Олесевича.

△ *Збірка поезій Павла Тичини молдавською мовою.* Накладом державного видавництва Молдавії вийшла збірка поезій П. Тичини—„На майдані“. До збірки ввійшли поезії: На майдані; Як упів же він...; Пісня комсомольців; Три сини; Кожм'як; Вітер з України; Псалом залізу (I, II, III, IV); Нова республіка, гряди; По блакитному степу; Осінь така мила; На хуторі; А я у гай ходила.

Переклав Л. Корнфельд.

Библиотека ефтиня. Література художника. П. Тичина.—Пи медяя. Традусы ди Л. Корнфельд. Едитура статинкы а Молдовий. Тирришпола—1931. Стор. 22. Ц.—15 кол.

Купринсу. Ти медяну; Ш'го кикат ед; Кып-тику комсомолі—штілор; Трий финшоры; Дугиторы; Вынт дия Украина; Шерулуй псалми; О. виц. республикы ноуы; Ла слободы; Пи кычу лар; Тоамна дуноасы; Пи одаи; Стрынжем су фориниши.

△ *Альманах творів сучасних українських радянських письменників татарською мовою.* „Татвилан“ заходиться біля видання альманаху творів сучасних українських радянських письменників.

△ *Публікації про Олександра Новаківського.* Англіійський часопис „Manchester Guardian“ від 15-го січня 1932 р. вмістив статтю про художника Олександра Новаківського і дві репродукції з його праць.

Естонський мистецько-літературний місячник „Olo“ в № 2 за лютий ц. р. подає на своїх сторінках статтю про Ол. Новаківського. Статтю оздоблено трьома репродукціями з праць художника.

△ *Німецький мистецький місячник про українську графіку.* В берлінському мистецькому місячнику „Gebrauchsgrafik“ за лютий ц. р. знаходимо статтю Л. Каплана—„Модерна графіка України“. Статтю ілюстровано репродукціями з праць Базика, Довгаля, Котляревського, Падалки та Фрадкіна.

△ *В Іспанському журналі „Власо у Негра“* в № 12 за грудень. 1931 року вміщено статтю Софі Казіновіч „La iglesia en Rusia“ і подано репродукцію з поліхромії монастиря Інені „Хрещення України“ молодого митця Анатолія Яблонського.

△ *Українська графіка на сторінках латвійської періодики.* Латвійський журнал „Atpulsta“ (виходить в Ризі) в номері 382 від 26-го лютого ц. р. на стор. 14 подає гравюру Падалки „Яблучко“. В журналі подано написи: Dej „bloschko“ Ukrainu grafika Padalkas shimejums.

△ *У „Prager Presse“* від 11-го березня ц. р. знаходимо нотатки про каталог музею мистецтв Всеукраїнської Академії Наук, вид. у Києві—1931 (ст. 72, ілюстр. 48) і про другий каталог того ж музею „Мистецтво країн Ісламу“, вид. у Києві—1930 (стр. 120, ілюстрації—23).

△ *Член англійського парламенту про Дніпрелістан і Запоріжжя.* У вересні Дніпрелістан. Нове Запоріжжя і Харків видав лорд Марлей, член англійського парламенту, колишній товариш військового міністра в лейбористському кабінеті, нині голова державної комісії міст садів.

Після оглядин гігантів промисловості лорд Марлей зробив таку заяву Всеукраїнському товариству культур'язку з закордоном: „Я протягом близько двох мистів їв мандрував по європейській частині СРСР. М-не зокрема цікавив розвиток нових міст. СРСР—єдина країна в світі, де проєктування і будівництво нових міст розгорнуто ширко. Особливо сильне враження справило на мене планування міста Нового Запоріжжя, старанне опрацювання ідеї, вкладеної до проєкту і велика кількість уже закінчених будов“.

Оглянувши виготовлену Всеукр. Т-вом культур'язку для закордону виставку української архітектури і будівництва лорд Марлей висловив побажання, аби її впершу чергу було надіслано до Англії.

БІБЛІОГРАФІЯ

ІВАН ЛЕ. *"ІНТЕГРАЛ"*. Видавництво ЛІМ 1932 р. стор. 252, ціна 2 крб. 90 коп.
Вже в першій частині роману *"Міжгір'я"*, хоча в ній і є багато хиб, на які мажистська критика цілком справедливо вказувала, Ле виявив себе, як справжній пролетарський письменник: то ввесь свій хист мобілізував на службу партії, на службу соціалістичній реконструкції. Нова повість Івана Ле *"Інтеграл"* є новий і ступінь у роботі письменника.

За поверлого підходу — певніше — вражіння не на когось останній «гра́л» може скластися висновок, написаний барвистою мовою, роман «Міжгір'я» полонить екзотичною та зовнішніми ефектами, а тим своїм творчі полонений зовнішньою стороною читача. Але й сам автор великою мірою у тім своїм творі полонений зовнішньою стороною. Іще бачимо в повісті «Інтеграл». У ній відчувається поглиблена робота письменника над собою. Тому і вся повість задумана глибше і виконана в іншому плані, в плані показу внутрішньої суті. Соціалістичного будівництва, показу ролі партії, як керівника і організатора, показу героїв реконструктивної доби, показу класової боротьби на даному етапі. Ось чим вигідно відзначається «Інтеграл». Основних героїв повісті виведено в динамічному процесі, процесі зростання. В «Інтегралі». Де вже певною мірою застосовує диалектичний метод, особливо в показі позитивних героїв (інженер-комуніст Маньковський), робітничої маси, ударики.

Висновки до цього методу. Де ще не цілком опанував. От чому в нього старі, перенесені

а Купрінівського „Молоху“ герої вийшли невдалі. що волночас є кінцем „Молоха“ А. Купріна.

Повість „Інтеграл“ починається прологом, де буржуазний письменник А. Купрін писав свій Задум автора досить оригінальний і цікавий. Буржуазний письменник російсько-бельгійської компанії „Молюх“ на матеріалі Єнакіївського заводу, що колись належав російсько-бельгійській компанії, Івана Ле писав „Інтеграл“ на матеріалі того ж заводу, що тепер належить пролетаріатові СРСР. Шляхом правильно зробив автор, що не пройшов повз цей твір буржуазного письменника. Але він безперечно зробив помилку, механічно продовживши героїв „Молюха“ замість протиставити увесь свій твір творові буржуазного письменника. Буржуазний письменник Купрін служив своїй класі і свій „Молюх“ будував на цім слугува яі. Пролетарський письменник Ле служив своїй класі, тобто пролетаріатові — звідси випливає принципова різниця у підході до тих самих явищ. Отже продовжити „Молюх“ аж ніяк не можна. Це буде і принципова, і художньо несправильно. Звичайно, якщо взяти повість „Інтеграл“ в цілому, взяти її спрямованість і ідею, то вона є протиставленням спрямованню і ідеї „Молюху“. Проте, все ж не критичний підхід Ле до персонажів „Молюху“ дався в знаки. Не розширюючи трактування полії і героїв від буржуазного письменника, перенісши їх такими, як вони виведені в Купріна, автор „Інтегралу“ зв'язав собі руки.

[illegible]

У змаганні двох історично ворожих сил — старих хазяїв заводу з захордану (та творчо-радянським інженером Маньковським), ударників, робітнича маса, що ними керує партгосзапіншай, автор щийкої (Інженер Маньковский, ударники, робітнича маса, що ними керує партгосзапіншай), автор несприятим призначим Інгенерови Боброву промислу ролю. У цій проміжній ролі (між Іншим, автор несприятим трактату Боброва, як третю силу) Інгенер Бобров посів позицію радянському. Він реконструює три старих домни, допомагає колективної робітників на чолі з Інгенером Маньковським створює нову дому, вороже ставиться до всієї шкідливості групи. Він береться вишукувати й будувати нову дому, вороже ставиться до всієї шкідливості групи. Він береться вишукувати й будувати нову дому, вороже ставиться до всієї шкідливості групи.

теграл і доходять корисного виважено лавинних коефіцієнтів, за що дістає нагороду. Принципово художньо було б правильно, коли б Інгенер Бобров був страхотаний, як тип позитивний, тип, що має право на життя й роботу, що цілком свідомо і віддано, як представник тієї частини Інгенеру технічної інтелігенції, у якій за визначенням тов. Сталина стався перелім, праше користь соціялістичний перебудові. Він має всі дані для цього й ці дані йому дав сам автор „Інтеграду“. Проте, автор чомусь виводить його з ладу і посилає його на спочинок („дати йому змогу спочити й призначити пожиткову пенсію в розмірі найвищої його місячної ставки“). Читач, що впродовж усієї повісті уявляв собі Інгенера Боброва таким типом, як ми вище зна-

16

чали, бо автор дав усі підстави для цього, дочитавши книжку до кінця, мусить зрозуміти своє ставлення до інженера Боброва. Ось основна характеристика Боброва від автора: — А інтеграл? — кинув Андреа й сам злякався. Зали не засміялася. Дехто тільки зуби вищірило. Але раптом затяг губами, як зайнятою неважким актом неважкої сатири. Бобров спалахнув:

— Візьміть! Душу візьміть! Ось він, інтеграл! Ллойдіві (закордонна фірма, що буває у п'яту груду Анатолійовича Бобров).

Чи після такої характеристики спаде хоч кому на думку, що інженер Бобров той тип щомісячної ставки? Нікому й на думку не спаде, що Бобров має будь-що спільного з шкідниками. Проте, на передостанній сторінці автор вражає читача такими міркуваннями Боброва про Навіть тут київчани. Непотрібен. Пенсію замість розстрілу. Я ж шкідник! Чому мене не заарештують разом із ними? Бодай у свідки б мене... І в шкідники не гоїться... Революціонер, називається*.

Отже, дійшовши кінця, читач дізнається, що Бобров зовсім не той, яким він собі його уявив, що не тип, над яким склала свій вирок історія. Але до такого кінця читач зовсім не підготувався. У повісті нема жодного напруги на якусь причетність Боброва до шкідництва, напруги, він художник зрив у творі, і стався він тому, що автор механічно переніс інженера Боброва з „Мо- в „Інтегралі“ є об'єктивно представник кращої частини старої інженерно-технічної інтелігенції (всі інші старі інженери в повісті шкідники) задуманий принципово неправильно.

Не почастило авторів „Інтегралу“ і з іншими героями, перенесеними з „Молюха“ (Андреа, лікар Гольдберг). Андреа вийшов ходульний тип шкідника. Що ж до лікаря Гольдберга, то він є другий ідейно-художній зрив в „Інтегралі“. Автор просто не зрозумів Купріна стосовно до Гольдберга. Купрін у „Молюху“ подав Гольдберга, як злу, ехіду силу, що переслідує якусь свою нечисту мету. Над Андреа Купрін іронізує, до Боброва ставиться співчутливо, а Гольдберг у „Молюху“ щось на зразок злого генія. Саме на нього Купрін поклав голі зривати доми. Причин в особі Гольдберга Купрін виявив свій антисемітський підхід до нього. Полугру бреху мовляв, революцію готують євреї. От що хотів сказати і сказав Купрін, змальовуючи Гольдберга. Цього не добачав Ле і продовжив Гольдберга, не зрозумівши трактування Купріна. У Ле Гольдберг лишився ехіду, що „не прочь напакостить“. І до того ж він виразник великомову українську перекладши його... Просто, знаєте, близькість якесь над кузтурною сторіч. — Так розповідає Гольдберг Боброву, ш одуючи, що вже і має прекрасного Бібіковського бульвару, а є „Тарас бульвару Шевченка“. Ні, не зрозумів Ле Купріна. З Гольдберга даремно зроблено великодержавного шовініста. Для цього автор мав владніші типи — Крашеников, Утєсов, Шушак.

Зовсім інше вивчає себе автор у показі власних героїв. Інженер-комуніст Маньковський справді художній тип нового інженера. У показі інженера Маньковського автор вдало використав методи давати характеристики від третьої особи. Образ Маньковського поданий діалектично, на- снаження. Він переконче читача й читач упевнений, що Маньковський переможе. Маньковський є художній збірний тип нового інженера.

Досить акрвалі тип комсомольців: Арнаутов Борка, Соловейчик, Валя Колосова, та, на жаль, не викінчені. Особно стоїть комсомолка Таня Черевкова, що попала в теплу компанію розпутної молоді і загинула. Але її образ не самостійний, зовсім не розкритий. Складається таке враження, що цей персонаж був потрібний авторів тільки, як ілюстраційний елемент для секретаря заводського партколективу Даниленка, а можливо, і до молодого техніка-шкідника Хавдоги, що теж, міг іншим, не викінчений.

З позитивних типів повісті, окрім Маньковського, вдав секретар заводського партколек- тиву Даниленко, що став потім директором заводу. Автор сумлінно над ним попрацював. Дани- ленка можна вважати за тип збірний. Це — кадровий робітник, який опанував марксо-ленінську науку і на ділі виконує настанови тов. Сталіна про опанування техніки справи. Він міцно зв'язаний з партійним і робітничим колективом, він їх заражає своєю впевненістю і впевненістю, і справді є той партійний керівник, на якого треба рівнятися. Даниленко — тип секретаря не ходульний, а жива людина з хизами, властивими кожній живій людині! Він їх у собі переборює і ще більше вдосконалюється, як керівник. Його висування цілком умотивоване.

В особі Аджарова, секретаря райпаркому, введено тип партійного керівника, що хочє пра- вильно проводити лінію партії, але робить це кабінетним порядком і тому неминуче провалю- ється. Керуючи з кабінету, йому зається, що Даниленко чинить неправильно. До цього почасти спричинюються й п'янки, і він його знімає. Але змушений зіткнутися безпосередньо з вироб- ництвом, бачить, що зробив помилку. Аджаров боється. Боється животинним страхом. Не виробни- чого перемога (підкреслення даше—Ф.Б.). Ця будова мусить повернути Даниленка до Райгороду й пославити його на своє місце. З Аджарова будуть знущатися, сміятимуться. Тут, безперечно, він помилується. Ось цього боється секретар РПК*.

Кінець-кінцем у нього вистачає мужності, хоч і з великим запізненням, помилки свої ви- знати, і він залишається коло керма, щоб на ділі виправити свої помилки. Тип вийшов досить удалий, але, природньо, виникає питання: чи мав право Аджаров після такої характеристики лишитися партійним керівником, чи є в нього для цього дані? Крім пролетарського походження, жодними даними автор його не наділяв.

Позитивна риса повісті та, що в ній подано завод, не тільки як виробничий організм, але й як суспільну організацію (побут, справа з міліцією). Проте, побут заводу все ж не висвітлено в усій його багатогранності, а лише накреслено окремими мазками.

Позитивне також і те, що автор зумів подати один завод у певному зв'язку з цілою країною, залежність роботи інших підприємств від даного заводу. Сторінки про прорив надзвичайно художні сторінки повісті. Зумів він також показати єдиний фронт шкідників місцевих з шкідниками центральними (представник Центросталі Утьосов) та з шкідниками закордонними, що в особі Андреа, представника Ллойда, репрезентують колишніх хазів заводу. Водночас автор зумів вилучити з посеред представників Ллойда дві категорії людей, що злібно заражається будівничим ентузіазмом пролетаріату СРСР і відмовитися від своїх буржуазних переконань. Це — інженер Меллер, що його знизили шкідники за зраду їм, та інженер Кляев, що став ударником будівництва.

Основна філософія твору є філософія боротьби за соціалізм, як боротьби класової. Будівництво нових домів, справу техніки автор підносить на високий ідеїний рівень, і коли б не це непорозуміння з Молоховими героями, повість „Інтеграл“ була б повним правом одним з найкращих творів в українській пролетарській художній літературі. На жаль, Молохові герої знижують ідейно-художній рівень повісті.

Ф. Бурлака

О. КОПИЛЕНКО. **НАРОДЖУЄТЬСЯ МІСТО.** Роман. Видавництво РУХ 1932 р. стор. 198 швіа 4 карб. 15 коп.

Улюблена тема Олександра Копиленка — проблема (стик) поколінь, з наголосом на молоді. Не відійшов від цієї теми письменник і в останньому своєму творі — романі „Народжується місто“.

В основу роману взято будівництво соціалістичного міста Сталінограду, де не буде тих славетних робітничих околиць, що „прийшли з теми російської в'язниці“... Ця околиця існуватиме лише, як експонат, огорожена парканом, існуватиме як музейна частина міста*. Отож тему автор взяв надзвичайно актуальну. Конкретний матеріал, на якому будовано цей твір — створення соціалістичного міста навколо харківського тракторного заводу.

Соціалістичне місто — тема нова в українській художній літературі. Правду сказати, роман О. Копиленка є перший твір у нас, присвячений виключно такій темі. Через це роман О. Копиленка повинен зацікавити найширші кола читачів. Марксистська критика також повинна віддати належне цьому твору, що до того ж має на це повне право, — як твір художній, у якому автор міссями доходить високої майстерності.

О. Копиленко, як письменник, має ту особливість, що він бере виробничо-технічний процес не як елемент самодостатній чи домінуючий, як це буває в багатьох творах з виробничою тематикою. Автор бере виробничо-технічний процес як тло картини, на якому дбайливо вимальовує своїх героїв. Що правда, йому можна закинути деяке захоплення персонажами і певне недодержання принципу взаємодії між б. діянками і будівництвом, особливо щодо виховного впливу виробничого процесу на людей. Його герої і позитивні і негативні здебільшого скарлися в докінченні характеру до того, як поклали автором на око, і він тільки додал їм деякі дрібні рисочки. Через це вони дещо втрачають.

У романі „Народжується місто“ для розгортається двома напрямками: перший — представники двох громадських категорій як-от — ентузіасты будівництва нового міста і консервативна частина: кар'єристи, шкурники, ворожий елемент і другий — стик між поколіннями, молодим і старим. Обидва напрями переплітаються вдало вилетеним визирком.

Обидва напрями мають соціальне коріння, є продукт певного середовища, вони в романі не шаблонні (автор взагалі не любить шаблони і всіляко його уникає), яскраво окреслені і здебільшого (хоча й не всі) достатньо вмотивовані.

Автор любить молодість і його молоді персонажі змальовані з найбільшою пильністю і дбайливістю.

Головні герої роману: комуніст інженер Микита Павлюк і десятик Тая Кааб, що „має честь“ состоять дочкою старого професора і сестрою молодого інженера*.

Власне провідний персонаж роману і є Тая Кааб. Вона найяскравіша постать. Тая Кааб і Микиту Павлюка автор подає не тільки у виробничому оточенні, а й в родинному. Це дає йому змогу опукло виставити їхні типові риси, дати повні характеристики.

Тая Кааб, як уже зазначалося, походить з родини старого професора. На цій родині автор показує розклад старого родинного побуту, що його типові ознаки є кастова замкненість, антигромадськість, консерватизм, Микита Павлюк походить з родини старого робітника партії. На цій родині автор показує проникнення громадського струму в родинний побут.

Скажемо про родинне оточення Тани Кааб. Батько професор, що поза своєю наукою нічого не бачить і не знає. Надзвичайно яскравим штрихом подає автор тип цього старого професора. Ольга Вільгельмівна, професорова дружина, замірилася про минуле і згадала, як її Валеріян, помітивши сум своєї молоді дружини в перший день, як вони побиралися, виврав з вазі квітку левконії і дав її, щоб утішити. Вона пам'ятає цей момент і тепер на старість згадала його. Але на що згадку почула таку далеко не романтичну відповідь старого професора: „Давно здавав ботаніку і забув... здається, левконії належать до магеолів... у нас відомі найбільше розводять... як воно по латині...“.

Такий засохлий професор Кааб. Але він разом із тим є ще й інший. — „Я їх учу, набиваю тулі голови наукою і вони-ж замість подяки заявляють, що професор Кааб проти більшовицької науки, проти наказів партії. А кого ж вчить професор, як не наших партійців і комсомольців? А асистент теж, і той старий дурень...“.

Мала Таня доводила батькові, що наука завжди була партійна та професор гістерично кричить: „Ти теж за них, ти проти рідного батька! Підкалатимеш політики в тої воєни, на якому палитимуть мене інквізиторі! Це ліги, це моя дочка, це... мені хочеться забути про гуманність і кинути вам під ноги, у воду, у політря невеличкі-пробірки—розкладники мікробів—холери і віспи, чуми, усіх, усіх, усіх, усіх хорох. Тоді ви знатимете, що таке вчені! А лікарі відмовлялись лікувати, і я буду сміятися, ха-ха-ха“.

Ось такий Танін батько, професор Кааб. Мати, крім згадки про лекції, любить до якої заповідно розчови встановити шось про ціни на базарі. Брат інж-нер не знає навіть все радянське, не хоче йти на виробництво, а сидить у канцелярії і вислужуєтья пера своїм начальством—старим інженером (партійним), який намагаться зірвати темпи будівництва. Сестра Галина шукає якогось професора Вахраха, якого, на вимогу студентів, давно відставили. До цього оточення автор ще додає пропагандизувати душу. Оточення що й казати таке, що здорова психічно людина його не стерпить.

В цьому оточенні з'явилася здорова людина Таня. Вона власне могла б бути такою, як і Галина, її сестра, чи брат Всеволод. Але її виховала радянська школа в іншому дусі. „Дуже рано глузувала з материнної релігійності і батькового ставлення до більшовиків. Одного разу Таня сказала, правда, жартівливо:

— Треба, щоб ДПУ звернуло до вас увагу, тату.

Батько переладкався і вимагав забрати її з школи, звідки йде зараза, та Таня школи не покинула, а по закінченні вступила до будівельного технікуму. Тоді стала жити самотійно, лишаючись у батьків як квартирантка, вважаючи, що родинні почуття річ зневажна, бо „родичами можуть бути ті люди, з якими є спільні погляди на сучасне, а не спільність крові.“ Потім Таня пішла на будівництво і стала найкращим десятикласником.

Хоча свідомість Тані почалася з школи, автор не цілком розкрив ті вигиби, якими розвивалася Таніна свідомість, а подав її в пляні бунтарської натури з прир. дн. Такою власне вона лишається і до кінця. Вона проти сентиментальності, проти старого поняття кохання, вона конвульсійно хапається за нове життя, захоплюється, вона ударниця, вирішила вступити до комсомолу, вона викликає до себе симпатію робітничої маси, симпатія, природно, на її боці і до цього є всі підстави. Та проте, типич, поза бажанням автора, лишається типом інтелігентським, навіть не без якоїсь частки експентричності. До цього спричинюється манера авторова, яку він перейняв від класиків. Правда, перейняв талановито, але ця манера разом з тим валить авторів. І ми не здивували б, коли б ідучи за ним, на старості літ Таня, що тепер захоплюється будівництвом без квартири, без кухонь, а з окремими кімнатами (це, між іншим, лівальський заскок у житлобудівництві), щоб ця Таня розчарувалася і спокійно звила-б собі тихе кубельце, забувши про свої молоді фантазії.

Цього автор, певне, не хотів-би, але тоді в іншому пляні її треба було подати, не як „виродка“ в професорській родині і взагалі в спеціальному коді, а зачепити глибоше її оточення, її саму, глибоше зачепити і процеси, що відбулися серед старої інжен-рино-технічної інтелігенції, глибоше зачепити процес шкільного виховання (пролетарське середовище, методи, громадська робота).

Щоб яскравіше змалювати постать Тані, в романі виведено також двох чужоземних інженерів, німців: один більше по ітійний, проте обиватель, другий цінні і теж обиватель. Ці постаті епізодичні і існують тільки, щоб додати фарб головному персонажеві, Тані Кааб.

Микита Павлюк упертий молодий інженер, що бере справу з бою, він відчуває відповідальність і не боїться на себе її брати, він уміє керувати масою на виробництві. Павлюк увесь в роботі, для нього праця є справою честі. Разом з тим він людина з властивими людям почуттями і хрибами, навіть трохи комічна (прив'язує мотузками галوشі, щоб не згубити їх у болоті на будівництві). Інженер Павлюк тип збірний, хоча трохи сухуватий.

Яскраві типи комсомольців: Рая Душа—бригадир, Маріям, Митька, Ваня. Це справжній виробничий молодець, захоплена процесом соціалістичного будівництва.

Дещо пересидів автор у показі колгоспників на будівництві. Показав він нове поповнення побіжно, не розробив цієї теми, не вивів справжніх позитивних типів, яких будівництво перероджує. До того ж він забув, що перше ніж працювати коло механізмів, треба їх опанувати, тому в перший таки день, як прибули колгоспники, половину їх поставив до механізмів.

Вирзня постать голови робіткому велетня Кушоби, що мільо зв'язаний з прихильниками старих методів роботи, особливо з земляком Решетником в якому автор ввів шкурника, для якого будівництво тільки засіб „зашибити монету“. Він удається за своїм набожем Хвилькою (або Мурим) до шкідливих дій Решетник баламутить робітників, заважає комсомольському батальйонові працювати, шкодить, не зупиняється, перед замахом на життя комсомольського бригадира Раї Душі.

Постать Раї Душі, командира комсомольського батальйону надзвичайно барвиста. У ній відлено тип комсомолки, що росте на будівництві, квітне справжнім ентузіазмом. Раю автор змалював надбавно, а пристарто. Це живий, незабутній образ будівниці соціалістичного міста.

Надзвичайно художньо змальовує О. Копиленко робітничий побут і виробничий процес. Роман „Народжується місто“ для автора „Визволення“ є великий крок вперед. Це свідчить, що письменник багато над собою працює, викристалізовує свій стиль, розвивається як митець. Роман „Народжується місто“, що належить до жовтневої серії видавництва „Рух“, є цінний вклад в українську пролетарську літературу.

Нарешті не можна не відзначити, що видавництво „Рух“—прекрасно оформило і видало книжку

М. Цінов'яз

Книжка Віт. Чигирина складається з трьох окремих нарисів: «Записки хлопчика», «Під ковпачком» і «Людина, що втекла з Донбасу».

Перший нарис — «Записки хлопчика» — подає епізоди з виробничого життя заводу і побуту робітників від імені колишньої селянської дівчини, що тепер на мартені виконує обов'язки «хлопчика» (так звуть на заводі не тільки дівчат, а й старих робітників — діду, що виконують ті ж обов'язки — одніють і закінчують відлину в печі).

Тема для української художньої літератури не нова, а проте серед численних нарисів на цю тему вона, в оформленні В. Чигирина, визначається безперечною свіжістю, оригінальністю та художньою досконалістю.

На тлі заводського виробничого процесу, автор змальовує низку портретів живих людей нашого часу, цікавих і характеристичних типів, зв'язуючи їхнє буття з виробництвом і з робітничим колективом.

Тут такі типи — портрети, як безпорадний сталевар Бошора, що завжди хлипає і скаржиться на труднощі, а насправді ж не вміє просто організувати роботу, інженер Ісаєв, що не має творчої сміливості, а в усіх випадках і завжди обережний, «дуже обережний», начальник цеху — висуванець Решетняк, що так само вміло і впевнено керує цехом, як колись керував загном Червоної армії.

Решетняк — жива і чудесна постать: досвідчений та ініціативний робітник, авторитетний начальник, що добре знає не лише свій цех, а й психологію інженерства та робітництва, впливовий товариш і зразковий член сім'ї.

Сислю, але яскраво і влучно автор зумів схарактеризувати Решетняка живою і натуральною людиною і на виробництві і в колі своєї сім'ї.

Сцена з аварією печі, сцена боротьби з групою симулянтів, розмова з інженером, з дружиною робітника, що прийшла скаржитися на свого чоловіка п'яничку, нарешті сімейна атмосфера: взаємовідносини з дітьми, сімейна «капеля», хатня стін-газета («Домашня правда»), орган боротьби за новий побут, за трудову й свідому дисципліну — все це окремими деталями рельєфу змальовує постать нової людини, яка не тільки своїм прикладом створює нові форми побуту, виконує нове ставлення до праці на соціалістичному підприємстві, а й знає, що недоконання плану одним лише радянським мартеном одсуває прийдешній час — міжнародну революцію, бо там, у капіталістичних країнах, пролетаріат чекає світової революції».

Нарис написано без сентиментально-рожевих фарб яскраво, динамічно і художньо — переконаливо; в житті одного цеху і одної сім'ї Решетняка, немов у краплині води, відбито живі і радісні паростки нового життя. І напевно, не один читач пошкодує, що автор не розгорнув нариса в ширше художнє полотно, тим більше, що й художні засоби його стоять тут на відповідній височині.

Своє мистецьке вміння вишукати й подати характеристичні факти й деталі, прозору композицію, гарні аналогії (особливо цікава аналогія двох натисків під проводом Решетняка: в часи громадянської війни і під час аварії печі), припасовані порівняння, добру лексику та інші художні елементи — автор продемонстрував з найкращого боку.

З усіх нарисів В. Чигирина «Записки хлопчика» — найдосконаліший. Інші нарисі поступаються перед ним.

Нарис «Під ковпачком» дає цікавий і вельми повчальний епізод з виробничого заводського життя: саботаж робітників ток рного цеху під проводом Зайчика, що хоч і працює на заводі 10 років, але на селі має власне господарство і колись навіть «парового млина придбав». Саботаж прорвав свідомий робітник Данильченко, порушивши саботажну «норму» виробу (замість 416-ти осей виготовляв на закордонних верстатах 12 і 15) і за це в'рог люто помстився на йому.

Поруч з цим нарис розкриває систему рвац ва, що її задана застосовує старий робітник, найдосвідченіший автогінник заводу Чурлей, користуючись аваріями і труднощами на заводі та своїм монополним становищем спеціаліста.

Хоч Чурлей давній і старий робітник, але на заводі він зовсім чужа людина, на заводі опинився він випадково: куркульська сім'я не помирилася з ним і йому довелося, що з замолоду шукати щастя на заводі. І тут куркульська натура раз-у раз вилазила з під пролетарської маски: в старі часи під час страйку, він за гроші від поліції, займає червогий шпран з заводського динаря; в часи рволюції за гроші здинає хрести з церкви, тепер користується з аварій на заводі і як досвідчений автогінник, «рве монету», дихаючи важким духом на рідного сина-комсомольця, що почав однімати у батька «легкий хліб».

Ці епізоди з судо-виробничого життя обведєво інтимною каймою — особисті стосунками робітника Миколи, сина рвача-Чарля, і товаришки Марини. Микола, щоб сподобатися Марині і спокунувати перед нею свою грубу провину, в критичний момент заступає розлюченого батька під час аварії і демонстративно говорить йому: «Зараз же геть звідціль». Робітники знайшли реальний спосіб вигнати рвача...

Нарис по-мистецькому зриває маску рвачів і саботажників, що за нєю заховали своє справжнє обличчя: старі робітники, але одверті свідомі вороги соціалістичного будівництва, і одночасно об'єктивно нарис змальює до пильності й чуйності навіть у пролетарських лавах. І в цьому безперечна позитивна сторона нарису.

На жаль, цікаві і актуальні тему подано в плані «обнаження художнього прийому» і до того ж досить шаблонуною методою: розділ четвертий — «екранізований»; розділ п'ятий — «трохи нудний але киче потрібний»; розділ шостий — «исценізований, найкоротший, за те киче йому буде в останньому розділі» і т. д. Хоч автор і намагається сам іронізувати з своєї «творчої методи», а проте з такими шта-пами іронія, безсумовно, не досягає своєї мети. Більше того, така

Метода показує неприродно сполуку серйозного завдання і дешевої шабляної іронії, вона знецінює політичну настанову нарисів і в мало до відчуженого читача може лише викликати почуття легковказливості й несерйозності. Взагалі, «федосівські» прийоми творчості В. Чигарини вочуждять і шкідливі — їх треба залишити в спадщині епохи, а не в нащадків.

Третій нарис — «Людина, що втекла з Донбасу» в іронічних тонах подіє історію дезертира-мобілізованого комсомольця (шмалька).

[illegible]

Проте нікчемність Шмалька виявлена і сквалфікована прилюдно словами Катрі досить виразно: «Сволоті ти, а не комсомольці».

Проте нікчемість Шмалюка виявлена і скваліфована прилюдно словами Катрі досить виразно: „Сволоч ти, а не комсомолец“.

Щодо гумористично-іронічних засобів В. Чигирипа треба сказати, що вони взагалі визначаються легкістю. Подаємо декілька штрихів з вступної частини нарису: «маленький зріст — був улюбленим місцем Бінні Зівєра», «серія була прямою протилежністю зростові», літературно-художній журнал мав «трохи ліричну назву однієї з небесних планет» — і т. д.

Хоч в цьому нарисі автор те ж „грається” в „оголення” своєї творчої методи; „Інший писемник на цьому місці, доки приїде Мурка, обов'язково почав би описувати...”, і те, і те, а я, мовляв, зовсім не так роблю, однак цей прийом доречніший тут і не звучить таким дисонансом, як у другому нарисі „Під ковпирами”.

В цілому збірка нарисів В. Чигириня свою позитивну соціальну функцію виконає, особливо ж нарис "Записки хлопчика". Збірка тематично-актуальна, збагачує життєвий досвід наших дітей, дає корисні приклади боротьби, зриває маску на клясового ворога, закликає до клясової пильності і боротьби на фронті соціалістичного будівництва.

Треба сподіватися, що надалі автор викине пег з свого художнього арсеналу атакізми „левовської“ методи, загострить свою іронічну зброю проти ворогів, а такі теми, як у „Записках хлопчика“ розгорне в ширші художні твори.

Ст. Винниченко.

ГРИГОРІЙ ПІДДУБНИЙ. «ЧЕРЕЗ КОРДОН». В-во політкаторжан 1932, стор. 75; ціна 35 коп.

Одно з найважливіших завдань сучасної радянської літератури — ліквідувати остаточно відставання від темпів соціалістичного будівництва й дати художню продукцію, гідну країни, що вступила в період соціалізму.

Проте це зовсім не значить, що завжди і всі без винятку письменники повинні давати твори виключно на теми соціалістичного будівництва. Теми з минулого життя не можуть залишатися поза увагою сучасних художників, але й вони так само вимагають від письменників високого мистецького і теоретичного рівня, глибокого і правильного відображення минулого з погляду Марксизму-Ленінізму.

Щаково і вкрай потрібною темою, що, на жаль, в українській художній літературі залишається ще і досі майже зовсім не розкритою, є життя і діяльність старих революціонерів-дівчат, життя політичних засланців, політв'язнів і в'язнів життя старої гвардії революціонерів, що весь свій вік боролися за справу визволення пролетаріату. Довгими роками скінчили в царські фортеці і на каторгах, понесли в'язні в безлюдних і суворих таїгах Сибіру, аж поки щастило вирватися на небезпечну нелегальну "волю", або зімгувати незначними труднощами за кордон. Та, розуміється, не всім щастило вирватися, хоч і на небезпечну, волю чи смігати. Одні гинели в казематах фортець або в глибоких снігах Сибіру, не встигаючи від своїх переконань і поглядів, а інші дочекалися пролетарської революції, що покликала їх до активної участі, як справжніх революціонерів.

Тема, фігурально кажучи, майже невичерпна для художньої творчості, для української літератури до того ще свіжа й оригінальна, яку можна наситити численними фактами з реальної дійсності, повчальними цікавими й дивовижними епізодами.

Про величезне виховне значіння художньої літератури в такою тематику для найширших мас, особливо-ж молоді, не доводиться й говорити. Річ здається надто ясна і не потребує спеціальної аргументації, особливо тепер, коли твориться «Історія громадянської війни».

Героїчна ж боротьба старої гвардії революонерів, це ж, власне, передісторія Жовтня, тер-
нисті й радісні шляхи до нього...

Українська оригінальна художня література дуже й дуже покищо не багата на художні твори навіть мемуари чи спогади, з життя революційних бійців. Незасаджено зовсім ігнорується письменниками це величне поле минулого життя, повне боротьби, героїзму і трагізму.

На такі думки мимоволі напшовку невеличкий нарис, власні фрагменти, Гр. Піддубного, з життя революціонера, заслуженого царським судом за приналежність до нелегальної партії с.р. на довгіше заслання — оселення в Сибірі.

Нарис подає один лише епізод — втікання с.-р. з сибірської тайги.

І хоч соц-революціонери не є стара гвардія пролетаріату, хоч не всякий с.-р. був справді революціонером, хоч партія с.-р, зокрема в дні пролетарської революції, була затітим ворогом робітничої класи (ні автор, ні видавництво не пояснили, бодай в примітках, про історичну роль цієї партії на різних етапах класової боротьби в кол. Росії) — все ж фрагмент читається з великим інтересом, ніби зайний раз підкреслюючи гостру потребу в художній літературі за життя так багатого на події справжніх революціонерів, справжніх борців пролетарської класи.

Автор, як сказано, змальовує один лише епізод, він не розповідає ні історії судового процесу ні свого перебування на заслання, ні навіть самої підготовки до втечі, а починає просто з того моменту, коли він уже передодняний під благонадійного обивателя з чужим паспортом у кишені сидить у вагоні сибірської залізничі і мчить у невідому Манджурію з надією проскочити живу поміщицько жандармську лінію, щоб пробратися за кордон, через Хіну в Америку.

Оточений невідомими і чужими людьми в вагоні, минає одну станцію з другою, бачачи навколо агентів поліції, жандармерії, шпиків, яких у прикордонній смузі рясніше ніж де інде; він мусить з напруженням нервами мобілізувати всю силу волі, виявляти максимальну обережність та стриманість, і в той же час владати байдужого і безтурботного службовця, бо ісякий цупкий погляд, зайве слово, сказане до випадкового вагонного сусіди-балакуна може знову владати революціонера в руки ще жорстокішого царського „правосуддя“. Не тільки костюм, палізка й інші зовнішні атрибути. навіть позікання й процес їжі повинні маскувати справжню обличчя втікача „ворога цар. ту, капіталістів і лідичів“.

Прекрасні ландшафти Забайкалля, степи Манджурії, станції російської залізничі на хінській території з різноманітним людом — росіянами, українцями, хінцями, численні враження у вагоні й поза вагоном — все це сприяють напружені нерви лише через призму непереможного бажання волі й шохливого небезпеки.

Сконсерована воля веде уперту боротьбу з утомленими нервами, кожне слово, звук, кашкет жандарма, рушення солдата — викликають болячі внутрішні реакції, примушують розум безвастанно готувати вирішальні шахматні ходи, що з кожним моментом мінються й ймінються...

Ціком натурально, що такий нарис — фрагмент епосу від автора готового неабиякого запасу психологічних спостережень, знання психологічних зігнати, які так чи так виникають у людини в швидкоплинних умовах і калейдоскопічних обставинах. Без цього такти твір не ставивтиме мистецької цінності.

Автор фрагменту виявив досить повно потрібні психологічні знання і запаси спостережень. Загальні психологічні переживання і окремі деталі скоплено і передано читачеві з такою правдоподібністю і переконливістю, що не викликають будь-яких сумнівів.

Досконало і реґельно змальовано чимало сцен і епізодів, особливо ж епізод у Харбіні, сисна зяйомства з жандармом і наближення до заповідної межі. Оце зяйомство з жандармом, спільне чаювання і нізвана розмова з ним приспади на один момент увагу агента царату і революціонер... у Чан-Чуні, за кордоном.

Цілко природна біологічна радість перемоги над небезпекою, радість волі захоплює всю істоту переможця, але не затуховають свідомості і обов'язку революціонера: воля потрібна, щоб перепочити, щоб набратися нових сил — „не довго я пробуду тут, закордоном. Я знову подамся назад до підпільної роботи“... Така мета ризикованого втікання, боротьби з очевидною небезпекою.

І знову ж таки, хоч фрагмент тематично свіжий, динамічний і яскравий, виблискує цікавими психологічними моментами, досить легко передає читачеві нервові напруження і заражає його, — все ж кінцеві кішми породжує у того ж читача природне запитання: а хто такі справді с.-р? Що вони робили у підпіллі, як повернулися назад із-за кордону? Відповіді ні автор, ні видавництво не дають, а це безперечно набагато знецінює фрагмент з погляду політичного, бо не всякому читачеві під силу правильно поцінувати діяльність партії с.-р. і визначити її роль в історії класової боротьби в Росії, а мова ж у фрагменті йде про одного з активних членів цієї партії.

Поставити це треба насамперед на карб видавництва, що не спромоглося додати хоча б коротеньку передмову.

Бо знову ж таки, у того ж читача виникає цілко природне і законне питання: а чи не було інших революціонерів і інших партій? Як боролися, страждали, емігрували вони? Яка історична роль їхня? Але на це питання, треба сподіватися, дадуть відповіді не тільки автор, а й інші радянські письменники, в живих і правдивих образах познайомлять, в яких умовах проводили підготовку революційну роботу стара гвардія пролетаріату, що дала боротьба їхня, в ім'я чого боролися вони, якою ціною віддали теперішні радісні перемоги. Нові твори, треба думати, викличуть у читача багато асоціативних думок про героїзм насамперед старої революційної гвардії пролетаріату, що, не зважаючи на всі тортури і нечувані труднощі, привела пролетаріат і трудящі маси до соціалізму. Задання для художника слова, справді, почесне і вдячне...

С. В.

Н. КОБРИНСЬКА. „АДЗЯ І КАТРУСЯ“. ЛІМ. 1932. 128 с. 60 к. (Масова художня бібліотечка)

Оповідання не написано в 1890—93 роках тобто в перший період (етнографічно-реалістичний) літературної діяльності Н. Кобринської як зазначає в своїй передмові Г. Івановська.

Оповідання змальовує життя селян і панів поміщиків з Покуття того часу, коли капіталізм почав посилено розвиватися не тільки у місті, але й на селі, остаточно руйнуючи патріархальну в побуті села.

В оповіданні досить яскраво подано картини з життя селян Подуцтя та їхні взаємини з панами. Але щодо цього, то оповідання "Ядзя і Катруся" — твір наскрізь ідеалістичний, насичений буржуазно-ліберальними поглядами демократично настроєної інтелігенції, якою і є письменниця Кобринська. У цій творі Кобринська ідеалізує не тільки селян, але й панів і їхнє ставлення до селян. Яскраво виирається їхня близькість до народу і зниті їхня людяність, але безсилість невіданості голодних селян, яких пані-філантропи видали допомогти з Ядзюю ображену на збіжжя та по 10 крайцерів (коло 10 коп.). Водночас Кобринська співчуває і селянам на їх безвихідний стан. У цьому і полягає роздвоєність дрібнобуржуазної ліберальної письменниці.

На превеликий жаль, цієї роздвоєності Н. Кобринської, що була типовою для чималої частини ліберальної інтелігенції тих часів, Г. Івановська не помітила. Не помітила вона також і цієї безпорадності, що також типова була для чималої частини ліберальної інтелігенції. Цю помилку припискої підійшла з "жіночого" погляду, а не з марксистського. Вона взяла Кобринську, як жіночу письменницю взагалі, забувши, що жіноче питання не надклясове: отож і жіноча письменниця є виразниця своєї класи.

Класову суть фемінізму і буржуазної феміністки Кобринської у статті Г. Івановської затушковано хоча б і таким виразом: "домагаючись кращого становища, кращої долі жінок (взяла жінки—Ф. Б.), Кобринська провадить активну роботу в справі організації жіночого руху, скликає жіночі наради, виступає з палкими промовами і боронить права жінок, видає вкуші з Оленою Пчілкою альманах "Перший вінок" і т. ін."

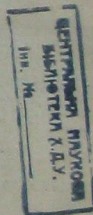
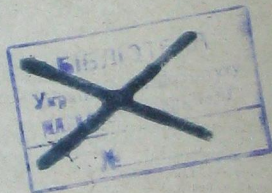
Чи не ясно, що це неправильна характеристика буржуазного фемінізму. Але візьмемо далі. У своїх творах Кобринська освітлює умови життя і селян і інтелігенції й закликає до піднесення освіти поміж селян, до економічної незалежності селян, до всебічного поширення її при, не розуміючи, однак, що єдиним розв'язанням питання є революція, є позалення капіталізму. Безперечно, що тут до категорії "інтелігентки" Г. Івановська зраховує і жіноч-буржуазок, до цієї категорії, за Івановською, належить, звичайно, і Ядзя... Це надто ризикована метода, і вона зовсім не марксистська.

А через те, що метода аналізу Г. Івановської не марксистська, вона не помітила і того, що в оповіданні "Ядзя і Катруся", не заважаючи на свої симпатії до жінок селянок і дещо відемну характеристику Ядзі, Кобринська співчуває більше Ядзі, ніж Катрусі, бо, за Кобринською, паняниці Ядзі трудніше вийти з скрутного стану, трудніше одружитися, аніж жінці-селянці Катрусі. Адак це характерна риса для буржуазних феміністок, які, говорячи про всіх жінок, мають на увазі, безперечно, не селянок і не робітниць, а якраз жінок буржуазних, інтелігенток.

Твердження Івановської про нерозуміння автором того, що тільки революція розв'яже жіноче питання, теж не дає правильної характеристики Кобринській, бо в дійсності Кобринська не тільки бореться зі розв'язання жіночої долі в межах буржуазного суспільства, що значає і Івановська, але вона бореться за долю буржуазної жінки, а не трудящої, чого Івановська не зазначає.

Завдання марксистського критика — показати Н. Кобринську на її творах, зокрема в оповіданні "Ядзя і Катруся", як представницю буржуазного фемінізму. Замість цього Г. Івановська дала статтю, що якраз затушковує основне у творчості Н. Кобринської і коварно в оповіданні "Ядзя і Катруся". Книжку читачам радити слід, але з тими застереженнями, що ми їх зробили.

Ф. Б.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

ШАНОВНА РЕДАКЦІЄ!

Прошу не відмовити вмістити на сторінках Вашого журналу мого коротенького листа.
У Вашому журналі № 3 (березень 1932 року) вміщено рецензію на мою книжку нарисів „Сади“ від рецензентської бригади.

В основному з рецензією я погоджуюся і за вказівки товаришам з України лише вдячний. У тій книжці я справді попрацював над добром фактів замало, записуючи лише те, в чому брав участь сам, що проходило на моїх очах, намагаючися майже зфотографувати події тих днів, а не попрацював над добром найтипівішого, найхарактеристичнішого. Все, що є в „Садах“, — справжні події першої весни судільної колективізації на Кубанщині, саме села Калініного. У книжці всі прізвища справжні, жодного видуманого. Це мене й примусило писати саме так, як написав.

Та в рецензії чимало місця приділено саме тій помилці, яка там сталася зовсім не з моєї вини. В рецензії багато приділено уваги одній живій людині — Зеленському, який у мене в кінці книжки подається позитивно, а на ст. ст. 50 — 51 у розділі „Теж наробилися“ фігурує це прізвище серед п'яної кампанії.

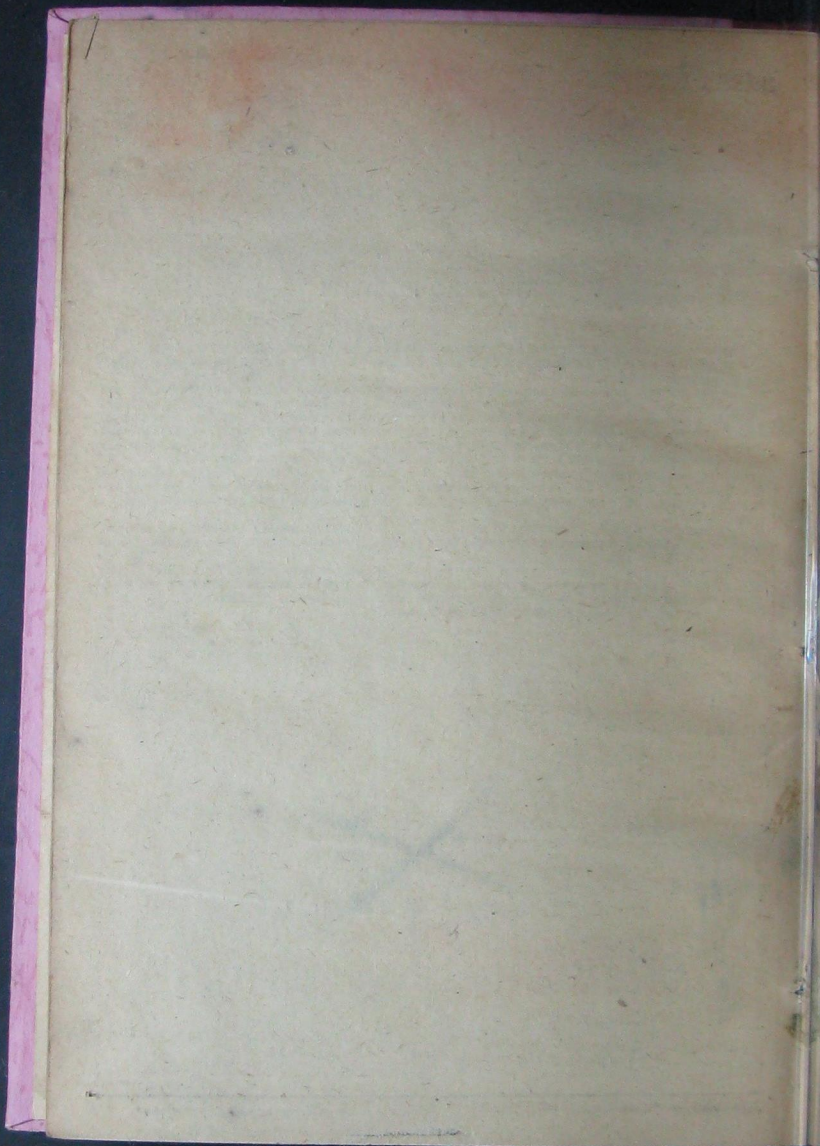
Заявляю, що в моєму рукописі на цих (50 — 51) сторінках прізвища Зеленського не було. Там стояло прізвище Беленський. Це зовсім інша постать і нічого спільного з подальшим Зеленським у книжці не має.

Рукопис „Сади“ передруковували після редакції мови у видавництві „Літ.“ ДВОУ. Після передруку рукопису я не бачив, і от... замість прізвища Беленський там чи помилково, чи з недовгадлу на цих сторінках (50—51) перемінено прізвище Беленського на Зеленського.

Прошу читачів і рецензентів узяти це до уваги.

Хрещодар

Ом. Розумієнко.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
ВЕЛИКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖЧИЙ І ГРО-
МАДСЬКО ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

„ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ“

1933 РОКУ

ЖУРНАЛ ВИХОДИТЬ
МЕ РЕГУЛЯРНО

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

За рік 18 крб.
На 6 міс. 9 крб.
На 3 міс. 4 крб. 50 к.

ТИРАЖ ЖУРНАЛА ОБМЕЖЕНИЙ. ОТЖЕ, ЩО Б ГАРАН-
ТУВАТИ СЬОГОДІШНІ І БЕЗПЕРЕВІЙНІ ОДЕРЖАННЯ
ЖУРНАЛА.— ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ВІДРАЗУ НА ЦІЛИЙ РІК
З СІЧНЯ ЖУРНАЛ

„ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ“

РЕОРГАНІЗУВАВСЯ, ЗМІНИВ ФОРМАТ. № 2 (ЛЮТНЕВА КНИЖКА) ДРУКУЄТЬСЯ І
ВИЙДЕ НЕЗАБАРОМ ПО ВИХОДІ СІЧНЕВОЇ КНИЖКИ ІЗ ТАКИМ ЗМІСТОМ:

МИКОЛА БАЖАН — Трилогія пристрасти. Поезія.
В. БОБІНСЬКИЙ — Батько. Оповідання.
М. ДОЛЕНГО — З пізнішого циклу. Поезія.
МИКОЛА ДУКИН — Дід Тополя. Новела.
К. ГЕРАСИМЕНКО — Слово до поета. Поезія.
О. СЛІСАРЕНКО — Ігumen і князь. Новела.
В. СІСЮРА — Поезушки. Поезія.
В. ШОПІНСЬКИЙ — Джері Гіпс. Оповідання.
І. ФЕФЕР — Із циклу „Лірична шахта“. Чорні жучки. Поезія.
З евр. переклав В. Бобинський.
П. ЛІСОВИЙ — Гаррі Сміт, або янки в українськ. преріях. Роман.
З НІМЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ:
ГЕОРГ ГАЙМ — В'язні. Переклав І. К.
РІХАРД ДЕМЕЛЬ — Робітник. Переклав А. Паніз.
РАЙНЕР МАРІА РІЛЬКЕ — Передчування. Переклав Майк
Йогансен.
РАЙНЕР МАРІА РІЛЬКЕ — Самотність. Переклав А. Перво-
майський.
ФІЛІП СУПО — Втікач. Новела. З франц. переклав М. Івашура.
А. СТАРИНКЕВИЧ — Поезія втікачів (Дадаїзм і сюрреалізм
у французькій літературі). Стаття.
СТ. ВИННИЧЕНКО — Нові береги. Стаття.

РОЗЦІНКА НА ЖУРНАЛИ НА 1933 РІК Вид-ва ЛІМ ДВОУ

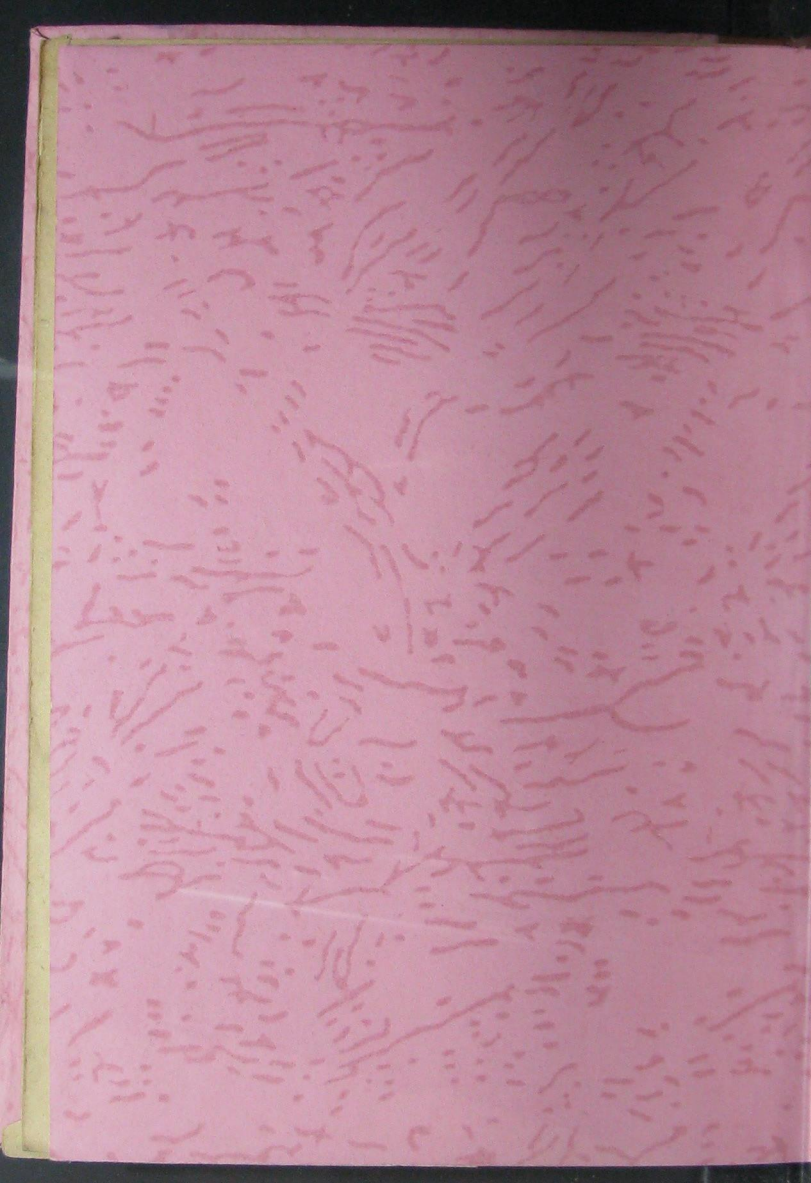
№ №	НАЗВА ВИДАННЯ	Період. на рік	Якою мовою	Розцінка		
				На 3 міс.	На 6 міс.	На 12 міс.
1	Життя і революція	12	Укр.	3.75	7.50	15.
2	За маркс-ленін. критику	12	„	3.75	7.50	15.
3	Кіно	24	„	1.80	3.60	7.50
4	Колосня України	12	„	3.75	7.50	15.
5	Літературний строй	12	Рос.	3.75	7.50	15.
6	Літературний цех	24	Укр.	1.80	3.60	7.20
7	Міста і дні (Одеса)	12	„	3.	6.	12
8	Молодик	12	„	3.75	7.50	15.
9	Молодий театр	12	„	1.80	3.60	7.20
10	Масовий театр	6	„	2.25	4.50	9.
11	Радгосп	12	„	6.	12.	24.
12	Радянський фронт	12	„	4.50	9.	18.
12	Червоний шлях	12	„			

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ УСІ МІСЬКІ, РАЙОННІ БЮРА „СОЮЗПЕЧАТІ“, ВСІ ПОШТОВІ ПІДПРИЄМСТВА,
АГЕНТОВИ ТА ЗАВОДСЬКО-ФАБРИЧНІ ГАЗЕТНІ ЕКСПЕДИЦІЇ

ДИРЕКЦІЯ В-ВА ЛІМ

113

V.N. Kuznetsov Kharkov National University

00254604

5